

СОНЯ ГЕОРГИЕВА РАЧЕВА
ЗДРАВЕЙТЕ, УЧЕНИЦИ!
ИЛИ ЗА ПЪРВИЯ УЧИТЕЛ

chitanka.info

Здравейте, ученици!

ПРЕДГОВОР

Уважаеми читателю,

В ръцете си държиш книга, която, описва на страниците си интересни моменти от живота на няколко поколения деца, учители и родители. Пресечната точка в съдбите на тези хора е Второ основно училище „П. Р. Славейков“ в град Стара Загора. В това паметно за историята на образованието място, всички ние — и малки, и големи, учехме и продължаваме да учим, израстваме с мъдростта от житейските уроци на времето.

Всеки написан ред в книгата отразява истински истории за основните неща в живота, пресъздадени така, както са се случили, но емоционално обогатени от душевността ми на начален учител. „Героите“ са отпреди време и настоящи, описани такива, каквито са като деца в началното училище.

Напоследък живея с усещането, че времето сякаш още по-неумолимо ускорява своя ход и не успявам да уловя и осмисля мига в дълбочина така, както на мен би ми се искало. Гледам снимките от стария албум и си казвам:

„Как бързо отлетяха годините! Нима ще си отиде преживяното от нас и времето ще го покрие завинаги с праха на забравата?“

Мъдреците отдавна са осъзнали истината, че всичко отминава, но написаното все пак остава! Следвайки тази логика и най-вече гласа на сърцето си, се заех да опиша спомените си за хората, с които съм общувала и работила години наред, споделяли сме заедно толкова хубави и интересни преживявания. Не бих искала това да си отиде просто ей така, защото в него има не само емоция, но и много размисли, мъдри изводи, които по някакви неписани закони се повтарят с всяко поколение и ще продължат да се повтарят, докато свят светува. Това, което според мен е длъжно да направи всяко поколение, е да отсее плявата от зърното, да синтезира своя положителен опит и да го предаде на идващото след него.

Докато пишех книгата, нерядко ми задаваха въпроса, дали си струва усилията моето начинание и има ли смисъл то. Понякога се

чувствах обезверена, но само за миг, защото вътрешният глас ми подсказваше и ме насърчаваше, че въпреки всички основателни и не чак толкова основателни причини, трябва да го направя!

Бих се радвала, ако спомените ми успеят да обединят и съберат заедно всички мои възпитаници. Това би бил един прекрасен миг, в който аз се виждам застанала щастлива до тях. Бих ги поздравила с неизменното:

„Здравейте, мили мои ученици! Ето ме! Помните ли ме? Аз бях вашата първа учителка! Как сте? Успяхте ли да сбъднете детските си мечти? Намерихте ли своето място под слънцето?“

Бих се радвала да срещна и родителите на моите ученици, за да им кажа просто едно топло, човешко:

„Добър ден, мили хора! Как сте? Успяхте ли да се справите с най-трудната роля в живота — тази на родител?“

Бих се радвала да застана пред всички свои бъдещи колеги — начални учители — и с много обич, уважение и усмивка бих им казала:

„Здравейте, мои мили бъдещи колеги! Поздравявам ви за избора да станете първи учители на децата! От мен помнете, че няма да съжалявате, задето избрахте в тези трудни времена професията начален учител! Знаете ли, така ще имате най-ценния капитал в живота си — онзи, който никоя друга професия не получава като премия към заплатата, онзи, който не би могъл да се измери с паричен еквивалент. Това е най-прекрасното и неизмеримо нещо на света — детската любов!“

Бих се радвала да застана пред своите бивши и настоящи колеги, за да ги прегърна с душата си, и да им кажа, че бих се чувствала удовлетворена, ако с тази книга поне малко съм успяла да разкрия същината на учителстването, това свещенодействие, което само те, посветените в него, знаят какво означава!

Тази книга е написана за човека, който с плахи стъпки тръгва от ученическата скамейка на първите школки преживявания за този, който след това става родител или избира учителстването за своя съдба! Реших да пиша за онова, което преминава през нас като деца, родители, учители, онова, което наричаме кръговрата на живота!

РЕШЕНИЕТО ДА ПИША

Идеята да споделя с по-широк кръг от хора най-хубавите години от живота си — учителстването ми във Второ основно училище „П. Р. Славейков“ — град Стара Загора, се породих спонтанно, една зимна вечер, докато разглеждах албуми със снимки на мои ученици и четях отпращаните към мен пожелания за щастлива и успешна Нова година.

Понякога, като разказвах на семейството си, или на приятели и колеги поредната интересна случка с мои ученици — на шега подхвърлях, че един ден, като се пенсионирам, ще опиша всичко това — както са го правели в доброто старо време представителите на интелигенцията. Ще подредя спомените си в книга. Изричах това на глас и моите близки ме окуражаваха, но дълбоко в мен се прокрадваше съмнение, че това едва ли някога ще стане, защото приемах повече като самоирония казаното от мен, като се има предвид ежедневната действителност. Всеизвестно е в какво време живеем — тъжно е да го изрека, но на кого ли му е сега до книги.

На мене самата напоследък, в работата ми с децата, се налага да измислям какви ли не похвати, за да провокирам интереса към книгата, за да доказвам дори и на себе си в моментите, когато се обезверявам, че четенето и общуването с книга е било, е и винаги ще бъде дълбоко личностна, интелектуална потребност, която ние, учителите, родителите, обществеността, трябва неотменно и постоянно да възпитаваме и провокираме у децата.

Това е една от темите, която винаги ме е вълнувала, защото принадлежи към поколението деца, които четяха и си разменяха книги. Надпреварвахме се кой повече е научил и се гордеехме, ако сме прочели нещо интересно преди другите.

Такива мисли се въртяха в главата ми, когато подготвяхме и тазгодишното Коледно-Новогодишно тържество и умувахме с родителите какви подаръци да изберем за малките ни ученици.

Като дете аз искрено се радвах, когато ми купуваха книга — разлиствах я, любувах се на картинките, а вечер заспивах с нея, упоена

от сладкия мирис на мастило, хартия и от новите неща за света и хората, на които ме бе научила. Седях на бюрото си вкъщи — това, за което си мислех бяха изминалите години. Трябваше спешно да допиша нещо, а се разсеях. Замислих се. Оставих писането и се потопих в моето отдавна отминало детство. Реших да потърся старите си папки със сценарии за тържества. Типично за мен — човек, който нерядко живее със спомени, събирах през годините дневници, снимки, картички, листове, в една стара кутия. Дали от вълшебството на атмосферата около подготовката на зимните празници, останала като красиво запечатан миг още от онова време, установих, че през 2010 година се навършват 25 години, откакто за първи път прекрачих прага на Второ основно училище. Спомените ме върнаха назад във времето.

ВСИЧКО ЗАПОЧВА С ЕДНА ДЕТСКА МЕЧТА

Откъде всъщност започна всичко? От благоговението на едно тихо и свито момиченце, каквото бях аз, пред неговата първа учителка? От пиедестала, на който баща ми беше поставил учителската професия, и уважението, което той имаше и внушаваше и на мен към хората на знанието и книгата? Или от безкрайната човешка всеотдайност на майка ми, която въпреки умората от напрегнатия трудов ден, отделяше от времето си за почивка, за да ни чете книжки — на мен и на брат ми. Сядаше да пише заедно с нас домашни, като преди това ни задължаваше да правим всичко на чернова, в отделна тетрадка. А вечерите със семейството ми внасяха неповторим уют в моето детско сърце. Майка ми закачаше бял чаршаф на стената и започваше да прожектира едно след друго филмчета с приказки, като условието за това бе да изпием докрай чашите си с топло мляко и жълтък, за да пораснем големи и умни, добри и послушни деца! Така цялото ни семейство, та дори дядо и баба, участваха в своеобразни вечерни семейни кинолектории от онова незабравимо време и коментираха заедно с нас постъпките на героите от приказките — кой е добър, кой лош и защо е така.

А сутрините — те бяха не по-малко интересни и наситени с красиви детски преживявания. Моят ден започваше с мириса на препечен хляб, идващ от запалената вече бумтяща печка и с гласа на незабравимия Апостол Карамитев, мек и ласкав, звучащ от радиото, марка „Орфей“, сложено на специална поставка с бродирано каре. Всяка сутрин в седем без десет той ни събуждаше с поредната разказана от него приказка. Ние с брат ми внимателно я изслушвахме, закусвайки препечена филийка с масло и ароматен липов чай. После се обличахме под зоркия поглед на баба и тръгвахме на училище, проверили по упоритото настояване на майка ни дали сме сложили всички необходими за деня учебници и пособия в чантите си, да не сме

забравили нещо и да се изложим в училище! Преди да прекрачим къщния праг, чувахме за кой ли път неотменните думи:

„И... да слушате! Да гледате учителката право в устата! Урокът се помни още в клас!“

А там учителката ни чакаше с най-милата и блага усмивка! Вземаше ръката ми и ми показваше как да свързвам буквите — малки и големи, за да са красиво подредени в тетрадката ми като наниз. Още пазя в сърцето си тази топлина, с която ме милваше и напътстваше. Още чувам в съзнанието си мекия ѝ глас, с който четеше уроците от читанката. Тогава и аз пожелавах да се науча да чета точно като нея, и аз исках да съм учителка като нея, Видка Велкова!

Затова любимите ми детски игри бяха да говоря на куклите си като на ученици и да им показвам с молива показалка новия урок. Образът на моята първа учителка избледня с годините в съзнанието ми, но емоционалният спомен от нейното присъствие най-напред в детския ми, а после в съзнателния ми живот на педагог, с отминаването на годините става все по-ярък! Невероятно, нали? Не всичко може да заличи времето, не всичко в краткия ни земен живот му е подвластно. Откривам, че в човешката памет има все още неизследвани ресурси — като живите и непокътнати спомени — оазиси, съхранили чудодейната сила на положителната детска емоция! В подкрепа на това ми се иска да споделя още нещо много съкровено за мен — мига, когато се разделях с първата си учителка. Изпитвах болка, че се прощавам с любим за мен човек, и инстинктивно осъзнавах, че си отива един прекрасен период — детството ми! Докато съм жива, ще нося в душата си последните думи на моята първа учителка, с които тя ни изпрати:

„Мили мои ученици, когато преди четири години дойдохте за първи път в училище, вие бяхте като малки пухкави пиленца — плахи и неуверени, търсещи помощ и подкрепа от мен. С времето на вас ви пораснаха криле и сега искате да отлетите. Обичам ви много, но не мога и не искам да ви спра, защото вие трябва вече сами да продължите пътя си напред и нагоре.“

На мен много ми се искаше да бъда завинаги с нея, но в този последен учебен ден всички си тръгнаха... Останах в празната класна стая сама с нея и с разтуптяно сърце по детски я прегърнах със слабичките си момичешки ръце. Мисля, че тогава се усетих изведнъж пораснала — знаех, че не мога да спра времето, но мога да мечтая!

Тогава осъзнах първата си, истински голяма човешка мечта — че искам да стана учителка като моята първа учителка!

Връщайки времето назад, аз неволно си мисля за детството на моите деца, за детството на учениците, чиято учителка бях, за превратностите на съдбата и времето, което понякога ни се струва, че спира, а понякога ни се изплъзва неуловимо и безследно. Питам се — ще си приличат ли по нещо моите и техните спомени един ден? Дали ще има някое дете, което да ме е запечатало в сърцето си по същия начин, както това се случи някога с мен? Едва ли някога ще го узная, но има нещо, което ме изпълва с трепет и вяра — потребността да споделя преживяното от мен сега и по този начин. Проведох през годините множество уроци, прочетох тонове педагогическа литература, участвах в различни образователни експерименти, системи и в какво ли още не. Някои от моите колеги се заеха с нелеката задача да обобщават и публикуват ценен педагогически опит, да пишат статии, помагала, което е много полезно и ценно. Аз също имах какво да споделя и участвах с мои разработки и публикации в няколко педагогически издания, но една част от мен все оставаше неудовлетворена. Интересувах се от новостите, поддържах интелектуално-професионалното си ниво, като успях да защита и 1-ва ПКС. В чекмеджето си у дома съхранявам колекция от дипломи, свидетелства за завършени курсове, грамоти, което ме радва, разбира се. Но винаги ме съпътстват все същите дежурни въпроси: Прави ли ме всичко това добър учител — такъв, какъвто винаги съм искала да бъда? Носи ли ми пълноценно удовлетворение постигнатото?

Кой има нужда от моите публикации сред купищата педагогически книги, залели книжния пазар? Всички те си приличат, ако не по строго научния стил, то по еднаквостта на идеите, но изказани по различни начини.

Пълноценно ли е в настоящия момент общуването между колеги от нашата учителска гилдия в интернет пространството? Работата с компютъра и новостите, които внесе тази нова информационна технология е не само модерно, практично, но и много интересно занимание, както за нас, учителите, така също и за децата. Въпреки това — защо проблемите ни с подрастващите не само не се разрешават, а стават все по-сложни и заплетени?

Има нещо, което ни убягва в настоящия момент — на нас, педагозите и родителите; нещо се губи някъде в забързани ни ден, някъде между другите толкова на пръв поглед неотложни за правене неща в делничното ни учителско и родителско ежедневие. По-възрастните в такива случаи възкликват с все същите думи, определящи разликата във времето и поколенията като закон:

„Ех, друго беше едно време!... По-добро от сега в много отношения... и... децата бяха по-добри и възпитани... А сегашните?!...“

И аз вече не съм млада на години и се питам дали няма да се присъединя някой ден към хора на изричащите това, относно поколенията?

Ако се вземе предвид логиката на живота, сигурно трябва да се повтори сценарият и с мен? А как не ми се иска, защото това твърдение се свързва не само с кризата в обществото ни и в света като цяло. В дълбокия подтекст на тези думи прозира родителското ни и педагогическо безсилие с несправянето с основните социални задължения, които аз лично бих определила по следния начин:

— да предадем на идващото поколение най-хубавото от постиженията и традициите ни като нация, проектирано в семейството и училището;

— да търсим ефективни средства, с които да предпазим децата си от подмолните камъни на съвременieto ни.

„Всичко това звучи много добре на думи, но как да стане?“ — ще продължават да реагират най-песимистично настроените.

Това, което ми подсказва веднага моят вътрешен глас, е: преди всичко, като се научим да обичаме себе си и другите по начин, който би ни помогнал да разберем нас самите и децата, проектирани и определени в условията на новото време!

Това предполага и ние да се учим непрестанно, като показваме това с личния си пример, като поставим децата на първо място в приоритетите си за живота и им отделяме колкото може повече време и внимание. Дължни сме да го направим, защото няма нищо по-важно на света от тях! Това не са просто нечий деца! Това са нашите деца — на семейството, в което са се родили, на училището, където се учат, на обществото, на държавата, в която растат и ще изкарват хляба си в нея — България!

Това ми идва да кажа като отговор на тези толкова важни за нас, възрастните хора, въпроси. Знам, че някои биха ме упрекнали в повтарянето на клишета, но то, казаното от мен, е преминало през сърцето и опита ми на родител и педагог години наред, обхващащи периоди, белязани с редица промени и преходи, с деца от седем поредни випуска. Това означава, че съм искрена, което значи — убедена в правотата си!

С всяка измината година осъзнавах, че имам да кажа нещо повече не само като педагог, но и като майка, жена — защото онези, неписаните човешки закони, ни задължават нас, хората, да пренесем през времето ценното от опита, който сме придобили, да кажем на идващите след нас поколения онова, което няма да открият в никой учебник. Нека не сме им длъжници поне в това, да разберат, че и ние като тях сме били някога деца със своите игри, че и ние сме преживявали първите трепети на любовта, че преди да станем родители, сме минали по път, сходен с този, по който и те вървят сега. Ето за тези неща бих искала да говоря с вас, които ще прочетете това, не само от позицията на човек, отдаден на професията начален учител. В същото време бих искала да разкрия естеството на тази професия в дълбочина — като начин на социална изява, като начин на общуване с деца и родители, като гражданска позиция — нещо повече — бих искала да говоря за професията начален учител като начин на живот!

От педагогиката научаваме много за това, какво е основното в професията учител. Дидактиката и методиката на обучението са структури на педагогическото знание, което държи основите му. По-интересното за мен обаче е друго — надграждането на знанието от дидактиката и педагогиката, паралелното им развитие със социално-икономическото знание и структури на съвременния модел общество. За пример бих посочила класно-урочната система на Ян Амос Коменски, която не се е променила кой знае колко до настоящия момент.

Но през сърцето и ума на учителя минават много детски, родителски, семейни съдби, уникални преживявания; преплитат се сложни човешки взаимоотношения между възрастни и деца, подчинени на вечното — сблъсък на ценностите между различните поколения.

Мисля, че ние, хората на 21 век, въпреки мощното настъпление на информационните технологии, все повече ще се нуждаем от истински, откровени човешки разговори, от онова топло човешко споделяне, което задвижва със силата на добротата и доверието невидимите за очите, но много мощни регулатори на човешкото поведение. Това е така, защото, преди да сме учители, инженери, лекари — ние сме родители, братя, сестри, ние сме българи — накратко: ние сме обикновени хора като всички по света. Такива, които се раждат, мечтаят, имат нужда да обичат, но най-вече да бъдат обичани и разбирани.

Човекът — устремен в преследване на големи, но нерядко недостижими цели, свързани с търсенията му на отговор по въпроса за смисъла на живота, все повече затъва в усилията за материалното си оцеляване в битието. Смятам, че така всъщност пропилява не само ценно време, но пропуска по моему най-същественото, солта на живота — наглед дребните, обикновени човешки истории от ежедневието, в които нерядко са заложени големите, истински ценните житейски поуки. Нали и приказките са се създали по този начин — от обикновения живот, но пречупени през индивидуалността на всеки от нас и пренесени през времето.

Затова са достигнали до наши дни. Оцелели са през годините, защото са носители на ценен човешки опит, разказан по мъдър, но достъпен и интересен начин.

Затова реших да ви разкажа моята история, в която всичко, което се е случило, е истинско — с истински герои, с истински преживявания! И ако някой разпознае себе си в епизод от моя разказ, или намери разрешение на педагогически или родителски казус — значи съм успяла и съм на верния път, водещ мен и моите човешки послания към точния адресат!

НАЧАЛОТО НА МОЕТО УЧИТЕЛСТВАНЕ

Беше 1-ви септември на 1985 година. Прекрасно есенно утро. Почти цяла нощ не бях мигнала от вълнение. Разигравах в съзнанието си как ще протече първият ми работен ден във Второ основно училище. Назначаването ми там стана след явяване на конкурс и беше привилегия само на отлично представилите се кандидати да работят в града. Минавала бях безброй пъти с автобуса край това училище по път за вкъщи и се впечатлявах от архитектурата му, заглеждах се в паното с Гергана и Везира от поемата на Славейков — „Изворът на Белоногата“, но никога и през ум не ми е минавало, че и аз години наред ще прекрачвам прага на това училище. Наистина — неведоми са пътищата на Съдбата, но сега, от позицията на времето и натрупания житейски опит, усещам себе си като посветена и избрана да бъде част от живота на няколко поколения деца и родители, да бъде участник и автор в написването на новата страница от историята на това наистина неповторимо училище, за което и учениците му скандират по празнични шествия:

„Като Второ — няма второ!“

Такова то се запечата и в моето чувствително сърце! То бе моята младост, то е моят живот и досега.

В онзи съдбовен първи септември на 1985 година бях отишла на работа твърде по-рано от обявения час. Дворът беше пуст. Не посмях да вляза вътре — много се вълнувах! И докато се суетях, видях как минаващата покрай оградата жена, свърна вляво и след секунди се озова до мен. Никога няма да забравя усмивката, която искреше и караше очите ѝ да блестят по някакъв неподправен детски начин.

Това беше първата ми нова колежка, с която се запознах — Тодорка Граматикова, начална учителка като мен. Представи ми се по най-простия и пряк човешки начин — усмивка, кратък въпрос и прегръдка за добре дошла! Докато се опознавахме, в двора се появи среден на ръст мъж, а Т. Граматикова, вместо „Добро утро“ му казва:

— Славов, виж това хубаво момиче е новата ни колежка! Нали е прекрасно, че ще имаме между нас такъв млад човек!

Слави Славов, тогава заместник-директор на училището, се усмихна и приятелски ми подаде ръката си...

Така започна всичко преди цели 25 години, които, макар да минаха неусетно, изпълниха живота ми със смисъл и неповторимо съдържание. Средната възраст на учителския колектив тогава беше между 45–55 години. По това време аз бях най-младата учителка. Новите колеги ми се радваха наистина от сърце. Аз го усещах и това ме окриляше; даваше ми сила и амбиция да покажа на дело осъществената си мечта — да бъда учителка — не обикновена, а... Като онази, моята, която ме накара да следвам мечтата си докрай. И все пак — какво ли ме очакваше?

ЗАПИСВАНЕ НА УЧЕНИЦИ В ПЪРВИ КЛАС

Същата година беше излязло постановление, с което се задължаваха децата да тръгват на училище на 6 години. Това представляваше пробив в образователната ни система, за тогавашното време беше нещо твърде революционно и една голяма част от родителите се отнасяха резервирано — не искаха да пускат децата си година по-рано, защото смятаха, че по този начин скъсяват детството им. От друга страна, не вярваха, че на 6 години децата биха се справили успешно с учебното съдържание, защото цикълът на обучение тогава в начален етап беше само 3 години. Това на практика означаваше, че на 9 години децата вече влизаха в прогимназията!

Беше повече от ясно, че като новопостъпил учител ще поема 1-ви клас. Бях нещо като новобранец и подлежах на този неписан, но задължителен социален закон. Не предполагах обаче, че ще ми възложат паралелката с 6-годишните първокласници. Това беше голяма отговорност и изискваше опит, свързан не само с ученици в началните класове, но и работа с по-малки деца.

Ще бъда откровена докрай — никой нямаше желание да поеме 6-годишните първолаци, а аз не можех да изразя мнение, дали съм съгласна, или не. Налагаше се да приема предизвикателството и тепърва да узная с кого и с какво ще се сблъскам.

Имаше нещо, което ми даваше кураж — моята първа придобита специалност — предучилищна педагогика, благодарение на която имах известен опит от заместване в различни детски градини.

Но за момента у мен надделяваше повече нетърпението от срещата с моите първи ученици. Вечер лягах и си представях как заставам пред тях и им преподавам буквите, как ги уча да четат и пишат... само мисълта за това ме караше да се усмихвам вътре в себе си и ме зареждаше с много жизнена енергия и оптимизъм.

Това продължи до момента, в който не тръгнахме да обхождаме децата в района на Второ основно училище, които същата година

навършваха 6 години. Тъй като обучението на 6-годишните бе целодневно, бяхме две учителки.

Една сутрин ни връчиха списъка с децата и ние тръгнахме да обхождаме. Това ставаше обикновено надвечер, когато хората се връщаха от работа. Оттогава имам два ярки спомена, които ме научиха на важни неща не само в педагогическата ми практика, а и в живота въобще!

Звъня на поредната врата на апартамент. Отвътре се чува глас на мъж, който, без да отваря, пита:

— Кой звъни?

Отговорих, че съм учителка на бъдещите първокласници от Второ основно училище и се представих учтиво, макар да не виждах лицето му:

— Приятно ми е, казвам се Соня Рачева.

Предположих, че съм предизвикала интереса му. Оказа се точно обратното. Непознатият мъж от другата страна на вратата направо ме срази:

— Коя? За такава не съм чувал! Не ви познавам и няма да запиша детето си при вас! Аз на времето съм учил при еди-коя си учителка и дъщеря ми също ще учи при нея!

Не казах нищо. Наведох глава и безшумно слязох по стълбите. Без да познавам този човек, без дори да видя лицето му, осъзнах, че в този момент бях получила първия си професионален урок — в тази професия се работи най-напред за име. Но за това е нужно време — всъщност засега разполагах само с това.

Друг, незабравим случай от онова време беше срещата и запознанството ми с д-р Т. Стоянович, който беше родител на дете от бъдещия ми клас. Позвъних на вратата на красива къща. Изчакахме, докато се появи мъж на средна възраст, който след като разбра кои сме с колежката, учтиво ни покани да влезем вътре. След малко се върна и съпругата му, а той още от прага я посрещна с думите:

— Имаме скъпи гости — учителката на Стефко е дошла!

Д-р Стоянович продължи да ме впечатлява с финеса на общуването си. Мога да кажа, че тогава и аз съм имала нужда да се уча на доста неща — от този човек разбрах в действителност какво е благородство, търпение, житейска мъдрост и прошка.

ВИПУСК 1985–1988

Въпреки трудностите, успяхме да съберем 27 деца. Не всички от тях отговаряха на изискването да са 6-годишни, но имаше неща, които бяха благоприятни за родителите, които са на работа по цял ден — целодневният престой на децата в училище, осигуреният обяд, следобедният сън и занималня. Вечер първокласниците се прибираха у дома без чанти, защото всичко се пишеше и учеше в класната стая. Това се случваше в сградата на бившия пансион на Езиковата гимназия, на пресечката на ул. „Хаджи Димитър Асенов“ и ул. „Генерал Столетов“. В настоящия момент сега там има офиси и ресторант.

Сутрин родителите водеха децата към 7:45, а учебните часове започваха в 8. Имахме си приветлива класна стая — не с чинове, а с бели масички, спално помещение, методически кабинет за учителките, столова и всичко това в комбинация с малко, но приятно дворче,

където децата играеха, докато чакаха родителите им да ги вземат в 17 часа.

Сега тези условия за учене ми се виждат повече от добри, но тогава изпитвах едно скрито недоволство. Искаше ми се да бъда в сградата на училището, да съм сред колегите си дори за да чувам биенето на звънеца! Но това не продължи задълго, защото работата с децата ме грабна и изпълни времето и мислите ми с други, по-важни неща.

Спомням си с каква огромна радост застанах за първи път пред моите първолаци и усетих, че вече ги обичам, преди дори да знам имената им! Децата разбират по-добре от нас какво чувстваме ние, възрастните. Те притежават невероятното умение да регистрират по най-бързия и точен начин любовта ни, тревогите ни, умората ни. Децата са най-верният показател на взаимоотношенията ни не само с тях, а и вътре в семейството ни, с приятелите. Ние се оглеждаме по неповторим начин в децата си, в техните жестове, маниери, поведение.

Затова съм повече от убедена, че учители трябва да стават само онези, които, избирайки учителстването, са наясно със себе си. Разбрали са, че себеотдаването в тази професия е изцяло, на 100% — с една дума — безрезервно.

Когато детето усети, че го обичаш, то ти се доверява и ти отвърща със същото. Ето това прочетох в очите на учениците си аз в първия си истински работен ден като учителка на първолаци! Това беше и моят първи урок като педагог, защото има нещо, което сме длъжни да разберем и приемем — ние учим децата, поставяме ги в обстоятелството обучаващ — обучаван, но процесът всъщност е много по-сложен и интересен!

И децата ни учат на много неща по неподправен и неповторим начин. Онзи израз, с който много обичаме да си служим в моментите, когато искаме да подчертаем превъзходството си на възрастни:

„Хайде стига, ти ли ще ме учиш, бе? Я се виж! Когато станеш като мен, тогава и ти можеш да поучаваш!“

Такъв подход не само е лишен от съдържание в настоящия момент в общуването ни с децата, нещо повече — смятам, че трябва да си забраним да изричаме на глас тези думи! Тъкмо обратното, в такива моменти е хубаво да кажем на детето, че и възрастните понякога се

учат от тях на нещо, защото човек се обогатява със знания, докато е жив!

В началото на учебната година ми беше много интересно не само да обучавам децата, но и да ги проучвам, отделяйки лично на всяко, макар по минутка, специално внимание. Нещо повече, позволих си да ги нарежда на масичките по двама, така, както смятах, че биха си подходжали по темперамент и интереси. По този начин щях да науча и имената им по-лесно.

Така започна първата ни учебна седмица. От това време имам интересен спомен, свързан с една баба на моя ученичка, която по-късно се оказа ключова фигура не само в опознаването на родителите на децата от моя клас, но и в натрупването на ценен педагогически опит в работата с бабите! Да, точно така — няма грешка — става дума за бабите. Оказа се, че те играят съществена роля не само в техническата част по отглеждането на нашите деца — воденето и вземането от училище, но са и важен фактор в живота ни като носители на мъдрост, натрупали достатъчно житейски опит — заслужаващи нашето синовно уважение.

Та нали някога и те са били млади родители, а за внучетата се чувстват още по-отговорни — защото те, внуците, са децата на техните деца, което ги кара да ги чувстват още по-близки, защото продължават рода и нерядко имената им. Внуците запълват по-пълноценно пенсионерското им ежедневие и това в голяма степен осмисля по достоен начин старините им.

Тези изводи направих и на базата на моя личен житейски опит, виждайки как майка ми осмисли живота си с отглеждането на малкия ми син, след като остана сама.

Това ме кара да споделя още нещо в тази насока. Може би като настоящи родители на малки или на по-големи деца, трябва да преосмислим взаимоотношенията с родителите си. Помощта им, свързана с отглеждането и възпитанието на внуците, трябва да става по естествен, ненатрапен начин, така че те истински да се чувстват полезни. Ако не сме съгласни с тях за някои неща, нека се опитаме да бъдем по-търпеливи, защото по този начин даваме негласна заявка един ден за бъдещото отношение на нашите собствени синове и дъщери към нас самите! Може би си спомняте приказката за сина, дето искал да хвърли болния си, остарял и ненужен нему вече баща на

буницето? Някога я имаше в читанките. Нашият народ е сътворил мъдри приказки и трябва да ги четем не само на децата, но и ние от време на време да се връщаме към тях, да не забравяме, че колелото на времето се върти за всички ни.

ЗА БАБИТЕ И ТЯХНАТА СПЕЦИАЛНА РОЛЯ

Бяха изминали ден-два след първия учебен ден. Една сутрин, след като бях въвела децата в темата на учебния час, на вратата се почука. Дадох на малчуганите знак да не шумят, да изчакат за секунда, за да видя кой ни безпокои в този важен за мен и за тях час. Отидох до вратата и видях една късо подстригана възрастна жена с любопитен поглед, който надничаше иззад рамото ми и шареше да види нещо или някого? Спомних си, че леля Цеца, жената, която почистваше филиала — така наричаха сградата, където учехме, предния ден ми беше споменала нещо за някаква жена, която по нейните думи стояла до вратата на класната стая и подслушвала какво става вътре. Тогава не обърнах особено внимание на зорката и наблюдателна леля Цеца, но сега вече имах някакъв отговор на въпроса, кой ме е подслушвал.

Но защо всъщност го правеше? „Може би не вдъхвам доверие като учител — блесна като светкавица тази първа мисъл в съзнанието ми. Сигурно някой я кара да прави това?! Възможно ли бе това?“

Тези въпроси завладяха съзнанието ми и ме накараха да се почувствам леко засрамена. Може да е друго — сигурно някое дете е забравило нещо и сега тази изпълнителна баба тутакси е дошла, за да не се чувства малкият ученик изолиран още в началото?! Сега, след като е минало време, ми е забавно, като разказвам, но тогава...

Питам жената коя е и по каква работа е дошла, като и давам по негласен начин възможност да се досети, че имам важна работа, че всяка секунда ми е ценна и не може току-така на когото му хрумне, да идва в училище и да занимава децата и учителката... Но въпросната жена не само не разбира недоумението ми, нещо повече — тя успя да ме избути от вратата и в миг се озова в класната стая. Трескаво заоглежда децата и запита по-скоро самата себе си:

— Деничке, къде си, баба?...

Всички деца започнаха да се смеят — дали на тази напориста баба, или на недоумението, което изразяваше лицето ми и смешната

ситуация, в която попаднах. Забелязах, че само едно плахо момиче на първата редица не се смееше, а по-скоро виновно поглеждаше ту бабата, ту мен... И докато се суетях какво да предприема, изведнъж се чува:

— Ето къде си била, Деничке! Тя, учителката, те сложила на първия чин, пък аз как можах да не те забележа?! Деницо, баба, доживях да те видя да тръгнеш и ти на училище!

В миг забравих за тревогите си и поуспокоена, питам жената коя е всъщност? Тя ми се представя като баба Катя, бабата на Деница, усмихва се и майчински ме прегръща с думите:

— Рачева, моля те, не ми се сърди! Дано не съм те притеснила, ама не можах да дойда на Първия учебен ден; сутрин рано я водят на училище, ама викам си, днес отивам направо в класната стая — право при ученичката на баба! Рачева, знаеш ли... и аз някога, съвсем за малко съм била учителка като теб, на малките. Да знаеш, хич няма да ти е лесно! Ама дръж здраво — ние — баби, майки, ще помагаме с каквото можем!

С тези напътствия баба Катя излезе от класната стая, но влезе трайно в началото на моите учителски трепети във Второ основно училище и остави мили спомени.

По-нататък учебния час не продължи веднага с конкретната тема от урока. Децата бяха станали свидетели на уникална сцена в класната стая — сякаш епизод от драматичен театър. Трябваше да продължа урока, но с една по-друга тема, която не присъства в нито един учебник. Трябваше да им обясня с няколко думи нещо за техните баби и дядовци, тези, които ги обичат по неповторим начин и са готови да ги водят и вземат от училище, въпреки тежестта на годините, но така да се чувстват полезни и значими. Ето защо те, децата, трябва много да обичат баба и дядо, да ги уважават, да ги слушат и да им помагат.

Децата притихнаха... Говорех им нежно, сякаш им разказвах приказка. Усетих как притеснението на едно момиче от идването на баба му в класната стая се превърна в благоговение и благодарност! Това прочетох тогава в очите на Деница Чернева.

В следващите дни запомних имената на всички ученици. Имах три деца с името Стефан, но фамилиите им бяха Борисов, Стоянович и Хлебаров. Сега сигурно са вече големи мъже на повече от 30 години и предполагам самите те са станали татковци.

Връщам мислите си отново към д-р Т. Стоянович, за съжаление вече не между живите, светла му памет. Бих искала да споделя какъв татко и човек беше той. Беше на години по-възрастен от другите бащи и когато идваше да вземе Стефко от училище, в началото децата, като не знаеха кой е, викаха:

— Стефко, я виж, дядо ти е дошъл да те вземе!

Поглеждах укорително към тях и виновно към този благ, изключително добър човек... Той сякаш разгадаваше мислите ми и казваше:

— Не се карайте на децата! Аз наистина изглеждам като дядо! Но те ще запомнят, че аз съм таткото на Стефко и занапред, като ме видят, ще знаят!

После отново правеше така наречения от себе си фокус с джобовите и изваждаше оттам бонбони за всички палавници. Те го наобикаляха нетърпеливо и се радваха посвоему на лакомствата. А той, благ и усмихнат, ги галеше по главите и искрено им се радваше. Децата не само разбраха, че това е таткото на Стефко, но освен всичко е и много добър, известен лекар, но най-вече добър човек — не само защото всеки път им правеше фокуса с бонбоните, а защото беше мил и внимателен с тях — не им се скара, като го нарекоха дядо, а дори напротив — внимателно и търпеливо им обясни какво трябва да знаят и как да се отнасят един с друг! А на Стефко не му оставаше друго, освен да се гордее с баща си.

Позволявам си да споделя това, защото смятам, че е полезно за съвременните родители. Не са редки случаите, когато при възникнал конфликт между децата, не се търсят човешки, разумни начини за неговото разрешаване. В такива моменти повечето родители реагират спонтанно, доверявайки се единствено и само на разказа за случилото се на своето дете, без да вземат под внимание, че щом е възникнал проблем, това означава, че страните са най-малко две и другите също имат право да бъдат изслушани. В такива ситуации ние, родителите и учителите, не съзнаваме, че с личния си пример на поведение в общуването, нерядко самите ние сме агресивни и непремерени като думи и реакции. Така определяме след време модела на поведение и на нашите деца.

А те, особено малките, в началното училище, на петата минута след свадата с другарчето си, вече са сдобрени и играят на двора, без

да подозират, че при възрастната обида трае дълго — може да продължи дори с години.

Съветвам децата при възникнал проблем между тях, преди да посегнат да ударят или да крещят, да не забравят, че преди всичко са хора и имат, за разлика от животните, способността да общуват с думи, да разговарят. Съветвам ги още да се научат на търпение, да броят наум, преди да направят нещо, за което ще съжаляват, но ще е късно, ако са наранили другарчето си непоправимо в гнева си.

Хубаво е, когато децата споделят с родителите си какво се случва в клас и в училище, но и в това отношение има на какво да ги научим, което според мен е от изключителна важност. Става дума за детската искреност и за умението им да усещат слабите ни места, за да ни манипулират после в своя полза.

В моментите, когато детето споделя как някой го е ударил или обидил, не бива да даваме пример за прибързани и необмислени действия от наша страна. Нека му покажем как трябва да се постъпва в такива моменти — обмисляме ситуацията, изслушваме и другата страна. Търсим диалог с родителите на другото дете. Нека самите ние станем еталон за общуване и покажем с личния си пример как се постъпва.

Другият немаловажен момент е авторитетът на учителя.

Уважаеми родители, колкото и да не сте съгласни по някой въпрос с учителя на вашия ученик, никога не си позволявайте да го критикувате в присъствие на детето или публично! Така разрушавате не само учителския авторитет, а и вашия собствен!

ЗА ДЕЦАТА, КОИТО ВЕЧЕ МОГАТ ДА ЧЕТАТ

Стефан Борисов, мой ученик от същия випуск, постъпи на училище в момент, когато беше изчел вече доста книги. Налагаше се, докато показвам на другите деца новата буква, на него да възлагам задача — да чете откъси от книги и после да ги разказва на целия клас, като по този начин му давах възможност да не тъпче на едно място, а да се развива, да бъде горд със знанията си. Това беше добър пример и за децата. В нашия клас на почит бяха тези, които се стараеха, тези, които упорито сричаха и искаха час по-скоро да се научат да четат като големите.

Стефан Борисов и аз живеехме в една посока. Той беше сравнително зряло за годините си дете и родителите му позволиха да си ходи сам у дома. Когато приключвах часовете и изпратех и последното дете, Стефан ме изчакваше търпеливо на последния чин, за да си тръгнем заедно към къщи. Усещах, че моята компания му допада, харесваше му не само да се чувства по-голям от другите, харесваше му да общува с възрастните. Той всъщност си беше пълноправен участник в разговори и то на какви ли не теми! Но тази за прочетените книги му беше най-любимата от всички! Виждах как се оживява иначе сериозното му за дете лице и как заживява с героя от последната прочетена от него книга!

Спомням си как ме разпитваше какво съм чела напоследък. Тогава вървеше филма „Птиците умират сами“ — по романа на Колийн Макълоу — и аз го бях прочела наскоро. Споделих с него, че съм гледала и филма и много харесвам актьора Ричард Чембърлейн. Стефко, с неподозирана от мен осведоменост, ме пита:

— А вие, щом толкова харесвате Ричард Чембърлейн, гледала ли сте последния му филм — „Мините на цар Соломон“?

Отговорих му, че дори не съм разбрала това и за съжаление, не съм гледала този навярно интересен филм...

Тогава очите на момчето светнаха от възможността да предостави той, ученикът, на учителката си книга, която тя не е чела.

На следващия ден влизам в класната стая, а там, на бюрото, ме очаква грижливо оформен пакет. Поглеждам към децата и виждам как на последния чин едно момче ми се усмихва съучастнически. Отворих пакета — сериозно обемиста книга с красиво изписано заглавие:

МИНИТЕ НА ЦАР СОЛОМОН

Вечерта се прибрах вкъщи и сложих дадената ми за прочит книга на нощното си шкафче, за да си почитам по някоя страница преди сън. Но грижите покрай децата в училище ме грабнаха. А и вечер трябваше да чета приказки на сина си, който тогава беше на около 4–5 години. Това заемаше не само изцяло времето ми, но и изцеждаше силите ми. Вечер бях капнала от умора и след 2–3 прочетени страници, заспих.

На въпросите на Стефко как върви четенето, отговарях, че напредвам, а истината беше, че откакто ми беше дал книгата, не бях прочела повече от 20–30 страници. Не исках да го разочаровам и се надявах, че все пак ще успея да прочета тази книга, нищо, че не беше от предпочитаните от мен.

Мина време и аз реших да върна книгата на Стефко, като кажа, че съм я прочела. Реших да излъжа, като си мислех, че това няма да се разбере.

Един ден взех книгата от нощното си шкафче и я занесох в училище.

Дадох я на момчето, а то с блеснали очи ме пита:

— Е, какво ще кажете — хареса ли ви? Нали е страхотна книга?

Побързах да сменя темата на разговора, извърнах глава, за да не види очите ми.

Учебните часове свършиха и аз се приготвих да тръгвам. Набързо събрах нещата си, облякох се и се отправих към изхода. А там, застанал чинно като войник, ме чакаше Стефко, за да си ходим отново заедно у дома, както го правехме много пъти досега. Тъкмо

пресичахме двора и той ме спря и ме попита дали ми е харесал един от героите и какво ще кажа, ако...

Започнах да мънкам... Отговорих нещо несвързано. Получи се неловко мълчание... Сконфузах се..., след което Стефко спря изведнъж, погледна ме разочаровано и каза:

— Признайте си! Излъгахте ме, че сте прочели книгата, нали? Не сте я чели! Признайте си!!!

— Признавам си — тихо отговорих аз. Не ми се сърди, моето дете! Имам възможност да чета само вечер, а тогава съм много изморена и заспивам на втората — третата страница. Книгата е обемиста и ще ми трябва време, за да я прочета, а не искам да я задържам. Така не е хубаво!

— Не е хубаво това, че ме лъжете, а книгата можете да задържите колкото време ви трябва, за да я прочетете, защото си е лично моя!

Така ми отговори тогава моят малък, но доста умен за годините си ученик.

Мило момче, дали в онзи миг разбра, че в очите ми има сълзи? Дали от разкажание, или може би от страх, че не ви познавам така добре вас, моите ученици, особено онези, които бяхте надраснали времето и годините си? А ние, вашите учители, много често в действията си ви мерим и поставяме с общата единица мярка за успех! Често в училище на такива като вас се възлагат задачи да помагат на изоставащите ученици, а за вас, предварително надрасналите иначе сложното учебно съдържание деца, не е посветил научен труд нито един професор по педагогика, или поне аз не познавам такъв! Какви неизбродни светове са детските ви души, които ние, възрастните, се опитваме да подредим по установените от нас методи и принципи — правила, на които се подчинява уж подреденият свят на по-големите?

Аз удържах на обещанието си и прочетох предложената ми от Стефан Борисов книга. Направих това повече за собствено удовлетворение. Деня, в който му я върнах, пак пресякохме училищния двор заедно — най-напред мълчаливо, после аз му заговорих за героя, който бе преминал през какви ли не изпитания... А той ми отговаря, усмихвайки се:

— Нищо не ми разказвайте — вярвам ви и знам, че отсега нататък винаги ще ви вярвам!!

Изпратих Стефко до дома му, а аз самата не бързах да се прибера у нас. Искаше ми се да повървя още малко, бавно, за да осъзная случилото се. Бях само на 25 години, бях общителна и имах своите близки приятели, с които си споделяхме какво ли не, но до този момент не съм имала усещането за такава духовна близост, както с това 8-годишно момче.

Ето така, докато преподавах азбуката на малките си ученици, аз самата учех азбуката на професията учител, учех, а-бе-ве-то на сложните взаимоотношения възрастен — дете.

СЛУЧКА С ДУПКА В СКОБИ И ЗА РОДИТЕЛСКАТА ЗАИНТЕРЕСОВАНОСТ

По това време имаше няколко варианта на обучение, между които и Сендовския, при който на ден се учеха по 3 букви наведнъж. Аз не съм работила по него, но си спомням, че тогава децата почваха веднага да пишат вместо с молив, с химикал. Колегите, включително и аз, не одобрявахме това по ред причини — една от тях беше свързана с краснописа на децата. Тенденцията бе и все още е към по-грозно писане още от малките класове.

Нерядко съм си задавала въпроса за метода на обучение в красиво писане от руските ни колеги. Не зная как го постигат, но няма руско дете, което да не пише красиво и подредено. Мисля, че темата за работа върху почерка на детето незаслужено се подценява в педагогическата и методическата теория, като се има предвид, че с това се занимава сериозна наука като графологията, която на базата на почерка прави анализ на характера, темперамента, наклонностите!

Аз обяснявах в подробности на децата как да пишат, като се стараят да не бързат, а да подреждат равномерно елементите, а после и самите букви. Обяснявах им, че ако сбъркат, не е необходимо да трият с гума, а просто да оградят написаното в скоби. Дори им казвах да не носят гума, за да не се изкушават да трият, а повече да мислят, преди да пишат.

Ето какво се случи веднъж на тази тема. Вече бяхме изучили половината букви и децата съставяха не само изречения, но пишеха и диктовки. Аз все им напомнях, че колкото важно е правилното писане, не по-маловажен е и краснописът. Окуражавах тези, на които не се отдаваше и не пестях похвалите си за онези, които пишеха много красиво.

Веднъж, докато класът пишеше притихнал поредната дума и в класната стая се чуваше само шума от движението на химикалите в тетрадките, видях как една ръка отначало плахо се повдигна нагоре, после се извиси над всички и в един момент вече настоятелно

размахваше пръсти, което означаваше, че някой много настоятелно иска да каже нещо. И докато посоча детето, то в миг се изправи до чина си и сериозно ме запита:

— Другарко Рачева, вие виждали ли сте някога дупка в скоби?

Погледнах с недоумение... Това пък какво беше сега? Ама че ситуация! Насред учебния час, без да има каквато и да е връзка с темата, в момент, когато имахме сериозна работа за вършене, а и времето никак не стигаше понякога — ето ти отново непредвидена проблемна ситуация.

За децата въпросът на техния съученик звучеше предизвикателно, като гатанка, и те също гледаха заедно с мен в недоумение. Някои дори изпробваха да дадат предполагаеми отговори на това, какво е дупка в скоби?!

И тогава питащият малчуган победоносно разреши създалата се проблемна ситуация, като даде ключа към верния отговор:

— Ще разберете какво е, като погледнете в тетрадката на Деница.

Всички мигом поглеждаме към нея, а тя виновно свежда глава, опитвайки се да прикрие страницата с ръка.

Успокоявам децата и моля Деница да дойде при мен с тетрадката си. Поглеждам заинтригувано и що да видя... Хитрушата, въпреки изискванията да не носи гума в училище, тайно я криела в джоба си, за да трие, ако все пак сбърка нещо. Ето, че се наложило да я използва и всичко било успешно, защото никой не забелязал... до момента, в който усърдието, с което трила, довело не само до заличаване на сбърканата дума, но и направило дупка в иначе прилежно изписаната и подредена тетрадка! Така е, защото написаното от химикал, за разлика от молива, не се трие тъй лесно. Уплашена от случилото се, малката ученичка се сеца за указанията ми да загражда сбърканото в скоби. Оградила протритото от гумата място и така се получила дупка в скоби.

Ех, ако не беше и този бърбарец, съседът по чин — може би никой нямаше да разбере и сега тя нямаше да е потърпевша, в центъра на вниманието на всички деца!

Децата зажужаха като кошер, смееха се. И аз се усмихнах, погалих Деница по главата и дадох знак на децата да мълчат.

Класът притихна в очакване да разбере какво ще предприема, след като бях открила, че някой сред тях е нарушил мое изискване за реда в учебната работа.

В този момент видях как потекоха сълзи по бузите на това много старателно момиче. Притеснението ѝ беше предизвикано и от това какво ще каже на майка си, като я вземе след училище.

Нещата изведнъж взеха друг обрат. Децата, които до преди малко се смееха, а други дори се присмиваха на неловката ситуация, в която беше изпаднала съученичката им, сега започнаха да я успокояват да не се тревожи. Или подтекстът бе, че по-скоро са спокойни за самите себе си, защото не носят чантите си у дома всеки ден, родителите им не знаят как са се справили с учебната работа за деня и с това си спестяват доста родителски укори и наказания. Това донякъде ги освобождаваше от ежедневна отговорност и по моему не беше добра предпоставка за изграждане на навици както за учене, така и положителни черти в характера на човек, каквито са волята, системното подготвяне, дисциплината на духа, ако щете.

Аз утеших момичето и казах, че всъщност нищо лошо и непоправимо не се е случило. Прощавам ѝ, защото е много трудолюбива, старателна, за друг път ще знае и ще се вслушва в съветите на учителката си.

Деница тогава беше единственото дете от класа, което се прибираще вечер с чантата си вкъщи и майка ѝ акуратно и строго преглеждаше какво е правила дъщеря и през деня в училище. Тя се осведомяваше ежедневно как върви детето в училище и контролираше отговорно като родител процеса на ограмотяване на първокласничката. Това продължи и по-нататък с времето.

Във връзка с това бих искала да споделя нещо, което ме е впечатлявало по отношение ролята на родителите в процеса на израстването на децата. Всеизвестно е, че няма родители, които да не са заинтересовани от момента, когато детето им тръгва на училище. Мисля, че никъде по света няма такъв прекрасен ритуал, какъвто е Първият учебен ден в България — 15 септември! Празничният училищен двор е превърнат в истинска цветна градина от букети, детски усмивки, развълнувани родители и учители! Всеки от нас е изпитвал радостта и трепета, когато за първи път е прекрачвал прага на

училището. После този момент се преживява отново за собственото дете, което е още по-силно като вълнение.

Такива като мен са изживявали многократно този наистина неповторим миг от живота на всеки човек и като родител, и от позицията на учител в началното училище. В първите години на учителската ми кариера забелязвах, че родителите проявяват задължителна, непринудена заинтересованост по отношение на децата си, за да им дадат добър старт през целия начален училищен период, като акцента пада най-вече в първи клас и това е обяснимо.

За съжаление заинтересоваността на родителите с годините се промени. Сега често чувам родители да обясняват отсъствието си от ученическия живот на децата, та дори в първи — втори клас с аргумента, че децата, като поотраснат, трябвало да се оставят самостоятелно да се справят със задълженията си на ученици.

Мисля, че това звучи повече като оправдание за нас, възрастните, и обяснението за мен е в предизвикателството да се ангажираш и да възпитаваш деца, които са белязани да проявяват като линия на поведение, черти на характера, темперамент, ценностна система белег на онова, което научно определяме като сложност на социалния и политически преход през последните 20 години в България. Какво означава самостоятелност на децата? След като са усвоили даден алгоритъм, да го приложат на практика в самоподготовката, но само след като са придобили определено знание! Когато ние бяхме ученици, преди да пристъпим към написване на домашната работа, най-напред научавахме урока и правилата (дефинициите, заложи в него), после решавахме задачите на чернова, или в тетрадката за упражнения и накрая красиво подреждахме задачите в тетрадката за домашна работа. Тази система на работа е изключително ефикасна най-малко в две направления — задълбочено и системно усвояване на знанията, а от друга страна децата се учат на подредба. Този аспект може да се разглежда и като технология на ученето, или казано по-просто — как да се научат децата да учат! Самостоятелност не означава да оставим детето да върши всичко само, особено детето, което е в началните класове и има ежедневна нужда от подкрепата и надзора на възрастен човек. Нека не бързаме да оставяме децата самостоятелни прекалено рано! Нека винаги, когато можем, бъдем до тях; нека им предадем колкото можем знания и опит, а те след време да го приложат

самостоятелно, когато това ще се случи логично — в естествения ход на живота.

Времето, в което живеем, наистина е сложно и динамично. Малко е да се каже, че е трудно днес да си родител и учител, защото и децата ни станаха трудни, както за отглеждане, така и за възпитание.

И все пак — не можем да бъдем родители и учители на базата само на констатации. Нещо трябва да предприемем и направим, да се хванем за нещо здраво и читаво, което да определи посоката за развитие на децата занапред.

Да се захванем за нещо здраво, с дълбоки корени, каквито са традициите в българското семейство, да ги проектираме в училище, като заложим това като учебно съдържание в читанките, в учебниците по литература и история. Да осмислим националните си ценности, без да отричаме с лека ръка всичко само защото е свързано с миналото на един отишъл си вече социален строй. Нужно е да отсеем мъдро плявата от зърното, да надмогнем суетата в името на тези, които идват след нас, за да не късаме нишката между поколенията, за да не растат децата ни ниции!

ЗА ЛИЧНИЯ ПРИМЕР НА ВЪЗРАСТНИТЕ И МОДЕЛЪТ ЗА СЪВРЕМЕННА ЛИЧНОСТ

И за да има казаното дотук истински смисъл и съдържание, нека започнем с нашия личен пример, защото няма по-мощно възпитателно средство от подхода с личния пример. Изискванията към децата се отнасят за възрастния с двойно по-голяма сила. Това, което искаме от децата си като комплекс от полезни знания и умения, качества на характера и целеустременост в живота, се отнася най-напред за нас самите. Подтекстът на реплики от рода:

„Аз, каквото съм учил, учил — гледай ти да се оправяш... Аз, каквото съм постигнал, постигнал, ама ти и това няма да направиш... Ще те видим тебе...”

внушава у децата менталитет на пораженец и чувство за малоценност, разграничава ги от възрастните, наслажда у тях скрита враждебност. Мисля, че правилният подход изисква работа в екип и това умение се гради в семейството, когато всички заедно работят по изграждането и сплотяването на тази най-мощна възпитателна общност. От друга страна, в обществото не действа ясно изразен социален коректив по отношение на грижата за родителите и децата.

Тези разсъждения ме връщат в студентските години, когато една от любимите ми дисциплини беше педагогиката и по-точно нейната история през различните епохи. Впечатляваше ме прозорливостта на хората в античността на древна Гърция. Преди толкова много векове обществото като структура и политика е извело на преден план модела за личност — такава, в каквата да се оглежда то не само като развитие, но и като авангард! Древните хора са осъзнавали ролята на възпитанието още в най-ранна детска възраст и са издигали в култ хармонично развития човек като физика и духовност.

Питам се: Какъв е моделът за човешка личност, който би удовлетворил съвременното българско общество?

Питам се още: Когато правя план на своя урок за деня, аз подчинявам структурата му на целите, които преследвам. А каква е

всъщност целта на българското образование по отношение на своя субект — ученика, т.е. човека в развитие??!

Истината за мен е, че каквито и времена да дойдат, каквато и да е социалната поръчка на времето за личност, семейството е било, е и ще бъде основният фактор за изграждането на човека. Смятам, че общуването с децата и нашата заинтересованост какво се случва с тях, трябва да е не само ежедневна! Нужно е да показваме на децата си, че те са най-важното нещо за нас, че ние сме техните най-истински приятели, че ние сме тези, които най-много болят за тях, че смисълът на нашия живот са те! Ние, родители и учители, цялото ни общество — всички в България!

ЗА ТОВА, КОЕТО ОБЕДИНЯВА УЧИТЕЛИ И РОДИТЕЛИ

Бяха изминали повече от два месеца от Първия учебен ден. Наближаваше 1986 година — първата ни съвместна Нова година като детски ученически колектив, учители и родители! Тогава не се празнуваше официално Коледа и добрият белобрад старец, който раздаваше подаръците, беше известен като Дядо Мраз.

На родителската среща взехме решение да подарим на децата истинско новогодишно тържество — с Дядо Мраз и много подаръци за добрите ни и старателни първолачета, които вече умееха да сричат кратки приказки в буквара, така усърдно се стараеха да пишат красиво, и най-вече вярно, защото предстоеше да пишем писмо на Дядо Мраз какво искаме да ни донесе.

За тази цел отделих цял час време, като децата трябваше от къщи да донесат красив плик с пощенска марка и лист, на който ще напишат писмото. В този ден всички бяха с приповдигнато настроение.

Каква прекрасна гледка бяха моите малки ученици, когато изплезили език, без да им напомням — бавно и красиво изписваха заявките си за подарък. Събрах писмата и казах, че още същия ден ще отида в пощата да ги пусна, за да стигнат колкото може по-бързо и джуджетата в работилницата да подготвят подаръците навреме, защото сега децата от цял свят пишат!

На другия ден се събрахме с родителите на неофициална родителска среща, на която им дадох детските писма. Виждах как те се вълнуват и преживяват не само желанията на децата си, но и факта, че учениците им вече могат да пишат и писма!

Уговорихме се всеки родител да закупи подарък, да го опакова красиво и да го донесе на мен, в училище, но така че децата да не разберат.

В следващите една-две седмици извършихме с родителите истинска конспирация! Майката на Станислава, дете от класа, работеше в специализиран магазин за играчки, който се намираше на

ъгъла, срещу магазин „Бебе“. Такъв, за жалост, вече не съществува. Това, с подготовката на подаръците, сближи родителите на децата по неповторим начин — те споделяха помежду си къде какви играчки има, определяха си срещи и ходеха заедно на покупки. А магазинът за играчки се бе превърнал в място за неофициални родителски срещи, коментари и полезни разговори.

Аз самата ходих няколко пъти там, за да взема на сина си подарък и сега с умиление си спомням за разнообразието от играчки по онова време — дървени, пластмасови, механизирани... А какви кукли имаше! Истински рай за децата! Купих и на себе си една кукла за спомен, която пазя и досега.

Раздадох на децата стихове, разучихме песни. Те пожелаха да се маскират като герои от приказките, а родителите се заеха да им търсят или шият костюми.

Една сутрин пристигна и елхата — голяма, ухаеща на борова гора. Таткото на едно от децата изненада всички ни, като се появи с нея на прага на класната стая... Каква радост беше! Децата сияеха от щастие! Сложихме елхата в ъгъла на стаята, аз обяснявам урока, а очите им не слизат от кичестата зелена гостенка. Не им правех забележки, оставих ги да се порадват и да участват после в украсата. Всеки носеше по 2–3 играчки от онези, лъскавите, крехките, които бързо се чупеха. Е, имаше жертви, но леля Цеца почисти, а елхата придаде на класната ни стая не само тържественост, а и готовност за приближаващото тържество.

Пред мен в това време стоеше един много важен въпрос: Кой ще изпълни ролята на Дядо Мраз? Не зная защо все удрях на камък там, където питах?

Накрая се обърнах към наш семеен приятел. Преди още той да се съгласи, съпругата му, детска учителка, отговори вместо него, че не само приема предложението, но и лично ще се заеме с подготовката и ще изпитва кандидата за Дядо Мраз всяка вечер за изразително изпълнение на стиховете.

Той трябваше да научи едно четиристишие, с което да поздрави децата. С две думи — всичко се нареждаше добре. Костюмът за Дядо Мраз пък трябваше да осигури майката на Гиргин, балерина в операта.

Настъпи дългоочакваният момент! Родителите заприиха да с костюмите на децата и класната стая се превърна в своеобразна

гримьорна.

Една от майките, която работеше в още съществуващото тогава предприятие Булгарплод, донесе на децата портокали и банани. Присъстващите жени, набързо организирани в бригада, се заеха да опаковат плодове в торбичка за всяко дете. Тогава това можеше да се нарече много хубав и вкусен подарък, защото такива неща не се продаваха под път и над път и по всяко време на годината.

Пристигна и моят човек, предвиден да изпълни най-важната роля — тази на Дядо Мраз. Той ме извика настрани и ми каза притеснено, че май няма да може да се справи — не е очаквал толкова много родители и деца, та чак от притеснение е забравил макар и краткото стихотворение, което имаше да научи. Това не само ме изненада, но ме постави в непредвидена проблемна ситуация.

Докато се чудех какво да правя, леля Цеца, която в момента играеше ролята на нещо като сценичен работник, настойчиво ме задърпа, за да ми съобщи, че не съм предвидила нещо много важно, а именно — в какво Дядо Мраз ще сложи подаръците на децата. От друга страна, се чувстваше изключително полезна, че не някой друг, а точно тя се е сетила за това!

В момента, в който ме запита, тя, разбира се, е имала вече разрешение на проблема, защото не изчака много-много да се чудя и мая и каза, че можем да използваме някой юргански плик от спалното помещение на децата. Дадох ѝ позволение да действа и тя се зае с тази доста отговорна за момента задача!

Оставаше да реша какво да правя с уплашения до мен кандидат — Дядо Мраз?

В миг ме осени идея! Тъй като същата година беше необичайно топло за декември време, реших да направим една импровизация. Вместо да казва стихове, влизайки в класната стая, Дядо Мраз трябваше да каже на децата, че много искал да впрегне шейната с елените и така да дойде при нас, но вместо това, тъй като Баба Зима не е тупала скоро юргана с пух, в Стара Загора няма все още сняг. Затова се наложило Дядо Мраз да дойде при нас с вертолета.

Моят познат въздъхна с облекчение, че няма да му се налага да рецитира стихове пред малчуганите и гостите и влезе в методическия кабинет, където трябваше да се преоблече.

Най-после тържеството започна! Всяко дете се стараеше да се представи отлично, в очакване на най-важния момент — идването на белобрадия старец, и най-вече трепетно очакваше кулминацията на тържеството — раздаването на подаръците.

Ето, че и този момент дойде! Викахме го, викахме го по име и той се появи на вратата. Както предварително се бяхме уговорили, аз го питам:

— Е, любими, Дядо Мраз, как дойде при нас, в този късен час?

И какво мислите отговаря Дядо Мраз?

— Ами... с шейната, с шейната дойдох...

Не знаех как да реагирам на този неочакван отговор от Дядо Мраз — не можех да определя дали съм ядосана, или всеки момент ще прихна да се смея на този толкова стъкмяван сценарий, само че с неочаквана развръзка.

Погледнах към Дядо Мраз и по-скоро ми стана жал за него, защото в момента видимо той обилно се потеше, брадата и мустаците му бяха на косъм да се разлепят и сигурно единственото, което най-много му се е искало, е било час по-скоро да се свършва с това негово злополучно аматьорско актьорско превъплъщение мъчение!

Тогава на помощ дойде баба Катя, която както стоеше притихнала и незабележима в публиката, се изправи мигновено и постави нашия Дядо Мраз с неочаквания си въпрос в друга, неподозирана за него проблемна ситуация:

— А бе, Дядо Мраз, ти, като идваше насам с шейната, не видя ли дали към Юлиево има сняг? Щото уж казаха по новините, че ще вали, ама... Не съм ходила още до там и не знам?

В това село се намираше къщата на тази наша баба, за която вече ви бях споменала.

Дядо Мраз се сконфузи и по бузите му се появи истинска червенина, по-ярка от тази на червилото, с което го бяха гримирали. Родителите се засмяха на находчивата баба Катя и с това разведриха обстановката. После всичко тръгна от само себе си. Всяко дете си отиде у дома безкрайно щастливо с дългоочаквания подарък, с мама и татко за ръка.

На следващия ден, който беше учебен, едно-две по-отракани момичета се приближават до бюрото ми и с някаква нотка на потайност в гласовете, ме питат:

— Другарко Рачева, ние се досетихме кой беше Дядо Мраз!

Ех, мисля си — при тази конспирация и пак пробив. Питам ги:

— Как така сте се досетили?! Нима сте се съмнявали, че е истински? — Това беше истински Дядо Мраз! Нали му писахте писма?

Момичетата ме поглеждат дяволито с онези игриви пламъчета в детските си очи, които се появяват в моментите, когато ние възрастните сме разгадани и те тръпнат в очакване на своята малка победа — да чуят нашето признание. Аз ги прегръщам и ласкаво им се усмихвам, а те продължават да атакуват:

— Дядо Мраз беше вашият мъж, защото като ви видя, много се смути и му пролича! То се разбра!

Ах, това било значи! Ех, деца! Усмигнах им се и им казах, че грешат, но не влязох в спор с тях, нито направих опит да ги убеждавам в обратното. Не ми се искаше да влизам в словесна полемика, моментът беше по-подходящ за прочит на някоя вълшебна приказка, в която въпреки трудностите, в света могат да се случат толкова истински, красиви неща, което зависи само от нас, и не бива да чакаме някой да ни го сътвори от нищото!

Смятам, че в тази възраст децата все още имат нужда да вярват в това, а може би докато човек живее, не трябва да престава да вярва в добротата и чудесата. Та нали там е скрито вълшебството на детството, разковничето, от което ще се роди вярата им, че заради доброто и красотата в живота, си заслужава да премине човек през какви ли не изпитания, както се случва с героите от приказките!

Нека бъдем в разговорите си с децата искрени и открити, но мисля си, че не трябва да избързваме да ги отвеждаме твърде рано от най-хубавия период на човека — детските му години!

Има време да пораснат, има време, когато действителността ще ги грабне и ще им покаже истинското си лице.

Не само децата, но и ние, възрастните, също имаме своите моменти в живота, когато ни се иска да се докоснем до някое вълшебство — било то в книга, интересен филм, или скътан в дълбините на сърцето ни мил спомен от детските ни ученически години.

По-късно се запознах по-обстойно с темата за детските възприятия, като се заех да изследвам особеностите при възприемане на литературно произведение от малките ученици. Това се оказа една

интересна тема, за която много може да се говори и пише. Иска ми се да разкажа нещо пак във връзка с това, което никога няма да забравя!

КЛАСНАТА СТАЯ И РУСКИТЕ ВОЙНИЦИ

Във филиала на училището учехме до 2-ри клас. В трети клас вече се преместихме в сградата на Второ основно училище. Класната ни стая беше на втория етаж. По това време директор беше Пенка Ялъмова. Бих искала да изразя голямото си уважение, което имам към тази невероятна жена. Тя започна работата си във Второ основно училище през месец февруари на 1986 година и още с идването ѝ, се усети, че тя не само си поставя задачата да обнови училището като материална база, но и да раздвижи колектива като начин на работа и общуване, като отбелязване на исторически дати, юбилеи, та дори рождени дни на колеги.

Споменавам името на Пенка Ялъмова и пред очите ми се явява онази енергична жена, с живи очи, която още в първите дни на назначаването си, заживя с болките и проблемите на това неповторимо като архитектура, история и авторитет на учители и ученици училище.

Въпреки че една голяма част от учителския колектив бе със завършено педагогическо училище и полувисше образование, аз възприех и утвърдих в съзнанието си тези хора като високоинтелигентни, с богата научна и обща култура. На педагогически съвети те ставаха и изразяваха мнения, разгръщаха разсъжденията си с такъв стил, че аз съм се усещала, без да е пресилено като част от академична аудитория.

Имаше и друго, не по-малко важно в атмосферата на общуване — тези хора бяха живи възрожденци — трудолюбиви, отдадени на работата си, нещадящи усилията си да дадат всичко от себе си на децата! Няма да пропусна и това, че те имаха свое лице с изразяване на лична позиция, защото всеки от тях носеше не само своя неповторим облик в колектива, а и своето точно определено място в учителската стая, по време на съвети, събрания, което налагаше известна, неписана йерархия.

Такива бяха те в моите очи и такъв беше техният пример, с който ме зарази — затова винаги ще си спомням с благоговение и

признателност за тях!

Интериорът на училището по онова време не беше обновяван с години! Всичко онова, с което разполагахме тогава бяха стари шкафове с катинари и промените повече се изразяваха в опити на колегите да украсят кой както може, къде сам, къде с помощта на родителите класните стаи. Получавахе се нещо хубаво, но то не можеше по никакъв начин да замени ремонта, от който болезнено се нуждаеше нашето училище!

И аз като всички мои колеги, реших да направя някои козметични подобрения в бъдещата си класна стая. Спомням си как през лятната ваканция организирах цялото си семейство да боядисват радиаторите с блажна боя. Ушихме красива покривка за бюрото — в съчетание със завеси за черната дъска.

Но така наречените черни дъски тогава бяха изпъстрени с малки и по-големи дупчици, чийто гипс изглеждаше като бяло съзвездие, изпъстрило почти цялото пространство. Още щом започнех да пиша с тебешира, и децата се надпреварваха да ме питат:

— Това там двоеточие ли е, или точка? Ами онова на третия ред — запетая ли е, тире или точка?

Налагаше се да обяснявам, а после едва ли не да се извинявам на децата за това, че дъските са много стари, отдавна са правени и с течение на годините са се появили дупки.

И ето каква история последва от това.

Наближаваше 17 ноември — рождената дата на Славейков и патронен празник на училището. Всички се готвехме за този ден, като традиционно се организираха изложби от детски рисунки, организираха се открити уроци и във всеки клас се провеждаха беседи за живота и дейността на Славейков.

Като млад класен ръководител и аз осъществих беседа с децата. Подготвих се много добре със снимков материал, донесох от библиотеката книги на Славейков, разучихме химна на Второ основно училище по текст и музика на Пейчо Гайдаров, който тогава беше учител по пеене, освен това ръководител на хора и духовата музика на училището.

Но най-интересното, дори и за мен, настъпи тогава, когато в часа на класния ръководител, аз така се вдъхнових от темата, увлякох се и заговорих на децата с патоса на оратор, сякаш от трибуна. Разказвах

им пламенно как всяко кътче от нашето училище, в което идваме и учим всеки ден, е на повече от 100 години. Опитах се да накарам децата да си представят колко много момичета и момчета са прекрочвали училищния праг, за да се научат на грамотност тук, в училището, където ученици сега са те.

„Тук — продължавах разказа си аз, — в нашето училище, сам Петко Рачов Славейков е бил учител. Той е посрещнал навремето и руските войници в Стара Загора...“

В този момент, едно момче, казваше се Иван Стефанов, започна настоятелно да вдига ръка. Не му обърнах голямо внимание, защото да си призная, не ми се щеше да прекъсвам емоционалното си словесно изложение точно в най-вълнуващия дори за мен самата момент, когато изцяло не само бях приковала вниманието на децата към себе си, но и се вълнувах не по-малко от тях.

Но и Иван настояваше за своята минутка внимание. Нямаше как, трябваше да спра и да му дам думата, защото и децата взеха да се обръщат към него и се разсеяха. Спирам почти с неудоволствие и казвам:

— Ваньо, виждам, че много настояваш да кажеш нещо, надявам се да е по-интересно от това, за което говоря аз в момента, щом се налага да ме прекъснеш!

Момчето нетърпеливо отскача от мястото си и възбудено отговаря:

— Да! Искам да кажа какво открих!

— И какво откри, докато аз се старах да ви говоря за училището, в което учим? — питам аз с известна доза упрек.

А момчето продължава да е все така сериозно, изправя се до чина, почти като по команда „Мирно!“, с прилепнали до тялото ръце и тържествено обявява:

— Затова по нашата дъска има дупки, защото руските войници, които Петко Рачов Славейков е посрещнал, са стреляли по нея!

След което доволно обхожда с поглед гледащите го с възхищение съученици, визира се в мен, очаквайки похвала за невероятното умозаключение, което е родило детското му мислене и въображение и тържествено си сядна на чина.

Аз, изгубила за миг ораторското си вдъхновение, извърнах безмълвно глава към черната дъска, която в този момент бе по-

красноречива от мен със съзвездията бели дупчици по нея!

Децата също погледнаха вторачено натам. Последва тишина и после някой изгърси съучастнически:

— Вярно бе! Как не се бяхме сетили за това?!

Погледнах неволно към дъската, а с мен и цялата детска аудитория. Оттам многозначително белееха дупчиците по старата ни черна класна дъска. Патосът, с който допреди малко разказвах, се превърна в умиление пред уникалната детска способност да възприема заобикалящата го действителност с онзи поглед и нагласа, който ние, възрастните, губим някъде безвъзвратно по пътя към житейското си израстване и помъдряване. Замислих се за онези невидими, неразгадани механизми, които задвижват детското въображение, за да ни обясни света и протичащите в него събития по свой, неподражаемо оригинален начин.

Замислих се и за условията, в които учат хубавите ни, невероятно умни и надарени български деца, и ми домъчня! За пореден път си казах:

„Какви длъжности сме в това отношение на нашите деца и до ден-днешен!“

ЗА МАТЕРИАЛНАТА БАЗА

Тук бих искала да споделя нещо, което никога няма да забравя. Отнася се до материалната база, социалните и професионални контакти на учителите, които създавахме с организирането на различни форми като екскурзии до други градове и посещения на учебни заведения.

През 1987 година ме избраха за профпредседател на училището. В началото бях истински уплашена дали ще се справя с новото предизвикателство, отправено към мен. Нямах представа какво точно ще правя, но интуитивно разбирах, че ще има доста работа, а на мен ми липсва опит. Имах, разбира се, подкрепата на колегите си, а също така и доверието на директорката, която дълги години е била профпредседател на Базовото училище, откъдето дойде.

Да си призная честно, изпитвах и известна доза неудобство — как така аз, най-младата, ще заставам на събрания пред тях, възрастните си колеги, които в моите очи изглеждаха сякаш от друга епоха? Как ще председателствам, особено на онези събрания, които по онова време бяха специално предвидени форми за критика и самокритика?

Тези хора бяха свикнали години наред да правят всичко в училище — не само да работят, но да си организират малки, скромни празници, на някои от които присъствах и аз.

Какво представляваха те? Традиционно всички се събираха в музикалния кабинет, защото там е най-просторно. Носеха нещо за почерпка от къщи, домашно приготвено. Пейчо Гайдаров, колегата ни по музика, грабваше акордеона и свиреше мелодия след мелодия, под звуците, на които ние танцувахме.

Всички се забавлявахме, но хората имаха нужда от разнообразие, което новата директорка желаше да внесе!

Изпитвах респект към учителската аудитория на Второ ОУ тогава! Сега обаче, от позицията на изминалото време, изпитвам гордост, че точно в този период се извършиха най-интересните реформи в дейността на училището. В истински ритуали се превърнаха наглед обикновени неща! Приемането на новите колеги в колектива ставаше с изчитане на биографията на новопостъпилия, поднасяне на букет и символичен подарък сувенир за спомен от първия работен ден в училище. Знаеше се рождената дата на всеки един от учителския колектив и още предния ден се организираха изненади за рождениците — преди започването на първия учебен час.

Отбелязваха се дати и годишнини в новосъздадения уютен клуб на партера, където разполагахме с печка, съдове, и колегите, които имаха свободни часове, се грижеха за организацията на предстоящото събитие.

Оттогава си спомням колко интересно отбелязахме за първи път Международния ден на учителя — 20 ноември. Запознахме се с различни интересни факти от международното учителско движение, направихме си подаръци — папки и цветни химикали за проверяване на писмени работи.

Преди Нова година се събирахме и организирахме конкурси за най-вкусна баница с късмети, правехме томболи, викторини — чувствахме се и живеехме като семейство.

Днес този клуб вече не съществува и сега всички оценяваме ролята, която той изигра за сплотяването и опознаването на колегите помежду им. Това наше кътче ни даваше възможност за глътка въздух през междучасията, за колегиално сближаване, за разведряване.

Аз харесвах тези моменти с колегите си, защото обичах да им разказвам някоя весела история в минутите на отдых и се радвах, като ги виждах после как с усмивка на уста и с дневник под ръка влизат в час.

През годините успях да си изградя своя теория за предпоставките, определящи качеството на учителския труд, и за това колко важно е учителят да работи в спокойна и ведра атмосфера. Сега много липсват социалните контакти между нас, ставаме все по-забързани, нямаме време за човешко и професионално общуване помежду си... затваряме се все повече в себе си.

ОБМЯНА НА ОПИТ

Тогава, в онези години на реформи и промени във Второ ОУ, по случай патронния празник, през есента на 1987 година по линия на програмата *Обмяна на професионален опит*, посетихме училище „Г. Димитров“ в град Смолян. Това, което видяхме и научихме, беше много полезно за нашия учителски колектив в професионален план, но и спомогна за опознаването ни като личности, като хора.

Когато пристигнахме в Смолян, не беше трудно да открием училището, в което вече ни очакваха.

Най-напред всички бяхме впечатлени от външното архитектурно оформление на сградата, но истинската изненада дойде, когато влязохме вътре в самото училище и разгледахме интериора.

Първото нещо, което видяхме, бяха дечицата, които излизаха от часа по физическо възпитание, но не от физкултурния салон, а от плувния басейн. Училището разполагаше с истински добре оборудван плуven басейн с душеве, съблекални и всичко необходимо като спортна база... Но това беше само началото на нашата разходка из това училище мечта както за деца, така и за учители и родители!

Там видяхме изискано поддържан вътрешен двор със зимна градина, където имаше оформени кътове за отдих на деца и учители.

Влязохме в отлично обзаведени кабинети, където по всичко личеше какъв е предметът, който се преподава там. Като видяхме това, на нас ни се искаше да сме на мястото и на децата, и на учителите!

В класните стаи на начална степен не влизаха големи ученици — това беше светая светих на малките — онова, което четяхме в учебниците като изисквания — като кубатура, квадратура, жив кът с рибки, кът за игри и занимания по интереси, методически кабинети, учебно-технически средства — всичко беше инсталирано и подредено — учителят трябваше само да натисне копчето и да действа.

Влязохме и в учителската стая, където имаше традиционно подредени мебели за едно такова място, но тази учителска стая внушаваше уважение още от вратата. Изрядно подредените столове с

красива тапицерия и високи облегалки с дърворезба, безупречно застланата със зелено сукно маса, кърпите с книги — всичко това мълчаливо внушаваше академичен дух, култура. Пораждаше представа за светилище — място за онези, чиито труд и професионални успехи стоят на пиедестал в обществото.

Всички въздишахме възхитени и се радвахме, че има в нашата България и такива училища — с прекрасни условия за труд, където учителят работи достойно, а децата учат с радост! Както сега модерно го наричат, но в повечето случаи само на теория по научни конференции — „училището — желана територия за децата“.

Спомням си, че в края на този изключително интересен за нас, учителите на Второ ОУ ден, нашите домакини ни поканиха на вечеря в тяхната отлично уредена столова. Поканена беше и известната изпълнителка на родопски народни песни Христина Лютова, която с невероятния си глас и красота на песните още повече одухотвори обстановката. Всички ние — както гостуващите, така и домакините, смъкнахме от плещите си напрежението и задръжките, настроихме се за разговор не само като учители колеги, а и за естествено, непринудено общуване като хора. Всички бяхме с емоционално приповдигнати настроихме се откровение. Заразпитвахме как е създадено това училище, каква е историята му? Оказа се, че е строено по проект, дипломна работа на студентка по архитектура, родена и получила средното си образование в Смолян. По-интересното бе друго — това, че е учила в старо, амортизирано училище, но мечтаела как един ден ще порасне и ще построи такова училище, за каквото тя самата е мечтала!

Сигурно това момиче много силно е вярвало в мечтите си, защото е направило великолепен проект на съвременно модерно училище като дипломна работа на отлична студентка по архитектура. Най-хубавото в цялата история бе, че младата архитектка заложила на своя роден град и пожелала проектът да бъде осъществен единствено там!

Красива история за човешките мечти... Колко хубаво би било, ако и Стара Загора имаше такива сърцати архитекти!

В този момент на откровения някои от по-старите ни колеги споделиха, че преди време било дадено петно за построяване на нова сграда и на Второ ОУ, като идеята била старата сграда да се уреди като

Музей на образованието в града на липите, а на Второ основно училище да бъде построена нова, модерна! Но вместо това, тогавашният архитект на града ни, на мястото на предвиденото за ново училище петно, построил жилищен блок, като удовлетворил нечийи други желания тогава.

Как ми се иска да вярвам, че ще доживея един ден да видя любимото училище, ако не наново построено, то поне обновено!

Връщам се пак във времето, когато във Второ основно училище бяха извършени най-съществените подобрения на материалната база и по-точно: преместването на училищната библиотека в по-просторно помещение — партера на новото крило.

Това учебно заведение има своята уникалност не само като архитектура и хранилище на образованието, но също така и като наситеност откъм исторически събития и постижения.

В онова далечно време, точно преди 100 години, в далечната 1910 година, в сградата на училището се създава първата по рода си училищна библиотека в целия окръг.

Когато аз постъпих на работа през 1985 година, училищната библиотека се намираше на партера, до зъболекарския кабинет. Там книгите сякаш се задушаваша в прекалено тясното пространство. Прозорливата директорка освободи това помещение и успя с помощта на общината, родителите и стабилната подкрепа на генерал Делчев, да създаде уютен клуб за учителите, а библиотеката да разшири и обнови с мебели по поръчка.

През 1987 година ученолюбивите и любознателни деца на Второ основно училище вече имаха своята нова красива библиотека на партера в новото крило, където в голямото междучасие, като рояк любави пиленца, стиснали книжка, бързаха към библиотеката, за да си вземат още книги, да разглеждат списания, да четат новите комикси с приключения. Имаше и кът за читатели както за учители, така и за ученици. Не само приятният вид, който беше придобила библиотеката, бе притегателна сила за всички, които се трудеха в това училище.

Там, в това хранилище на книжнината, работеше една жена, която и сега, макар в пенсия, още милее за любимото училище, още боледува с неговите болки и проблеми, не може и съм сигурна, че никога не ще може да се примири с факта, че просторната ни хубава библиотека сега е превърната в коридор.

Човекът, за когото говоря с безкрайно уважение, е Мария Нейчева. Тя ни посрещаше от вратата с приветливата си усмивка, не забравяше никога да натопа във вазата на бюрото си свежи цветя, да подреди изрядно всичко по най-уютния начин, та като отидат децата и учителите, да се почувстват добре приети и обслужени, обградени с внимание и уважение.

Много ми се иска да вярвам, че Второ основно училище ще има отново своето златно време, ще бъде обновено и модернизирано; отново ще има своята просторна библиотека, с която да се гордее и в която отново чуруликащи детски ята ще влизат, за да се ровят в книгите, да прелистват комикси и списания, та дори да постоят там, в храма на книгата, наречен библиотека! Да продължат и след нас да напомнят, че освен всичко друго, Второ основно училище първо измежду другите е имало своята библиотека!

С тези спомени, мисли и разсъждения, подплатени с много емоции и чувства, завършвам описанието на най-ярките моменти от началото на моята работа във Второ основно училище „П. Р. Славейков“.

ПЪРВИ ЗАВЪРШЕН ВИПУСК

През 1988 завърших своя първи випуск. Пратих моето първо школско ято в прогимназията, когато бяха едва на 9–10 години. След краткия тригодишен период беше естествено да нямам усещането за завършеност, дори напротив. Точно когато бях изградила пътеките към сърцата на тези малчугани, когато невидимите нишки на човешка привързаност вече ни бяха свързали, се налагаше да се разделим. Това щеше да е първата ми подобна раздяла, а аз като че ли не бях готова за такова преживяване. Всъщност, когато в живота ни има такива моменти, никой не ни пита какво искаме и какво не искаме. Хубавото е, че можем да споделяме какво сме преживявали и това да изгради мостовите на една съпричастност, приятелство и по този начин да стане предпоставка да опознаем по-добре себе си.

Подготвихме се за последното си съвместно тържество. То по традиция се провежда на 31 май — последния учебен ден за малките ученици и началото на 105-дневната им лятна ваканция, както баща ми навремето казваше и на мен, когато весело размахвах удостоверението си — сигурна гаранция за началото на лятната ваканция.

Но пристигащите в класната стая тържествено облечени ученици, с огромни букети цветя, не бяха видимо от най-щастливите. Те сядаха и притихваха на чиновете си, без да се налага да им напомням за това. Гледаха ме безмълвно и в очакване какво ще им кажа сега?

Аз, тяхната учителка, предната вечер се опитвах да пиша прощално слово, но нещо все не ми се получаваше, защото исках да им кажа толкова много неща, а не намирах най-точните думи да изразя това. Успях да напиша няколко реда на един лист и го извадих в момента, когато трябваше да раздам първото свидетелство за завършена начална степен на образование.

Прочетох обръщението към родители и ученици и... после забравих за листа и за словото, което мъчително трудно бях писала. Дойде ми сила като че отвътре и започнах някак простичко да говоря

на събралите се родители, деца и гости. Думите, които преди това бях търсила, сега идваха сами от дълбините на душата ми, затова бяха до болка изпълнени с любов и благодарност за щастието да общувам с тези деца — моите първи ученици. Истина е казаното някога от мъдреца, че всяко първо нещо е красиво!

Спомних си отново за учителката, онази, на която посветих мечтите си, и в същия момент разбрах какво е чувствала тогава тя.

Това изживяване бе истинско и силно не само защото го изпитвах за първи път. То все повече се засилваше с годините, когато изпращах поредното ято деца. Силата на емоцията не намаляваше, нещо повече — насищаше се с по-голяма гама от чувства, защото тези мигове се повтарят, но за нас, учителите, остават неповторими!

След като всичко свърши и децата трябваше заедно с родителите да си тръгнат, д-р Стоянович пожела да говори. Изправи се бавно от стола, на който седеше, погледна ме продължително с топлите си добри очи, в които не криеше сълзите си. Без да се притесни от тях, той въздъхна и каза:

„Мила, наша учителко! Кажете ни как да си тръгнем сега от тази класна стая? Много е трудно да си тръгнеш от някого, към когото си се привързал... нещо повече, когото си обикнал... Вие притежавате невероятната способност да влюбвате хората в себе си! Това е много хубаво, но и жестоко към тези, които ще си тръгнат оттук, но без вас! Точно сега, когато децата имат повече от всякога нужда от вас, вие трябва да си отидете от тях! Точно сега, когато ви повярвахме всички и когато трябва по-силно да държите ръцете им, защото, макар да отиват в прогимназия, те имат все още нужда от подкрепа Ви, те са все още деца, осиротели без учителката си...“

Д-р Стоянович не успя да завърши изречението, отново седна и се възцари тишина...

Думите на този невероятен родител, лекар и човек се запечатаха в съзнанието ми до ден-днешен! Едва ли бих могла да очаквам по-голямо признание от думите на човек, който отдавна беше утвърдил името си на уважаван професионалист с огромен авторитет в града ни. Вече не е между нас, нека е светла паметта му!

Не помня как си тръгнахме от класната стая, как напуснахме училищния двор... Затварям очи, връщам лентата на времето назад и се виждам крачеща по алеята на булевард „Методи Кусев“, тогава

„Ленин“, с лице почти закрито от красивите букети, дадени ми от децата.

Вървах под зелената арка на разлистилите се дървета. Вдишвах с пълни гърди усещания се вече липов аромат на този прекрасен древен град и усещах себе си значима, макар само на ненавършени 27 години! Вървах бавно по алеята и бях като частица от пролетното вълшебство от цветната красота на букетите, които носех, а сърцето ми биеше учестено. Усещах как животът пълнокръвно пулсира във вените ми. Аз преживях своя миг на радост и тъга, на смисъл, на пълнота! Хората, с които се разминавах по алеята, се обръщаха след мен — те виждаха една просълзена учителка, един щастлив човек... Всъщност това беше така! Да, това бях тогава аз!

ЗА ПЕДАГОЗИТЕ И ХОРАТА, ОТ КОИТО СЕ УЧЕХ

През 1988 година завърших първия си випуск във Второ основно училище. Ако за децата този период можем да наречем полагане на основата за тяхното образование и развитие като личности, то същото бих казала за себе си, само че в професионален план. Правя този извод, защото за тези три години не само се докоснах до света на малкия ученик, но имах и възможността да го опозная по-задълбочено чрез целодневния режим на обучение. Създадох полезни контакти с родителите от позицията не само на учител, но и на родител, чието дете също щеше да стане ученик в първи клас на 1988 година. Вникнах в ролята на бабите като специален фактор в процеса на обучение на малките ученици като предхождащо поколение и по този начин осъзнах колко съществен принос в това отношение има и моята майка, което ме накара да гледам на нея с още по-голяма признателност.

Практиката със студенти от специалността Начална училищна педагогика на Пловдивския университет „П. Хилендарски“ през 1986–87, 1987–88 обогати работата ми като базов учител. Ежедневната подготовка на открити уроци по всички предмети, оглеждането и осмислянето на всеки детайл от работата ми, предполагаха сериозна, задълбочена теоретична подготовка.

Участието ми в школата по Родна реч в Базовото училище — така наричаха тогава днешното СОУ „В. Левски“, наблюдението на уроци от утвърдили се с добрия си педагогически опит учители, които имат свой, личен облик на преподаватели в началното училище — всичко това ми даде добър старт в учителската професия. Едва ли бих могла да забравя уроците по четене, (които с възхищение съм съпреживявала), изнесени от Надежда Куртева. Учила съм се от тази великолепна учителка на много неща — не само на методиката на преподаване. Най-привлекателното у нея бе обаянието на учител. Допадна ми стила, с който тя общуваше с децата — емоционален, интелигентен, артистичен. Това беше предпоставка за създаване на

уют в класната стая, където не само се преподаваше, а се извършваше литературно свещенодействие. Майсторството и талантът на тази учителка бяха заложени в тембъра на гласа, израза на лицето, жестовите, начина на калиграфско изписване на всяка дума от плана на дъската, цялата отдаденост, която личеше дори в най-малката подробност от архитектурата на урока. Тези елементи от човешкото общуване на педагога с децата трябва да се шлифоват от всеки, който е избрал да бъде учител. Създаването на един урок е истинско творческо съзиждане — от темата до изпипването на всеки момент, обмислянето на въпросите и евентуалните отговори на децата, на начина за психологическа настройка — усмивка, топлота и човечност при водене на диалог с всеки ученик от класа.

В този процес е заложена голяма доза талант, усет за преподаване. Това определя висотата на социалния статус на учителя, затова за децата той трябва да изглежда от висотата на пиедестал.

Когато говоря за тази невероятна учителска школа, бих искала да спомена имената на Цветана Цанева от 7-мо ОУ и Цветана Гайдарова от 2-ро ОУ, от които също съм се учила. За съжаление и двете не са вече между живите и нека е светла паметта им, но сигурно има и други като мен, в чиито сърца те са оставили ярка следа. Удостоила съм ги за себе си със званието Учител на учителите, защото ми показаха и ме научиха какъв учител трябва да бъда.

Казвам това с известна нотка на съжаление, защото нашите деца имат болезнена нужда от такива, истински съпричастни и мъдри учители сега, в тези трудни, разнопосочни времена. Всъщност — всяко дете заслужава да срещне поне един такъв учител в живота си!

Такива за мен са по-голямата част от бившите ми колеги: Калинка Иванова, Иванка и Златко Иванови, Тодорка Граматикова, Мария Милчева, Димитрина Славова.

В живота ми на учител и човек съм създавала и нещо повече от колегиални взаимоотношения. С много обич и уважение изписвам името на Руска Петрова. Определям я като колежка и приятелка, с която съм съдбовно свързана. Има такива хора в живота ни, които задължително срещаме, за да ни отворят очите за много житейски истини.

В този дух с много уважение и признателност бих искала да напиша името на Георги Иванов. Сега, след положения от него

истински сизифовски труд в областта на началното образование, той заслужено беше удостоен с титлата професор! Но за мен и за колегите начални учители той е и ще бъде преди всичко един невероятно ерудиран и талантлив педагог, един голям човек! Едва ли с думи бих могла да изразя благодарността си към професор Георги Иванов, възхищението си и гордостта си, че в Стара Загора има такъв капацитет.

Когато се запознахме с него в далечната вече 1986 година, той все още беше асистент в катедра Начално образование към Института за усъвършенстване на учители (по-късно преименуван като Институт за повишаване квалификацията на учителите). Бих искала да споделя колко ценни бяха за нас, учителите, курсовете, на които бяхме канени заедно с колеги от цяла Южна България. Оттогава имам създадени много ценни професионални приятелства. В квалификационните курсове заставахме от другата страна на катедрата, тази на обучавания. Четяха ни лекции, подготвяхме семинари, участвахме в практикуми, обменяхме опит. Неща, които днес истински липсват и от които педагозите винаги ще имат нужда, независимо от мощното настъпление на информационните технологии.

Благодаря на Георги Иванов за това, че ми вдъхна вярата и убеждението, че съм добър учител. С него ни свързаха по-нататък студентските практики, консултациите на множество уроци, рецензиите на мои публикации и курсовите ми работи за защита на ПКС. С основание мога да кажа, че имах щастието като учител да срещна, да общувам, да работя и да се обогатя като човек от хора с невероятен интелект като неговия и до този момент все още се уча от тях.

МАЙКА И УЧИТЕЛКА

През 1988 година аз самата имах син първолак, а през 1989 година станах майка вече на двама сина. Родих първото си дете на 20 години, а след повече от седем години се посветих на майчинството с второто си дете — вече като зряла жена и практикувал учител. Това ми даде много в отглеждането на малкия ми син, направи ме по-мъдра и деликатна майка. Отделих се от училището за две години, но само дотолкова, доколкото няхах клас и не ходех на училище всеки ден да изнасям уроци.

Моят по-голям син първолак юнак и отглеждането на по-малкия, изпълниха ежедневието ми с ново съдържание — бях нещо като мамо — другарко, както ме определяше първокласникът, като че ли най-добре синтезирал в детския си мозък множеството от задължителни дейности, които ми се налагаше да върша с него и малкото му братче.

Бях мама, учителка, възпитателка, домакиня, съпруга като повечето български жени. Често си спомнях годините на моето щастливо детство, всеотдайността на майка ми към мен и това морално ме задължаваше да върна тази любов и на моите деца. Беше трудно, но ако може този период да се повтори, пак бих го изживяла по същия начин. Стаята, ухаеща на бебе, и масичката, на която другият пише първите си букви и домашни — има ли по-красива картина от тази в един дом? После приготвянето и изпращането на батко за училище — ние тримата, устремени напред, баткото с раничката на гърба, братчето бебе в количката и мама, която стиска на единия ръчичката, а с другата си свободна ръка тика количката!

През този период участвах в нещо уникално интересно — общуването и опознаването на децата ми възрастни. Размяната на социалните роли — на малкия, който няма учебни задължения му се пише и учи, а на големия, който е ученик, му се играе...

Установих как по-малките деца в семейството научават много от училищните теми покрай домашните на големите по един естествен, непринуден, неволеви начин.

Ето една случка оттогава. Големият, баткото, има да пише разказче за есента, малкият си играе на пода, увлечен в нареждането на кубчета, а аз бързам да приготвя обяд. Бъркам яденето и диктувам на висок глас от кухнята: Свърши се топлото ято. Птиците отлитат на юг. Дойде есента...

Моят по-голям син, вече второкласник, едва намогва да пише и на всяка втора дума ме пита:

— Как? Какво? Как беше?...

Повтарям втори, трети път и накрая казвам със сериозен тон:

— Дражко, виж какво, моето момче, опитай се да не пишеш по една дума, а се старай да запомниш цялото изречение и записвай...

Дражко виновно ме моли да повторя пак, защото не е успял да запише. А в това време малкото човече, което уж си играеше на пода и не обръщаше внимание на нашия разговор, ненадейно се намесва и по детски важно издекламира на един дъх:

„Бате, бате, пиши: Свѣйши се топото лято. Тиците тиват на юг. Сента дойде. Пиши, мама каза!“

И като изрече това на един дъх, поглежда по детски мъдро батко си отдолу нагоре, очаквайки одобрителната реакция от нас, по-възрастните към него.

А баткото, възхитен от малкото си братче, оставя химикала, аз оставям тенджерата на котлона и в един миг и двамата се втурнахме да нацелуваме този малък умник, който уж не ни забелязваше, а през цялото време не само е играл, а се е заслушвал и дори е запомнил всичко...

Така неусетно минаха две години и аз трябваше да се върна в училище, за да поема своя втори випуск.

ОТНОВО В КЛАС СРЕД ДЕЦАТА

Всичко беше по новому за мен! Влизам в училищния двор, а оттам се носи обръщение „Госпожо“. Никога досега не се бяха обръщали към мен по този начин! Излязох в майчинство, когато социалния ред и обръщенията бяха едни, а сега, само след две години, нещата стояха по съвсем друг начин. Цялото ни общество се тресеше от промени.

Тогава директор все още беше Пенка Ялъмова. Имах щастието да работя с нея, а също и да усетя човешката ѝ подкрепа, когато имах нужда от близък човек. Макар след толкова години, отново ѝ благодаря.

Пенка Ялъмова ми повери паралелка с разширено изучаване на математика. Тогава вече нямаше райони и всеки беше свободен да си избере както училище, така и учител. Не очаквах, че за мен ще има толкова много молби от родители, желаещи да запишат детето си в моя клас. Бях се откъснала за две години и предполагах, че са ме забравили

и ще трябва да продължавам усърдно да работя за името и авторитета си.

Бях приятно изненадана, когато в папката с молбите видях имената на деца на мои съученици, а също и деца на колеги. Спомних си за онзи човек, който преди време разговаряше с мен през вратата. Ето, че сега вече имаше хора, които не само бяха чували името ми, но и ми доверяваха най-милото — детето си.

Проведохме първата родителска среща в началото на септември. Влязох в препълнената класна стая и застанах очи в очи с родителите на децата от новия си клас. Представих им се, благодарих им, че ми се доверяват и изразих готовността си да дам всичко от себе си в работата, която ми предстоеше.

Децата бяха родени през 1984, а между тях имаше и две, родени през 1985 година. Периодът на обучение отново беше станал четиригодишен.

Макар процесът на ограмотяване да се повтаряше, изживяването като емоция беше неповторимо!

Имаше и нов момент — идването в междучасията на бившите ми ученици, които по това време бяха шестокласници. Радвах ме хубавите отзиви за тях, още повече че бяха изразени от колеги като Райна Димитрова, преподавател по история тогава и то какъв!!!

Започнах пак от А-Б не само в тетрадките по писане, а и в опознаването на децата от класа.

Още в самото начало впечатление ми направи едно живо, пъргаво момиче. Казваше се Неделена Терзиева. Беше акуратна във всичко, което подхванеше, но истински я забелязахме, когато трябваше да отидем в медицинския кабинет за поставяне на ваксина. Няма дете, което да не се страхува от боцкане в ръчичката. А как само ги респектират белите лекарски престилки!

Заведох децата в медицинския кабинет, а те се скупчиха около мен като пиленца, някои дори се разплакаха и започнаха да умоляват да не им слагат ваксина — нали не са направили никаква бея?!

Тогава напред, пред всички излезе Неделина и като възрастен човек започна да успокоява децата, че няма нищо страшно и дори хич не боляло. Тя щяла първа да си даде ръката и да покаже, че няма нищо страшно в това!

Всички деца се умълчаха, дори плачещите за миг смениха настроението си. Момчетата наведоха глави. Аз също се учудих и тъкмо се канех да я дам за пример, като между другото я попитам как така не се страхува.

Тогава Неделинка, стискайки вече памука на боцнатата си ръка, поглежда първо към мен, после към децата и казва като че ли това е най-естественото нещо на света:

„А пък да знаете на мен колко много инжекции са ми слагали... Вие нищо не сте видели! Аз и в болница съм стояла много време. Не ме е страх от белите престилки и иглите!“

Ето, че още в самото начало на първи клас си имахме своя герой — мисля си аз. И то не момче, а момиче!

Неделина ме заинтригува. Пожелал да се срещна с родителите ѝ за разговор. При мен дойде висок, красив мъж, който се представи като Димитър Терзиев, по професия ветеринарен лекар. Този човек и неговата съпруга, моя колежка, детска учителка, щяха да станат за в бъдеще мои добри помощници в работата ми. От тях разбрах как дъщеря им е придобила тази смелост и готовност да приеме като нормално нещо, от което се страхуват не само децата, но и немалко възрастни.

Всичко започнало, когато Неделина била само на шест месеца. Оказало се, че има бъбречно заболяване. Направили ѝ сложна операция и се наложило да лежи в болницата в София с майка си в продължение на месеци. Лелите и чичковците с бели престилки се превръщат за нея в нещо естествено, в част от детското ѝ ежедневие. Нещо повече — тя е преодоляла физическата болка и още в детските си години е оформила характер на боец.

Това, което споделиха с мен семейство Терзиеви, истински ме трогна, като и породил у мен и други въпроси. Не можех да си обясня откъде извира енергията на това момиче. Още в самото начало на учебната година ми правеше впечатление нейната жизненост, умението ѝ да обединява около себе си децата, да ги заинтригува, да ги организира и всичко това гарнирано с неотменната ѝ усмивка!

Предположих, че тя може би ще се освободи от часовете по физическо възпитание, но това не само че не се случи, нещо повече — тя беше в основата на всяка игра, забавление, хрумване! Това много ми

помогна в работата по изграждането на детския колектив, където вече имаше изявен лидер (и то какъв!) в нейно лице!

Всички деца харесваха Неделина, обикнаха я и тя стана пример за тях не само със силния си характер, но и с изявите си на отлична ученичка по всички предмети. Това нямаше как да не ме радва — сред децата се оформи класно качествено ядро, което вдигна летвата на изискванията не само като резултати в обучението, но и като поведение. Няма да бъде пресилено, ако кажа, че тогава тръгвах за училище със сладката тръпка на човек, влюбен в професията си, имал щастието да попадне на деца — ученици, които безкрайно го радват и пълнят душата му с вяра за утрешния ден!

Не пестях времето и енергията си да им измислям различни занимателни игри в допълнителния час по математика, а и в останалите часове не се усещаше задължителният характер на учебната дейност — по някакъв невероятен, естествен начин децата учеха, забавлявайки се. Не пестях похвалите си, не пестях и не криех чувствата си към тях. Много бързо се привързахме взаимно и ги обикнах като мои деца.

Когато се връщах вкъщи, бързах да споделя как е минал денят ми и да разкажа поредната интересна случка. В тези моменти осъзнавах, че напук на всички кризи в обществото ни тогава, аз определях себе си като един истински щастлив човек. Защо ли? Защото бях от тези, които изпитваха удоволствие от работата си.

ЗА РОДИТЕЛИТЕ И МЪДРОСТТА ОТ ЖИТЕЙСКИЯ ОПИТ

В началото на втори клас стана ясно, че повече няма да съм класна на паралелка с разширено изучаване на математика. Трябваше да бъде съобщено на родителите на насрочена за това среща. Притеснявах се — лично аз нямах вина, но бях тази, която трябваше да застане пред родителите и да им даде обяснение, защото никой от тогавашното ръководство не дойде, за да се почувствам подкрепена.

Единственото, в което бях убедена, бе, че пред родителите трябва да съм по човешки естествена и да ги запозная откровено със създалата се ситуация.

На родителската среща дойдоха представители на почти всички деца. Обясних кратко и ясно същността на проблема.

Не очаквах още в самото си начало срещата да започне с яростно обвинение от една майка, че тя се почувствала излъгана, че ние от Второ основно училище сме си направили фалшива реклама в началото на първи клас, само и само да привлечем деца, а сега едва ли не се отмятаме, поставяме ги пред свършен факт и се налага сега децата им да учат в общообразователна паралелка.

След словесната атака на тази посвоему права майка думата взе друга и я подкрепи. Бях под обстрел — словесен, психологически. За пръв път като учител попадах в такава неловка ситуация, за която нямах никаква вина. Мисля, че по-лошото в този момент за мен бе друго, което не исках да произнеса на глас! Сърцето ми биеше в гърлото, домъчня ми, мислено си казах:

„Значи това било — паралелката... не аз... Формата на обучение е важна — неоспоримо е..., ами ролята на човешкия фактор, какъвто е учителят?!“

В тягостното пространство тогава, в каквото се беше превърнала класната стая, иначе място на щастливо детско ученическо ежедневие, думата поиска Иван Братоев, дядо на моя мил, незабравим ученик Иван Братоев.

Бих искала да отделя специално внимание на семейство Братоеви, защото безкрайно уважавам тези изключителни хора и това винаги ще е така, докато съм жива. На всеки един от тях изразявам най-искрено своята признателност за уважението, което са ми засвидетелствали, за помощта, за моралната подкрепа, за доверието към мен.

Искам да изразя съчувствие за нещастieto, което сполетя това семейство — загубата на дете, едва на 19 години!

Не си спомням вече кой ми каза ужасната новина — помня само, че в този момент извадих от албума снимката на класа, намерих образа му сред другите деца, милвах го и плаках... почти целия ден, а през нощта не можах да мигна...

На следващия ден сутринта ми хрумна да отида до езиковата гимназия, където учеше Ваньо. Не знам как съм се озовала там, но когато го видях да ме гледа от некролога, дадох воля на сълзите си и в мислите си повтарях отчаяно:

„Не трябваше да се случи това!!! Господи, не е справедливо децата да си отиват преди нас...“

Разбрах, че само няколко месеца след това е починала и бабата на Ваньо — Стефка Братоева (Светла ѝ памет!) — прекрасен човек, литератор, от онези жени и хора, които са на изчезване в наши дни. Спомням си добрите думи, които тя ми каза за тържеството на буквите в първи клас! Казаното от устата на човек като Стефка Братоева — такъв литератор и естет — за мен беше най-висша атестация и оценка за труда и усилията в работата ми с децата в изучаване на основите на литературния български език. Това ми даде криле и увереност, че вървя по верния път и трябва да продължавам в същия дух.

Връщам се на онази родителска среща, в най-тягостния момент, когато господин Иван Братоев поиска думата. Ето какво каза той:

„Уважаема, госпожо Рачева, уважаеми родители, присъствам на тази среща в качеството си на дядо, имащ внук в този клас. Много внимателно изслушах това, което казаха майките преди малко. Аз, като дядо, нямам право да взема отношение по поставения въпрос, затова ще го направя като човек, който може да бъде баща на повечето от присъстващите тук. Аз имам един-единствен син и по времето, когато той беше ученик, пак в това училище, нямаше паралелки с разширено обучение по математика. Той не е учил нищо допълнително тогава, но

това не му попречи да израсне като добро и възпитано момче, да стане лекар, да стане добър и уважаван човек.

Вие, съвременните родители, сте по-амбициозни в това отношение от нашето поколение. Искате децата ви от малки да изучават чужди езици, математика, в което няма нищо лошо, разбира се. Но увлечени в това, не рискувате ли да пропуснете по-същественото — основата на детето в първите му години в училище, като навици за учене, и възпитанието му не на последно място? Когато настъпи моментът да запишем внука ми в първи клас, ние степенувахме факторите по важност, а те от позицията на опита, който имам, са преди всичко са: учителят, училището и после всичко останало.

За нашето семейство ученето във Второ основно училище се е превърнало в традиция. Не знам какво ще се случи по-нататък с предпочитаната от вас математическа паралелка, но знам, че моят внук ще продължи да бъде ученик на госпожа Рачева, която сме си избрали. Ще ѝ се доверим и за в бъдеще, дори да не води математическа паралелка.“

Господин Братоев вече го няма сред живите, нека е светла паметта му, но аз и до ден-дневен съм му благодарна за подкрепата в онзи наистина труден за мен момент.

Спомням си по-нататък как ме съветваше да събирам и обобщавам тестовете, които правех тогава за учениците на личната си пишеща машина.

По онова време на книжния пазар нямаше такова изобилие от помагала и се налагаше сами да си ги правим — кой на ръка под индиго, кой на пишеща машина, кой — какъвто начин намери. Хубавото от цялата тази работа беше, че всичко, което тогава съм правила, беше по стандарта на моите ученици и отговаряше на потребностите им за конкретното ниво на обучение.

Сега в това отношение има много издания, но всички са по един стандарт и предполагат известна уравниловка и унифицираност на децата.

За мен като учител оценката на господин Братоев беше от голямо значение, защото той дълги години е бил преподавател в някогашното Педагогическо училище, а по-късно и в Института за усъвършенстване на учители.

Изказването на този мъдър, ерудиран човек, насочи разсъжденията по дебата в друга насока.

След това думата поиска госпожа Антония Коева, уважаван нотариус, майка на Цанко, дете, постъпило на шест години в училище. Тя подкрепи казаното от господин Братоев и добави, че в тяхното семейство ученето във Второ основно училище също се е превърнало в традиция и то вече трето поколение. Нейната майка, небезизвестният доктор Мария Коева, също е учила в това училище.

Винаги ще съм благодарна на тези достойни хора.

ЗА РОДИТЕЛСКИТЕ СРЕЩИ

Много поуки си взех оттогава, но една от най-важните бе за ролята на родителските срещи като начин на организация и провеждане. Работата с родителите, особено сега, е от изключително значение, като се има предвид ролята, която е отредена да изпълняват училищните настоятелства занапред в живота и организацията на всяко училище.

Парадоксалното е, че до този момент в учебниците по педагогика не е отделено особено внимание по този немаловажен въпрос. Никой не се наема да учи бъдещите учители как да организират родителските срещи така, че те да не се превръщат в досадно и скучно училищно мероприятие, което повечето хора посещават с нежелание и по задължение. Смятам, че това е така, защото се допуска една основна грешка — рутината в начина, по който изразяват оплакванията и недоволството си — учителят, от една страна, и, от друга страна, фактът, че и той е родител и това само за момента го поставя от другата страна на взаимоотношенията ученик — родител.

Аз също съм стояла на чина в качеството си на родител като участник в класова среща. Винаги съм се старала да бъда изряден родител и не съм пропускала родителска среща, като съм си давала сметка за отговорностите, които имам не само като родител, от една страна, но и от позицията на учител, на когото е обидно рехавото присъствие на родители на класови срещи.

В този начин на общуване между учители и родители съм откривала за съжаление негативизъм и от двете страни, а не бива да е така, защото фактически сме обединени около най-важното в едно общество — децата и тяхното възпитание. Откъдето и да погледнем същността на нещата — става дума за едно — нашите деца. По повод темата за родителските срещи споменът ме отвежда назад в годините, когато моят баща със задоволство коментираше една от постановките на телевизионния театър по онова време, със заглавие „Здравейте, татковци!“. В нея се разказваше за педагогическите търсения на един

млад учител, който решава да направи родителска среща само с татковците. Спомням си началния кадър: класна стая с чинове и черна дъска, на която с красив почерк е написано:

ЗДРАВЕЙТЕ, ТАТКОВЦИ!

Винаги, когато имам среща с родители, се старая да застана пред тях подготвена, с чисто сърце и те да го усетят. Задачите, които си поставям в такъв важен момент, и положителният ефект, който очаквам, се определя от добронамерения тон, уважението към труда на всеки от тях, отличното познаване на детето и актуалното му състояние като успех и дисциплина в училище за момента. Внушаване на доверие у родителя, че детето е не само в сигурни ръце, но че учителят го уважава и вярва в успеха му, уважава семейството му.

Спомням си една случка. Ученичка ми беше дъщерята на моя колежка. Имахме родителски срещи по едно и също време и нямаше как тя да присъства на тази на дъщеря си. Помолила съпруга си да дойде в училище. Той не бил много възхитен, но все пак от уважение към учителката на детето си дойде.

След родителската среща се прибрал вкъщи и моята колежка го запитала как е минало всичко, като очаквала той да изрази колко скучно и еднообразно е на тези срещи. Нищо подобно! Съпругът, сериозен човек, с професия — военен офицер, споделил, че не само не му е било скучно, дори напротив — госпожата му се видяла доста сладкодумна и той не усетил как минало времето.

Родителите ми се довериха и през пролетта на 1993 година, в края на 2-ри клас, ние бяхме едни от първите, които заминаха на зелено училище на Върховръх, в Родопите. Не знам дали бих повторила подвига си от онова време да пътуваме до Перушица с влак, а оттам да пренеса багажа на почти всички деца от влака в автобуса до Върховръх, където ни очакваха незабравими преживявания сред прекрасната природа на планината.

Бяхме заедно с колегите ми Мария Попова и Златко Иванов. Настанихме се в хотел „Родопа“, а децата на сутринта въодушевено

разказваха как се събудили още в 6, без някой да полага усилие за това, както става в домашни условия. Макар и толкова рано, чувствали се бодри и заредени с много енергия. Но най-хубавото преживяване било, когато виждали как катеричките застават на клона и се взират в прозорците, сякаш ги викат на игра с тях.

Режима на Върховръх беше интересно организиран — до обед учене, после отдих, писане на домашни и подготовка на уроците на групи по стаите. За децата беше неповторимо преживяване — ученето като забавление, не като задължение! Всички пишеха заедно домашни, а на следващия ден се надпреварваха кой по-напред да чете, появиха се първите стихове, разкази.

ЗА ДОМАШНИТЕ

Бих искала да споделя една весела случка на тази тема.

Веднъж питам кой желае да прочете домашната си по четене. Както винаги има едно ядро от деца, които настояват да четат. Оглеждам класа като на длан и забелязвам как едно от момичетата, Иринка, която постъпи на шест години в първи клас, държи тетрадката си изправена, с поглед забит в нея. Тя бе тихо, но много будно дете. Винаги се представяше с интересни домашни по четене, имаше отлична четивна техника, определено имаше усет към литературата. Поведението на това момиче този път и ми се стори странно. Усетих в нея притеснение. Предположих, че е без домашна и я погледнах в очите. Тя отмести поглед и се притаи. Очаквах да се извини, че няма домашна и така да приключим с негласната неловка ситуация.

Казах си:

„Какво, пък? Понякога и отличниците имат своите слаби моменти и те са деца, не бива да ги съдим толкова строго, сигурно е имала основателна причина, за да е без домашна!“

Иринка обаче стоически владееше положението и най-вече себе си! Реших да ѝ дам урок! Посочих я да чете, като си мислех, че ей сега ще си признае, че няма домашно. Като чу името си, тя леко трепна... за момент, после намести очилата си и... започна да чете. Не я прекъснах, оставих я, за да видя докъде ще стигне. Слушах я внимателно. Тя така убедително четеше, че никое от децата не разбра какво се случва в момента. Ирина импровизираше и то как! Говореше убедено и то интересни, смислени, логични неща! Това момиче, на възраст по-малко от съучениците си, остави след себе си тези, които бяха писали и фактически имаха домашни за часа.

Това, което това момиче правеше за момента, бе наистина невероятно, направо забележително!

Възхитих и се — нещо повече — похвалих я пред целия клас, че нейната домашна до момента е най-интересната и аз съм много впечатлена, дори смятам да я оценя.

Това амбицира и други деца да пожелаят да представят домашните си. Казах, че времето е доста напреднало и трябва да вземем следващия урок. За да съм справедлива към всички, ще събера тетрадките на целия клас в края на часа. Скришом погледнах към Иринка и забелязах как лицето ѝ мигом се помрачи. Беше ми интересно какво ще предприеме след новото предизвикателство.

Започнахме да четем и да обсъждаме поредното за изучаване четиво. Ето, че и часът свърши. Децата започнаха да носят тетрадките и бележниците си. Иринка търпеливо изчаква да свърши този момент, издебва ме и тихичко ми прошепва:

— Госпожо Рачева, аз няма да си дам бележника за оценка, защото не заслужавам да ми пишете шестица...

Имитирам учудена физиономия и казвам:

— Как така? Твоята домашна ми допадна най-много. Не само на мен, а и на децата! Кой, ако не ти, заслужава днес шестицата?

Иринка навежда глава. Прегръщам крехките ѝ раменца и я извеждам навън, за да останем насаме. Не бих искала да изложа това невероятно интелигентно дете пред другите. Оставаме двете, но аз мълча и нищо не казвам. След като помълчахме заедно, Иринка ме поглежда виновно и казва:

— Госпожо, аз всъщност нямах домашна. Правех се, че чета.

— И това, което говореше, в момента ли ти идваше наум?

— Да, всичко.

— Ти си много добро и умно дете, Ирина! Ако искаш, не пиши домашни, щом в момента можеш да ги казваш. Но после ще ги пишеш!

— Не, госпожо! Предпочитам да си ги пиша предварително. Така ще съм по-спокойна. А за днес, моля ви, не казвайте на никого!

— Добре! Никой няма да разбере, а ти напиши все пак в тетрадката си това, което днес прочете като домашно — усмихвам се аз и пращам Иринка да отиде при другите.

Докато бяхме на Върховръх, организирахме походи в планината. Тогава разказите на господин Златко Иванов на исторически теми бяха безценни за децата. Има ли по-добър вариант на обучение по история от този да си на самото място на събитието! Спомням си, че тогава организирахме поход до вишката, където е била границата на България по време на Балканската война.

Преживяванията от Върховръх по неповторим начин сплотиха децата. Оформи се прекрасен детски колектив. Общуването между нас беше основано на доверие и уважение, без да се размива границата между възрастен и дете. Усетих колко са израснали моите ученици на един 8-ми март.

На този празничен ден започвах с тях от втория час. Случи се така, че тогава валя сняг и аз закъснях с няколко минути за часа, защото имах проблем с транспорта. Притесних се много. Представях си как лудуват по коридорите и какви неприятности би предизвикало за мен това.

Влизам в училище, но не чувам никакъв шум откъм моята класна стая. Мисля си:

„Ето сега ще вляза и ще видя някой от ръководството как ме гледа укорително от бюрото и то в присъствието на учениците ми!“

Другото, което ми дойде наум, беше как се чувстват закъснелите ученици, когато трябва да влязат в класната стая и боязливо натискат дръжката на вратата отвън...

И аз стоях на същото място, притаила дъх, като за секунда подържах ръката си във въздуха, преди да отворя.

Натиснах решително дръжката на вратата и за миг се озовах в стаята. Всички деца бяха седнали по местата си, извърнали глави към мен. И докато се взирах дали има някой, седнал на стола ми зад бюрото, всички мигом се изправиха като по команда и извадиха изпод чиновете си букети с цветя.

Втурнаха се към мен да ме поздравяват за празника. Беше прекрасно да усетиш искрената обич на питомците си. Подарявах ми букети, без да подозират, че истинският подарък за мен бяха самите те със своята дисциплинираност, с отговорността за постъпките си пред човека, който не само ги обучава, защото аз вече усещах, че ме възприемат и като близък човек, когото обичат.

Разбрали са, че ще закъснея, но са направили всичко така, че никой да не разбере, за да ме предпазят! Милите ми те! Как бих могла да ви забравя?

Пиша тези думи, гледайки снимката от последните ми дни с тези прекрасни деца, и в мислите си със същата обич ги прегръщам. Искане ми се да вярвам, че всеки един от тях е открил своето призвание и е

успял да намери най-верния път за себе си в обърканото време на социалния преход на държавата ни.

Пиша това и ви гледам, мили мои деца, защото в моето сърце вие завинаги ще останете деца. Запечатах със образите ви в паметта си като снимка и там, в моето сърце, вие завинаги ще останете неподвластни на времето и събитията, случили се след нашата раздяла! Каквото и да сте преживели след това, вие живеете в душата ми все така чисти и прекрасни! В мен живее споменът за миналите златни дни, в сърцето си пазя вашето детство!

ЗА ДЕЦАТА, КОИТО БЪРЗО СЪЗРЯВАТ

В началото на четвъртата ни и последна година към нашия клас се присъедини едно красиво, синеоко момиче, което до този момент няколко години беше живяло и учило в Германия. Когато за първи път се запознах с Елица в училищния двор, тя говореше български език с акцент и мисля, че тогава по-лесно ѝ беше да се изразява на немски, отколкото на родния си език. Това направи впечатление и на децата, но бях изключително предпазлива в ситуацията. След като им обясних, те се отнасяха с добронамереност и невероятна за възрастта си толерантност. Помагаха ѝ да навакса пропуснатото и да навлезе в учебното съдържание по-бързо. Това не само се случи, но в един момент Елица беше вече една от отличничките на класа.

В този випуск най-напред усетих разликата в темповете на съзряване на децата. В четвърти клас вече се заговори за симпатии между момчета и момичета вътре в класа. Децата започнаха да забелязват промените, които настъпват с тях. По този повод имам една весела случка с моя ученик Пламен Ганчев Чакалов.

Имаме час по изобразително изкуство, а темата, по която трябваше да рисуваме, бе „Моето другарче по чин“. Броят на децата бе 27 и Пламен нямаше кого да рисува. Отначало това го притесни, но после нещо му хрумна и той ме пита:

— Госпожо Рачева, може ли да нарисувам вас?

Поглеждам го учудено и го съветвам да си избере някое от децата, с което, въпреки че не стои на един чин, му е приятелче в игрите. Той упорито настоява и избира мен, като по детски хитро се обосновава:

— Ами госпожо, нали вие сте другарче на всички? Защо да не ви нарисуваме и вас?

Приемам логиката му и давам съгласието си.

Пламен така се вживя в задачата си, че на няколко пъти ме кара да заставам пред него, за да му позирам като на художник.

Обхождам децата по чиновете, като се опитвам да им помагам в нелеката задача да рисуват портрет. Някъде се получава, някъде

прихвах да се смея, като видех портрет, който повече приличаше на карикатура.

Авторът на моя портрет не позволяваше да надничам в рисунката му, като ми казваше, че ме очаква хубава изненада. Е, реших да не развалям изненадата!

Дойде време, когато всеки трябваше да покаже крайния резултат от усилията си на художник.

Идва ред на Пламен. Той дяволито ме поглежда и крие с ръце рисунката си, т.е. моят портрет. Приканвам го да я донесе, за да я поставим на изложбата с други портрети.

След като дълго време закрива листа с ръце, Пламен става, взема го, идва бързо до бюрото ми и го поставя откъм обратната страна, почти бегом се връща на чина си и захлупва лице на него.

Аз вземам детската рисунка, поглеждам я и що да видя. Всъщност виждам себе си — дългокоса, усмихната и... с красив бюст, на който са нарисувани и най-малките подробности! Поглеждам към автора на моя портрет и виждам как той крие с ръце лицето си, но с едното око наблюдава реакциите ми между пръстите си... Питам го, като се опитвам да бъда сериозна:

— Пламенчо, ти като ме рисува, забеляза ли, че съм облечена с много красив пуловер?

— Да, госпожо.

— Тогава защо си ме нарисувал така, сякаш нямам пуловер?

— Ами, госпожо, то всичко си личеше.

Казвам на този оформящ се ценител на женската красота, че с негово позволение, бих искала да си взема портрета, който ми е нарисувал, за спомен.

Вечерта се прибирам вкъщи и подавам детската рисунка на съпруга си с въпроса:

— Можеш ли да познаеш коя е нарисуваната дама?

Той поглежда, усмихва се издайнически и казва:

— Не мога да знам коя е, ама във всеки случай мога да кажа, че е приятно надарена!

Децата бяха пораснали и това се забелязваше в реакциите им един към друг. Забелязвах, че Неделина Терзиева имаше своите симпатии към Цанко. Харесвах много това момиче и реших да направя един таен жест за нея. По мои съображения промених местата на децата в класа.

Правейки се, че нищо не съм забелязала, я сложих да стои на един чин с Цанко.

Започнах тайно да ги наблюдавам, по-скоро нея. Тя го обграждаше с много внимание, подреждаше вещите му акуратно на чина, отваряше учебниците му на страницата, на която вече работехме, когато той беше разсеян. Правеше толкова много неща за него, но без да се натрапва, без да го ограничава в контактите му с другите деца — беше невероятно деликатна за възрастта си.

В един момент той толкова свикна с грижите към него, че прие това като даденост. А милата Неделина беше толкова търпелива!

Цанко дори не разбра, че когато бяхме на зелено училище в село Баня, заради него тя направи с гел прически на всички момчета, преди посещението в дискотеката.

А там, същата вечер Цанко покани на танц не нея, а Елица. На връщане към Стара Загора, в автобуса децата шушукаха, че Цанко и Елица били влюбени. Аз потърсих с поглед Неделина. Видях я как тъжно гледа през прозореца. Погледите ни се срещнаха... тя ми се усмихна и... продължи да си гледа през прозореца... Ех, мило мое момиче! Ти наистина си се родила боец.

По-късно нейната сестра Елена стана също моя ученичка. Тя не приличаше на кака си. Но и двете сестри бяха будни, добри деца. За нещастие изгубиха прекрасния си баща точно тогава, когато имаха най-голяма нужда от неговата подкрепа и присъствие. Много родители се възхищаваха от енергията и добротата на този човек. Той беше дясната ми ръка в родителския комитет тогава. Беше от хората, които разбират от половин дума. Как ми беше свиден да го загубя като приятел! За последните изживени мигове със семейството му разбрах от съчинението на Елена. Научих и за любимата му песен „Ах, морето“ на Тони Димитрова, която винаги ще ми напомня за него — един без време отишъл си от живота, истински добър човек! Нека е светла паметта му!

Мила госпожо Рачева,

29.V, 95г

След много години вие нима да помните много за нашия клас. Може би, тогава вие ще намерите тази тетрадка - книга потънала в прах и с усмивка на уста ще си спомините за четирите години прекарани в нашия клас. Сигурна съм, че въпреки че никога не го показвах, всички от нашият клас са ви обичали и уважавали много. Сега, аз ви пиша тези редове със сълзи на очи, защото след два дена ние ще се разделим. Надеявам се, другият клас при който ще отидете, да ви обича колкото ви обичахме ние.

Ваша ученичка:

Ванина

Иванова

Бозаджиева

Пред мен стои тетрадката, която Ванина ми подари в последния учебен ден, озаглавена от нея Тетрадка-книга за часовете за спомени.

Едва ли си предполагала, мило момиче, че аз не само ще запазя тетрадката, но с годините все по-често ще я прелиствам, защото това е среща с теб и с твоите съученици през времето, защото това е младостта ми, най-хубавото време, което изживях с вас. Благодаря ти, Ванина, за твоята детска прозорливост!

ДОКУМЕНТИРАНЕ НА РАБОТАТА В УЧИЛИЩЕ

Ето, че изпратих и първия си четиригодишен випуск. За първи път тогава имах възможността да документирам с техника работата си в училище. Заснехме с видеокамера тържеството от 31 май 1995 година. То беше замислено по много оригинална идея и се получи нещо наистина нетрадиционно.

Украсихме стаята със снимки, рисунки, детски стихове и разкази. Поканихме бъдещите преподаватели на четвъртокласниците да дойдат да се запознаят най-напред с постиженията на децата през четиригодишния ни съвместен период, а после да бъдат гости на тържеството.

Направихме анкета, съдържаща въпросите: Кой е най-ученолюбив?, Кой е най-добър приятел?, Кой е най-елегантен?, Кой е с най-добри обноски?

Подготвихме много занимателни игри с весели загадки от училищния живот. Чрез анкета избрахме и водещите.

После гледах записа много пъти през лятото на същата година с искрено умиление — понякога сама, понякога с близки. Получило се беше нещо много хубаво и интересно — виждаш себе си отстрани — как изглеждаш, как се държиш, как общуваш с децата.

Дадох си сметка, че по този начин могат да се направят доста полезни изводи за това, как въздейства всеки жест и реплика на учителя върху децата и какви са техните реакции. Видеозаписът дава възможност за по-задълбочен анализ относно структурата на урока и ефективността му — с една дума получаваш обективна информация за технологията на общуването между учител — деца.

Хрумна ми, че заснемането на урок или тържество е много полезен похват както за наблюдение и усъвършенстване работата на учителя, така също е полезен момент и в работата със студентите.

Освен това документираното винаги остава като спомен както за учителя, така и за всяко дете. Казано накратко — напредъкът в

техниката трябва да се използва максимално в училище.

На 15 септември, когато посрещнах моя следващ първи клас, въведох нещо, което не бях правила с другите си ученици.

По време на тържеството в класната стая дадох на всеки ученик по един бял лист и предложих да очертае ръката си с молив на него. Накарах всяко дете да напише това, което може за момента — букви, цифри, името си. Реших, че след четири години това за тях ще е интересна изненада.

ЗА БРАТЧЕТАТА И СЕСТРИЧКИТЕ НА БИВШИТЕ

На мен отново ми предстоеше да се върна в изходна позиция. Зад гърба си вече имах известен опит. Имаше нещо обаче, което ме караше да се страхувам — рутината, тръгването в отъпкания път на руслото.

Дадох си сметка, че трябва да ползвам опита си много внимателно и прецизно — да се опирам на това, което съм постигнала като изводи, но да не забравям, че всяко дете е уникално и не може да бъде унифицирано.

Да не говорим, че не ставаше дума за разлика в поколенията — колегите споделяха, че децата вече са различни всяка година! И аз самата, погълната от училищното ежедневие, с течение на времето се уверих в това.

Предстоеше още едно предизвикателство — за пръв път щях да уча братчета и сестрички на деца от предишния клас.

Сестрата на Неделина Терзиева — Елена, братчето на Боян — Живко и сестрата на Димитър от по-предишния випуск — Татяна.

Това донякъде улесняваше работата ми, защото вече познавах семействата, но децата се отличаваха по характер, темперамент, дори мотивация за учене. Освен това трябваше да бъдем много внимателни и деликатни по отношение оценяването на тези деца.

На една от родителските срещи по-късно обсъдихме с родителите да избягват сравнения между децата си. Изрази като:

„Брат ти, респективно — сестра ти бяха по-добри от теб... Ти си по-слаб по този предмет...“

могат да бележат непоправимо развитието на децата в семейството, а също и да ги поставят в доживотна конкуренция — кой е по-умният и по-способният на базата на родителската оценка.

Аналогично стоят нещата и между децата в класа — препоръчах на родителите в моментите на недоволство от постиженията на детето си, да избягват да го сравняват с други съученици, които се справят по-добре. Оценката, словесна или цифрова, отразява определен етап от

развитието на децата и не бива да се тълкува като константна величина. Това трябва да внушим и на децата си, което ще ги предпази от ученето само за оценка и няма да ги направи бележкари.

Най-голямото предизвикателство от всички бяха трите сестрички — тризначките Ани, Десислава и Силвия. Много мили, симпатични деца, които определиха в голяма степен колорита на взаимоотношенията в класа по-нататък.

Още в първите дни след 15 септември някоя от сестричките все плачеше.

Питам ги какво се е случило.

Отговорът бе: „Нищо.“

Тогавя перифразирах въпроса си:

— Има ли проблем и какъв е той?

Едната от тях отговаря:

— Да, има проблем и той е, че сме три!

— Как така? — недоумявах аз.

— Ами, ако бяхме четири, щяхме да седнем на чин по две, а сега едната все остава излишна.

Милите! Бяха свикнали винаги да са заедно, да не се делят и чиновете в училище бяха първата пречка за тяхното единство в ученическия им живот занапред.

Безспорно всички симпатизирахме на тези интелигентни деца и всеки по някакъв начин искаше да проникне и разбере иначе подредения им и организиран на пръв поглед свят.

Те доста преди другите получиха разрешение от родителите си да се прибират сами вкъщи.

Веднъж след училище, на път за вкъщи вървим заедно и те се препират коя да е до мен. Като не можеха да се разберат, започваха да се сърдят. Казвам им:

— Не се карайте, защото ей сега ще ви измисля едно наказание!

А те се споглеждат и ме питат:

— И какво ще е то?

Казвам заплашително, но се усмихвам:

— Ще ви дойда на гости, за да попитам майка ви и вкъщи ли спорите така — коя какво да прави?

Мислех, че ще ги сплаша, а те заподскачаха от радост:

— Хайде, госпожо, елате ни на гости, моля ви!!! Умоляваме ви!

Сега аз изпаднах в неловка ситуация. Опитвах се да отклоня темата, но момичетата много настояваха. Е, казвам си — друг път ще внимавам в избора на наказания.

Стигаме до блока, в който живеят момичетата. Те се споглеждат и едната пита:

— Коя отговаря днес за ключа?

Отговорничка е Ани. Тя пхва ръчичка под якето си и изважда ключа, който виси на шията и като медальон. Отключва и ние вкупом влизаме вътре. Няма асансьор. Изкачваме почти мълчаливо стъпалата до третия етаж. Ани изважда този път ключа за апартамента и отключва внимателно. Момичетата ме канят учтиво да вляза и ми подават пантофи.

Впечатлена съм от това, което виждам в коридора — три чифта пантофки, подредени като по конец. Всяко от момичетата внимателно пристъпва в коридора, събува се, подрежда обувките си, сменя чорапите и обува пантофите.

После трите се преобличат и подреждат дрешките си на закачалка — всяка на своята. Когато са готови, ме въвеждат в хола, като и трите едновременно ме канят да седна. Сядам и за миг изпадаме в мълчание. После виждам как момичетата се споглеждат и едната отваря шкаф, откъдето изважда кутия с бонбони, за да ме почерпи.

Бях възхитена от всичко, на което станах свидетел. Тези деца бяха възпитани в най-малките подробности по отношение посрещането на гости — знаеха как да се държат, какво да кажат и да направят.

Запитах се — как е успяла майка им не само да отгледа тези прекрасни деца, но и да им даде онова, което в учебниците по педагогика е основата на добро възпитание в обноси.

Тогава в мен възникна въпрос, който си задавам и до ден-дневен — защо в училище учим децата на толкова сложни и неразбираеми неща.

А пропускаме нещо от изключителна важност в целия съзнателен човешки живот — умението да общуваме помежду си, възпитано да говорим по телефона, да изслушваме другия, да вникваме във въпросите, които ни задават...

Ето това си мислех, докато гостувах на Ани, Десислава и Силвия, а въпросите, които си задавах, с времето ставаха все по-

актуални за следващите ми випуски.

Погостувах на тези прекрасно възпитани деца, побъбрихме си за това как са ги отгледали трите, как са ги отличавали като малки и други, все интересни неща от времето, преди да ги познавам.

Сестричките и с ученето се справяха отлично, но имаше един тънък психологически момент — негласното съревнование между тях самите — коя е по-добра? А също и коя ще остане сама и ще се наложи да седне с друго дете от класа.

Опитвах се да разделя триото им поне в часовете, като всяка една от тях определях да стои на чин с друго дете от класа, но не се получи.

Две от тях винаги се събираха, а третата сядаше наблизо. Мечтата им беше да са четири, за да могат да стоят по две.

В този випуск започнах да усещам разликите между децата от предишния клас и настоящите ми ученици.

Докато тези от предишния клас бяха по-сдържани и внимаваха как и какво ще кажат пред мен и пред съучениците си, новите бяха по-освободени като поведение.

Разбрах това още в началото, докато усвоявах писането.

ОТКЪДЕ ТРЪГВА АГРЕСИЯТА?

Спомням си, че трябваше да съставим изречение с думата *татко*. Повечето деца предлагаха изречението да започне така:

„Моят татко е...“

И пишеха професията.

Реших да обогатим писмената реч, като съставим кратък текст. Например: Моят татко се казва... Той е... Аз обичам татко, защото той се грижи за мен, той е добър...

Всички деца наведоха глави и започнаха да пишат. Само едно момче не пише. Отивам до него и го питам защо стои.

Детето мълчи. Предположих, че нещо не знае и му предлагам тихо помощта си. Детето изведнъж извика силно:

— Не искам помощ! Оставете ме, няма да напиша това!

Децата се разшумяха... Един малък човек оказваше съпротива на учителя си и то на висок глас, пред всички деца!

Трябваше бързо да реша каква ще бъде моята реакция? Щом малчуганът си позволяваше да извика пред всички това, значи и аз трябваше да го попитам пред всички, за да провокирам неговата откровеност докрай. Питам го, но със спокоен глас, като показвам на децата, че съм сериозна:

— Защо не желаеш да пишеш? Каква е причината? Ако е тайна, можеш да кажеш само на мен, но ако желаеш, можеш да споделиш пред всички — нали в класа сме като едно семейство?

Детето сякаш едва е чакало да го запитам и споделя пред всички:

— Не мога да напиша това, защото не е вярно! Моят татко нито е добър, нито го обичам!

Не очаквах такъв отговор. Нито децата. Правя гласно предположение, като казвам:

— Ако татко ти не ти е купил нещо, за което си настоявал, или не е задоволил някое твое желание, това не означава, че той не е добър и не те обича!

А момчето още по-упорито държи на своето и слага край на разговора с последната си реплика:

— Не го обичам, защото се напива всяка вечер и ни бие вкъщи! Той не е добър! Не го обичам — мразя го!

Случилото се не само ме потресе, но сложи началото на известна промяна в моите идеалистични настройки на педагог и човек.

Това не е единичен случай на спонтанна детска изповед. Винаги е имало семейства с подобни проблеми и за жалост, ще има. Но различното до този момент бе, че децата не са се чувствали така освободени да казват нещо, което би ги злепоставило в детския колектив. Характерно за тях е, че обичат да се хвалят със семейството си пред другите, особено пред съучениците си както за съществени, така и за незначителни неща. Но този път споделянето за това, какво се случва вкъщи, беше с отрицателен знак.

Това, че децата са най-неподправеният показател за това, какво се случва в семейството и обществото като цяло, се потвърждаваше с пълна сила. Децата ни отразяват като огледало и ние по-често трябва да се оглеждаме в тях. Не е ли агресията у подрастващите огледално отражение на това, което сме посели в душите им?

ЗА ФИЗИЧЕСКИТЕ НАКАЗАНИЯ

Бих искала да споделя още един случай, свързан с насилието.

Имах ученик, който беше доста буйно, енергично момче — като че ли с неизчерпаеми сили. Случи се да му напиша забележка за лоша дисциплина.

На следващия ден, в часа по физическо възпитание, забелязах, че това момче не изпълнява упражненията за загряване или имитира, че прави такива. Предположих, че може да е неразположен — което беше необичайно в тези любими за него часове. Предложих му да седне на пейката с болните и освободените за часа деца. Той ме погледна изпод вежди, с почти наведена глава, но не седна. Попитах го какво му е, но той не ми каза нищо. По време на часа едно от момчетата се приближава до мен и започва да ми шушне:

— Госпожо, той не сяда на пейката, защото не може да си сгъва краката. Баща му снощи го бил и целия го насинил заради забележката, която сте му написали в бележника...

В края на часа извиквам момчето и го карам да ми покаже краката си. То обаче стои с наведена глава — разбирам, че това бие по момчешката му гордост. Не настоявах, но мълчаливо го наблюдавах, когато се преобличаше. Забелязах, че не само по краката, но и по цялото му тяло има морави петна... Стана ми тъжно, изпитах съчувствие към детето и се ядосах на бащата, дори на себе си. Врхлетяха ме за миг ме какви ли не мисли и въпроси като:

— Как да постъпвам друг път, ако ученикът има проява за забележка?

— Защо някои родители бият по такъв жесток начин децата си?

— Какво ги подтиква?

— Защо родителите не си дават сметка, че едно здраво отгледано дете е най-големият дар в живота и трябва да се пази?

Хиляди въпроси, на които е трудно да се отговори еднозначно.

В подобни случаи потърпевшите деца инстинктивно донякъде упрекват учителя за станалото.

В такива моменти се получава нещо като вакуум за тях — те изгубват най-важните опори в живота още в началото на развитието си като личности — семейството и училището.

Знаех, че не бива да оставям случая така висящ и потърсвам деликатно бабата за разговор. Тя е майка на бащата и със сълзи на очи ми разказва как и той като дете е бил буен и неговият баща го биел по същия начин.

Разбираме се с бабата така — каквото има, да казвам на нея. А момчето, макар да е високо на ръст, слагам на един от първите чинове, за да е по-близо до мен. Правя всичко, за да усети, че не ми е безразличен, че ако него го болят насинените ръце и крака, мене ме боли сърцето.

Опитвам се да общувам с него в междучасията и му възлагам да свърши някоя работа, за да не прави бели.

Един ден, по време на часа по писмени упражнения, той вдига ръка. Предполагам, че иска да вземе участие и с радост го посочвам. А той — ни в клин, ни в ръкав ми прави знак да се приближа и тихомълком казва:

— Госпожо, тази рокля много ви отива — много сте красива с нея!

Усмихвам му се и му благодаря за комплимента. А той допълва с лека нотка на обида:

— Това не е комплимент, а истина! Вие сте много добра!

Много е трудно да изразиш нежността, напиреща в теб и да признаеш добротата, ако често са те нагрубявали и са ти причинявали физическа болка, която с времето преминава в душевна. Много се развълнувах от крехката нежност на това момче, доплака ми се...

С този клас поставих началото на нов модел на общуване с децата, което не беше планирано — породих се някак от само себе си. Струва ми се, че започна в работата по анализа на литературното произведение, а после се доразви в най-различни ситуации както в часовете, така също и извън тях.

НОВ ПРОЧИТ НА КЛАСИЧЕСКИТЕ ПРИКАЗКИ

Изучавахме приказката „Котаракът в чизми“ на Шарл Перо в четвърти клас. Някои от децата не проявяваха интерес към съдържанието. Изпълняваха поставените задачи за домашна работа писмено да отговарят на въпроси, да разказват, но го правеха повече за оценки.

Опитах се да се поставя на мястото на един четвъртокласник. Задах въпроса: Какво би ме заинтригувало в часа по четене от позицията на моите десет години?

Приказките са нещо много интересно. Идват от далечни времена... Най-ценното в тях са сюжетът и мъдростта, която се синтезира в поуката. Но как да достигне това послание до емоционалния свят на съвременното дете, ако приказката е написана преди векове, а в настоящия момент детето има достъп до кабелна телевизия, видеофилми, видеоигри? Филмираните приказки — рисувани и игрални, предлагат според мен вече „смлян“ донякъде във въображението на режисьор, сценарист, сценограф сюжет!!!

Стигнах до извода, че в часовете по четене с детето в начален етап трябва да се прави нещо, което няма как да стане с гледането на филма. А защо не да се съчетаят и двете изкуства? Тогава ми хрумна идеята за литературните игри, които в основата си бяха превъплъщение на детето в някой от героите, но с възможност за съвременна импровизация на мотивите за поведение и свобода на словото при монологите и репликите.

Започнах да предлагам на децата следните въпроси:

1. Как мислите, щастлив ли ще бъде воденичарският син само защото се е оженил за царска дъщеря?
2. Как вие бихте разпределили наследството, ако сте родители?
3. Защо Котаракът искал да ожени господаря си непременно за богата жена? Богатството ли е най-голямата гаранция за щастлив и пълноценен живот? Каква е ролята на парите в живота на хората?

4. Опитайте се да напишете монолог на Котарака, който да отразява състоянието му, като си представите, че вие сте на негово място.

5. Опитайте да съчините стихотворение за Котарака или за друг герой от приказката.

6. Ако сте режисьор на филма, кого от децата в класа бихте избрали за ролите? Защо?

7. Поставете се на мястото на принца. Длъжен ли е да се ожени за принцесата веднага, при условие че не я познава като личност и характер?

8. Защо според вас Котаракът на всяка цена държал да ожени господаря си за царската дъщеря?

Това беше една интересна провокация към децата, която ги накара да пренесат героите в съвременния свят и да направят аналогия с настъпващите явления на обществото през 90-те години.

КАК ДА ИЗЛЕКУВАМЕ МЪРЗЕЛА?

Винаги имаше по някое дете, което идваше без домашно. Държах много на редовното писане на домашни с цел да се създават трайни навици за учене и да се възпитава отговорност към задълженията.

Опитвах се да избегна клишетата по отношение на въпроса за липсата на домашна работа. Въведох правила — който идва цяла седмица редовно подготвен за училище, ще му бъдат възлагани по-интересни задачи и по-големи отговорности. Например — ще бъде малкият учител в часовете и ще обяснява на всички деца нещо интересно. А тези, които са нередовни, ще трябва да наваксват и следващия път да носят и двете домашни.

Веднъж, в час по математика отново имахме дете без домашно. Аз не му се карам, със спокоен тон му напомням, че на следващия ден ще трябва да ми покаже вече две домашни.

Тогава едно много отговорно и трудолюбиво дете казва:

— Госпожо, бъдете сигурна, че той и утре пак ще е без домашно.

Поглеждам към момчето, като предполагам, че то веднага ще се възпротиви на съученичката си. Дори само за да излезе с достойнство от ситуацията.

Очакванията ми не се потвърждават. Момчето продължава да си стои вяло и безразлично и се държи така — едва ли не като главен герой. Нещо ми подсказва, че аз по никакъв начин не трябва да отминавам случката с безразличие. Задавам въпрос:

— Всъщност, аз като учител и като човек също, бих искала да знам защо децата идват без домашни. Помогнете ми да разбера какви са причините. Ако направите това за мен, ще ви разкажа как и аз веднъж отидох на училище без домашно.

Децата започнаха да се споглеждат — това шега ли е, наистина ли е?

В това време нашият герой, този без домашното, се оживи и вдигна ръка, за да каже:

— Госпожо, ще ви кажа честно. Понякога не ми стига времето, понякога просто не ми се пише. Знам, че трябва, ама не ми се пише... Това е.

— А бе, няма какво да го усукваш! Тебе просто те мързи и това е цялата работа. И на нас понякога не ни се пише, ама пишем, защото не искаме да се излагаме — надпреварвах се децата да обясняват ситуацията около своя съученик.

В класната стая става шумно. Налага се да въдворя ред и да сложа някакъв логичен завършек. Казвам на децата, че безусловно са прави в мнението си. И друг път съм им говорила, че ученето е един безкрайно интересен, но труден процес на запаметяване, осъзнаване и приложение и цялостно усвояване на наученото. Това е труд, а щом е труд — предполага усилие, влагане на енергия и време. Усилието е свързано с волята ни, с отговорности и непрестанна работа по поставени цели — близки и далечни.

Трябваше да удържа на думата си и да разкажа кога и на мен се е случвало да отида на училище без домашно.

Може би съм била във втори или трети клас. Вкъщи имах създаден режим на учене. Ако съм сутрин на училище, подготовката ми за следващия ден ставаше между 14–16 часа. След това родителите ми проверяваха както писмените домашни, така и устните. Трябваше да разказвам на глас уроците, да зная наизуст правилата по математика и български език. След като се уверяваше, че всичко е наред, майка ни караше да подреждаме чантите си, като гледаме програмата за следващия ден и по няколко пъти да проверяваме дали всичко е на мястото си. После трябваше да разчистим масата от книги, защото същата служеше и за семейните ни закуски, обеди, вечери. Така всички бяха спокойни — и родителите, и децата.

Тъкмо бяхме седнали да вечеряме и аз се сещам, че имам домашно по пеене. Трябваше да препиша едно нотно упражнение от учебника. Не казвах нищо и наум се чудех какво да правя. Реших, че на следващия ден ще стана по-рано и ще си напиша домашното. Цяла вечер се въртах неспокойна в леглото — сън не ме хващаше. Как ще отида без домашно? Щях да умра от срам!

Едва дочаках сутринта. Ставам и изваждам учебника и тетрадката си по пеене. Почти на колене и на крак започвам да пиша нотното упражнение. Майка ми ме видя и ме попита какво пиша.

Казвам за пропуснатото домашно и се разплаквам. Тя събира нещата ми и казва строго:

— Не ти позволявам да отидеш на училище с грозно написана домашна. По-добре се извини, че нямаш, и обясни каква е причината за това, отколкото да показваш домашна, само и само да отбиваш номера, че нещо има налице!

Така отидох без домашно. Обясних на учителката си защо нямам, а тя се засмя, погали ме по главата и ми прости. Не ми се скара, но това беше единственият и последен път, когато съм ходила на училище неподготвена.

Разговорът с моите ученици продължава за това, че тяхната задача сега е да учат, за да натрупат знания и опит, да имат висок успех, за да продължат да вървят напред.

Някои дори се въодушевяват и започват да се шегуват, че ще изобретят лекарство против мързела, който е враг номер едно по пътя към прогреса.

Почти всички са съгласни или поне това чета по лицата им. Само едно момче ме гледа замислено — това е Стойко. Той вдига ръка и казва:

— Госпожо, извинете ме, но аз не съм съгласен с вас. Ами и Айнщайн е имал тройки по математика и физика, но това не му е попречило да стане най-великият учен!

Класът отново притихва...

— Да, Стойко, безспорно Айнщайн е велик и се радвам, че така добре си информиран за ученическите му години. Но има нещо, което го отличава от всички нас, и това е неговата гениалност. Гении като него се раждат веднъж на сто или двеста години. Нека не търсим оправдание за постъпките си в биографиите на гениите, защото дори и на тях им се налага да се трудят, да мислят, за да достигнат онова, към което са вървели години наред... — завършвам аз и звънецът слага край на часа и на темата за момента.

Аз благодарих на Стойко за неговата откровеност и за това, че изрази открито своето лично мнение. Децата му сложиха прякор Философа, което не само че не го подразни, но утвърди позициите му в детското общество на лидер с положителен авторитет.

АЗБУКА НА БИЗНЕСА

Това продължи и в Хисаря, където отидохме на зелено училище за последен път, преди да се разделим през май.

Тогава натрупах толкова интересни наблюдения, свързани с тенденциите в социално-икономическото развитие на обществото ни, че споделяйки ги с мой колега и прекрасен приятел, той възкликна:

— Знаеш ли, защо не опишеш това в книга, която би могла да озаглавиш „Азбука на бизнеса“?

Засмях се — стори ми се претенциозно — кой ли имаше нужда от моята азбука на бизнеса тогава? Още повече от такъв непоправим идеалист като мен, какъвто май съм и днес.

Но от онова време ми останаха спомени, от които в някаква степен разбирам, че май наистина съм била свидетел на зараждането на бизнес отношения между децата.

В Хисаря отседнахме в балнеосанаториум. До обяд имаме учебни занятия, а следобед децата имаха процедури с естествено топлата минерална вода във вана, под лекарско наблюдение. Тъй като водата имаше много силно терапевтично и физическо въздействие, децата престояваха в нея не повече от 5 минути.

Медицинската сестра предупреди, че това ще им отвори апетита. Оказа се права.

Още на втория ден всички запаси от вафли, морени, солети, ядки бяха изядени.

Децата поискаха да ги водим на разходка в града, за да си купуват още, тъй като след 8 вечерта страшно огладняваха.

Още на път към Хисаря ги бях предупредила да си направят разчет на парите — да ги разпределят така, че да им стигнат.

Въпреки моите предупреждения, на 2–3 ден едно-две деца ми споделят, че парите им са на свършване. Недоумявам — как така? Излизали сме само веднъж из града и то за час.

Тогава едно от момичетата ми казва, че доста деца са пред фалит, защото си купуват сладки неща, солети и ядки от друго дете. Решавам

да проверя каква е работата. И какво излезе от моята ревизия?

Едно от момчетата е дошло на зелено училище с доста сериозни запаси от сладки и солени лакомства, тъй като родителите му държат склад. И в момент, когато другите са изчерпали запасите си, а след 20 часа са много гладни, въпросното момче продава от своите провизии, но... на двойна цена. Освен това услужва и с пари на закъсалите.

Решавам да говоря с него. Той ми показва провизиите, които грижливо съхранява под леглото си, и спокойно ми обяснява, че никого не задължава да си купува от него каквото и да било.

Момчето има право, но аз решавам да събера всички деца във фойето на санаториума, за да им изнеса първата си лекция по финанси в начална училищна възраст.

След ден-два отиваме на разходка из град Хисаря. Децата виждат как по една от улиците тече топла минерална вода. Спираме се и разговаряме за това, че по този начин се разпилява едно природно благо. Водя ги в историческия музей и там уредничката ни разказва как древните римляни са използвали пълноценно минералната вода за баня и за локално отопление, като за целта са ползвали керамични тръби.

След изключително интересната беседа решавам да заведа децата до минералния извор. Преди това обаче минаваме покрай магазин за домашни потреби и си купуваме пластмасови тубички, които да напълним с минерална вода от извора. Всичко това превръщаме в един наш класов, изпълнен с много емоции ритуал.

След приятно и пълноценно прекарания следобед се прибираме към санаториума. Децата вървят край мен и разговаряме весело.

По едно време Стойко хем на шега, хем сериозно ми казва:

— Госпожо, аз с финансите бях дотук! Последните си пари дадох за тубичка и съм пред фалит.

Отговарям му, че не се е вслушал в лекцията ми по финанси, и затова е стигнал дотук.

Вече сме почти до санаториума, когато забелязвам едно от момчетата да носи две туби с вода. Нещо ми просветва и току да извикам, до мен се явява Стойко, усмихнат до уши:

— Госпожо, отново имам пари и то два пъти повече отпреди!

— Как така? Да не би да ги намери на пътя? Може някой да ги е изгубил...

— А-а-а не, не! Продадох си тубата на Данчо на двойна цена.

— Защо? Мисля, че това не е честно!

— Защо да не е честно? Аз му я дадох пълна с минерална вода и освен това съм я носил през целия път до санаториума. Така, че цената отговаря!

Потърсвам Данчо с поглед. Виждам го как опъва мишци под тежестта на две туби с минерална вода. Приближавам и го питам:

— Данчо, сигурно сега ти си фалирал? За какво са ти две туби с вода?

— Госпожо, не се притеснявайте! Имам си пари достатъчно. Имах намерение да купя две туби — за подарък, но нямаше как да ги нося. Така Стойко направо ми я пренесе.

— Да, но на двойна цена! Струваше ли си?

— Да, защото сега и двамата сме доволни!

Въздъхвам... без думи... Влизам в санаториума и си мисля: Обясних им само как да се грижат за парите си и как да ги разпределят така, че да им стигнат за всички дни, прекарани на зеленото училище, а то какво стана, без да подозирам, че кулминацията на цялата тази финансова одисея ще бъде малко по-късно същия ден.

Децата вечеряха както обикновено към 18:30. Решихме с колежката да организираме състезание между двата класа. Имаше различни игри — с логически загадки и спортно състезателни, при което нашите питомци изразходваха както умствени, така и физически сили.

В един момент забелязвам Стойко, нарамил туба на рамо, и се провиква:

— Аз съм бедуин и продавам най-хубавата минерална вода от римско време! Хайде на полезната, супер минерална вода от римско време-е-е! На крака ви я нося!

Към него се приближават няколко запотени от игра деца и той им налива вода в чашки. Налива и... продава!

Приближавам към него, като се опитвам да бъда сериозна. Но Стойко не чака да започна първо аз, изпреварва ме и казва:

— Госпожо, не се притеснявайте! Водата не е студена и нищо няма да им стане — нали са потни. По-добре от тази вода да пият, отколкото да си купуват газирани напитки. Те и без това са по-скъпи...
— завършва обяснението си находчивият бедуин.

— Стойко, по-добре ми разкажи как ти хрумна да продаваш вода? И откъде взе тубата, като ти, доколкото знам, нямаш вече своя?

— Ами, госпожо, това е тази, дето я продадох на Данчо. Обадил се на баща си, че му взел подарък туба с минерална вода, но той не искал. Решихме аз да продавам, а после да си разделим печалбата по равно.

Идеше ми да извикам:

„О, времена, о нрави!...“

Но предпочетох да си го кажа наум.

С това не се свършиха емоциите.

ПЪРВИ ТРЕПЕТИ, ИЛИ ВЪЗМОЖНО ЛИ Е ВЪЗПИТАВАНЕТО В ЛЮБОВ?

Една вечер, както обикновено, влизам в стаята на децата, осведомявам се дали всичко е наред, пожелавам им лека нощ и изгасвам осветлението.

Влизам в стаята, където е Данчо, и го виждам да рони сълзи. Предположих, че е свързано с финанси и фалити. Подготвям се да го успокоя на тази тема, сядам в края на леглото му, погалвам го и питам със спокоен тон:

— Какво се е случило, Данчо? Защо плачеш? Да не би някой да те е обидил?

— Влюбен съм, госпожо.

— Ех, Данчо, любовта носи мъка, когато е тайна.

— Ама аз плача от радост, госпожо! Тя, моята любов е споделена...

Питам го тихичко иска ли да ми каже коя е щастливката? А той не само не скрива, дори ме моли да му помогна да избере шнола за подарък, защото тя имала красива дълга руса коса...

Прегръщам го приятелски, като му обещавам да изберем заедно шнола на следващия ден. Пожелавам на всички от стаята „Лека нощ“ и угасявам осветлението.

Историята се повтаря и ще продължи да се повтаря... Първите чувства, първите трепети на сърцето към друг човек!...

Връщам се в годините на моето детство и си спомням как тогава темата за любовта беше табу. Немислимо беше, и то в четвърти клас, да кажеш открито пред възрастен човек, та дори учител, че си влюбен!

Спомням си за моите първи трепети към момче от класа, с което стоях на един чин. Мисля, че бях във втори или трети клас, когато го забелязах. Направи ми впечатление, че рисува хубаво — за разлика от мен.

Веднъж, в часа по изобразително изкуство, трябваше да нарисуваме чушка. Моят съсед по чин се справяше доста добре с

поставената ни задача и само за броени минути, с няколко небрежни на пръв поглед щриха на сръчните му ръце, на белия лист пред него се форми красива чушка. А на моя лист, колкото и опити да правех, колкото и да се стараех, все не се получаваше. По-скоро заприличваше на круша, или морков...

Не исках да се изложя пред момчето до мен и усърдно криех неуспешните си опити, като закривах листа си с ръка.

Учителката, която толкова обичах, ми правеше забележки, че не се старая достатъчно и то... пред него, този, когото харесвах.

Тя ме караше да опитвам отново и отново... Но колкото повече опитвах, толкова по-не се получаваше и аз потъвах от срам.

Тогавя се случи нещо, което не очаквах, но трогна приятно момичешкото ми сърце.

Моят съученик изчака учителката ни да отиде в края на редицата, за да показва на други деца, ловко взе листа ми и с няколко бързи движения ми нарисова красива чушка. После се усмихна, подаде ми я и каза:

— Сега трябва само да я оцветиш!

Усмихнах му се в знак на благодарност. Успокоих се и се заех да топя четката в червената боя, когато чух:

— Видя ли, че най-после успя, Соня! Браво! Казах ти, че не трябва да спираш да опитваш. И рисуването е нещо, което се учи! Сега само внимавай с оцветяването! — погали ме минаващата край чина учителка.

Това беше първата кавалерска постъпка на момче към мен. Много бях щастлива, че обектът на моите първи момичешки трепети бе толкова добър и благороден!

Това преживяване не съм споделяла с никого досега. Оставих го като своя малка детска тайна, не исках да я споделям с никого, за да не ми я оскверни някой с коментара си.

А по-късно разбрах, че учителката ми все пак е била права по отношение на рисуването. То наистина се учи.

Мисля, че и на култура в любовта трябва да се учат децата. А защо не да се говори за това велико чувство като за изкуство? Нали най-хубавите неща в живота се раждат от любовта?

В наше време тази тема беше табу, а днес се преекспонира и почти се изпразни от съдържание! Нужно е да намерим баланс! Мисля,

че трябва да ги учим как се обича, да им помагаме да разбират себе си, чувствата си!

В много отношения аз и до ден-днешен си оставам оптимист и вярвам, че към всяко дете би трябвало да има някаква скрита пътечка, която води до разковничето на доброто в него. Ние, възрастните, не трябва да се отказваме в търсенията на нови подходи в тази насока, колкото и трудно и невъзможно да ни се вижда това; не трябва да отминаваме сложните ситуации, махвайки с ръка, подценили значимостта дори на най-дребните случки с децата в ежедневието ни. Не бих искала да се предаваме и да пестим любовта си, защото тя е като живата вода за духовността на децата. Нека няма дефицит на любов, защото тя се възвръща умножена многократно към нас.

Моят випуск 1995–1999 завърши с много интересно, нетрадиционно тържество.

Подготовката започна още след пролетната ваканция. Децата се разделиха на групи. Една от тях изработи макет под надслов:

УЧИЛИЩЕТО НА МОИТЕ МЕЧТИ.

което подарихме на директора с пожелание:

„Второ основно училище да се стане някой ден най-желаното училище в Стара Загора“.

Няколко момичета изпълниха ролята на репортерки и направиха интервюта на родители, ученици и бъдещи техни учители.

Избрахме си водещи, а самото тържество беше организирано като телевизионно предаване, в което имаше много интересни рубрики, които проследяваха развитието на децата през тези четири години. За целта си изработихме и дървен телевизионен екран.

Имаше конкурс за танцови двойки, игри: „Сляпа баба“, „Познай съученика си!“ и др.

Дойде ред и на моята изненада — извадих листовете, на които преди четири години бяха очертали ръцете си. Всички бяха доволни да разберат колко много са пораснали както на години, така и като

характери и личности. Нищо друго не ми оставаше, освен през сълзи да пожелае и на тях:

„На добър час, мили мои!“

МОЯТ НОВ КЛАС — ПАРАЛЕЛКА ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО

Това беше първият ми клас с разширено изучаване на изобразително изкуство. С тези деца изживях и друго голямо събитие — с тях прекрачих в новия век.

Имаше между тях много талантлив деца — истински надарени да рисуват и не само това!

В началото най-напред забелязах таланта на Станислав и Максим. По-късно и други се изяха. За това спомогнаха зелените училища и пленерите, допълнителните часове по изобразително изкуство.

Този 15 септември ще помня завинаги със запознанството ми с едно момче — не като другите, наистина нестандартно. То се хвана за ръката ми още първия ден и не я пусна цели четири години.

Това момче беше Александър Златков Златев. Изписвам неслучайно и трите му имена, защото по-късно го открих в дневника с други презиме и фамилия.

Името Александър звучи велико, а момчето беше най-дребничкото от всички деца в класа.

Помня как майка му ми се обади предния ден и се оплака, че не могла да му купи обувки за 15 септември и той нямало с какво да дойде на Първия учебен ден. Успокоих я, че ще намерим обувки на Сашо, защото той не бива в никакъв случай да пропуска първия си ден в училище.

Сутринта донесох добре запазени маратонки, останали от моя син, които дадох на Сашо да обуе. Така той прекрачи училищния праг.

Очаквах ни интересни, но и доста трудни моменти. Това щеше да ни създава тревоги и проблеми, но щеше и да ни сближи по един невероятен начин.

ЗА НЕСТАНДАРТНИТЕ ДЕЦА

Започна се трудно още в първите дни след първия школки звънец.

Мисля, че бяха минали 2–3 дена от откриването на учебната година. Все още не знаех имената на всички деца и в голямото междучасие ги карах да играят край мен, за да ги наглеждам. Дойде време да се прибираме в класната стая и аз започвам да ги строявам, като ги броя един по един. За беда установявам, че децата са с едно по-малко! Веднага разбирам кой липсва — Сашо!

Изтръпнах. Какво да правя? Обиколих двора — няма го. Ходих зад павилиона — няма го.

Уведомих веднага Георги Славчев, който тогава беше помощник-директор. Оставихме децата в класната стая на грижите на възпитателката, а ние с него хукнахме да търсим Сашо. Излязохме на улицата и обикаляхме, викахме по име... нищо. Отидохме по-нагоре, чак до улица „В. Левски“. Там имаше новооткрито място за хранене, където предлагаха сандвичи, хамбургери. Влязохме вътре и... виждаме Сашо да седи на едно столче с подпряна глава на масата. Извикахме му, но той не показва, че е въодушевен от това, че ни вижда. В първия момент ми идваше да му се скарам за стреса, който ни е причини, но се спогледахме със Славчев и кротко го запитахме:

— Сашо, какво правиш тук? Защо си излязъл от училищния двор, без да се обадиш?

Сашо нищо не продума, усмихна се, като ще ли повече на себе си, хвана се за ръцете ни, все едно нищо не се бе случило и тръгна с нас. След малко каза уж със спокоен тон, но с лека досада:

— Не ми се стои в училище. Не искам да уча. Не ми се прибираще след междучасието пак в класната стая и затова си тръгнах.

Това Славчев, също със спокоен тон, му отговори:

— Е, щом е така, моето момче, насила хубост не става — да те водим направо у вас, щом така си решил да си тръгваш, когато си решиш!

Предположихме, че това предложение ще му допадне, но изведнъж, неочаквано за нас, той неистово се разплака и започна буквално да крещи:

— Не! Не! Не искам у нас! По-добре на училище!

Връщаме се в класната стая и децата гледат Сашо уплашено — какво ли ще е наказанието му? А той се чувства горд — като герой на деня!

След като свършиха учебните занятия, излязох навън с децата, за да ги предам на родителите им. Обясних какво сме учили за деня и какви са домашните за утре и започнах да изпращам един по един моите малки ученици. Точно когато мислех, че вече мога да се отправя към учителската стая, където ме очакваха две купчинки с тетрадки по писане и математика за проверка, усетих как някой продължава да стиска ръката ми и тя вече е потна от това. Погледнах към нисичкото момче, което сякаш се е впило в мен, и виждам как двете му големи очи изпитателно се взират в мене. Учудена, че до този момент никой не го е потърсил, го питам:

— Сашо, тебе май те забравиха, а? Кой трябваше да те вземе днес?

— Никой няма да ме взема, аз ще си ходя сам. Само че хич не бързам да си отивам вкъщи, защото не ми се стои сам.

— Какво смяташ да правиш? — недоумявам аз, защото за първи път се сблъсках с подобна ситуация.

— А вие какво ще правите? Защо да не остана с вас?

— Не може да останеш с мен — родителите ти ще те търсят! Къде живееш?

Сашо се умълча. Не иска да ми каже къде живее. Хващам го отново за ръката и го повеждам с мен към учителската стая, за да проверя в дневника адреса на този малчуган. Разбирам, че живее на крачка от училище. Трябва само да излезе от двора и влиза в жилищната кооперация отсреща. Но аз не мога да го пусна сам без изричното писмено съгласие на родителите му. Задавам въпрос, който стои на дневен ред повече за мен, отколкото за него:

— И какво ще правим сега, драги ми Сашо? Хем в училище не ти се стои, хем вкъщи не ти се ходи... И от родителите ти никой не ми се обажда?!

— Госпожо, нека да остана при вас, моля ви! Няма да ви преча.

— Аз трябва да проверя вашите тетрадки, да направя модели за утре, по които вие ще пишете. Тревожа се за теб, никой не идва да те вземе!

— Госпожо, вие спокойно си проверявайте тетрадките, аз ще си стоя ей тъй до вас и ще мълча, само ще ви гледам...

— Но ти самият имаш да пишеш домашно за утре. Кога мислиш да се заемеш с това си задължение?

В миг ми хрумва нещо. Вземам купчинките с тетрадки и намирам една свободна стая. Предупреждавам колегите — ако някой ме търси, къде може да ме открие. Уединяваме се двамата със Сашо и аз му предлагам да напишем заедно домашната за утре, докато чакаме някой да го потърси. Той най-напред не искаше, но успях да го мотивирам, като му обещах, че за награда, ако се стараете, ще му нарисувам най-красивите бордюри. Това го оживи.

Седнах до него и започнах да му показвам. Забелязах, че бързо се разсейва и губи интерес към ученето. Уморява се, иска по-често да си почива. Но в почивките не играе, а иска да си говорим — ей така, като възрастни! Това ми прави силно впечатление. Друго, което забелязах в него, беше правилният говор и добрите обноски. Определено умееше да общува, но като че ли повече това му се удаваше с възрастните, отколкото с връстниците му от класа. И още нещо — беше невероятно интелигентен, ориентираше се добре в обстановката, схващаше много основата на нещата и събитията край себе си. Но имаше една подробност — правеше го тогава, когато той го поиска. Не търпеше груба, или каквато и да е намеса в детския си свят.

Написахме със Сашо заедно домашните, после той ми помогна по-бързо да прегледам тетрадките, като ми подаваше всяка една и после прилежно ги подреждаше. След като и двамата се подготвихме за следващия ден, той отново се хвана за ръката ми, по-точно — залепи се за мен и тръгна, като крачеше доста бързо за ръста си. От време на време забелязах как ме попоглежда изотдолу, намества ръката си в моята и послушно върви до мен. Усетих, че е доволен от създадената близост и по детски спокоен за оставащата част от деня. А може би и за по-нататък...

Тъкмо щяхме да влизаме в блока, където живее, когато той се откъсна от мен и извика на идващата към нас жена:

— Мамо, днес си писах домашните с госпожата и помагах да проверим тетрадките.

Забелязвам колко е щастлив — истински! Както децата само могат да са щастливи по този начин!

Казвам на майка му как е протекъл днешния ден и я питам наистина ли още в началото на първи клас Сашо ще си ходи сам?

Тя казва, че той е едно много самостоятелно дете и това няма в никакъв случай да го затрудни. После аз я питам дали има нещо, което като класен ръководител съм длъжна да знам. Имам въпроси, които бих искала да ѝ задам като учител на родител, а защо не като човек на човек. След като отпраща Сашо да играе, ние сядаме с нея на една пейка и тя ми разказа това, което трябваше да знам, или по-голямата част. Израснал е в седмична ясла и градина. Бил любимец на учителките и лелите. Всички се радвали на общителния му характер и на ума му. Целували го, прегръщали го — яслата и градината заменили истинския му дом и били негово семейство в първите години от живота му!

Сменил детския колектив, където предполагам се е чувствал мъничък не само на ръст, с този на възрастните, където са го обожавали. Предпочел е сигурността, пред това да се бориш за собствени позиции сред равнопоставени.

С тези мисли се прибрах вкъщи и споделих с близките си, че в класа си имам едно много умно и интересно дете, но то навярно ще определи характера на взаимоотношенията сред децата.

Сашо ме чакаше всяка сутрин преди започването на часовете пред порталната врата на училището. Поздравяваше ме, хващаше ме за ръка и ме изчакваше до учителската стая. Всички колеги го познаваха, дори обслужващия персонал. След време разбрах, че в междучасията той ходи при тях и им разказва разни истории, които ги забавляват. Винаги търсеше близостта на по-възрастните. Забелязвах, че почти не общува с децата от класа. Някои от тях дори започнаха да ме питат защо Сашо е все до мен. Обяснявах им, че иска да е полезен, като му поставям ежедневни задачи за изпълнение — да носи чантата с тетрадките, да сменя кофата с водата. Опитах се да им обясня, че той е израснал в седмична ясла и градина и му е трудно в училище. Нека това не ги дразни, а да се опитат да му помогнат, като се сприятелят. Най-добре ме разбраха София и Надя, които ограждаха с внимание

Сашо като истински малки грижовни майки. Тъй като беше дребничък, те го слагаха да стои между тях на чина. Ако някой от момчетата му кажеше нещо насмешливо, или го закачеше, Сашо ставаше като зверче — започваше да вика, налиташе на бой. Това породя в мен по-късно идеята да направя поредица от часове на класа за добрия тон в общуването, игрите по роли. Разпределяха се по групи — родители, деца, учители, като после си разменяха местата. Родителите си избираха деца и казваха защо. Друг път играехме на семейство с първокласник и аз възлагах на по-трудните деца ролята на родители, като ги провокирах с въпроси — какво предлагат да направим, за да са по-ученолюбивите деца, как да ги възпитаваме?

Интересно — в тези игри Сашо винаги предпочиташе ролята на дете, а майки винаги му бяха Надя и София.

ЗА ЗНАЧЕНИЕТО НА ОБЩУВАНЕ С ДЕЦАТА ОТ НАЙ-РАННА ВЪЗРАСТ

В началото на периода на ограмотяване, преди да започнем писането на буквите, с децата в първи клас се минава през така наречения предбуквен период. Работи се със сюжетни картинки, илюстрации на известни български народни приказки, по които децата съставят словосъчетания, изречения, текст. С колегите бяхме решили да не се задържаме много на предбуквения период, за да имаме повече време за усвояването на буквите. Това при мен не стана точно така. Установих, че голяма част от децата не познават съдържанието на приказки, които традиционно се четат в най-ранна възраст като „Косе Босе“, „Болен здрав носи“, „Златната рибка“ и др.

От разговорите с тях разбрах, че или в детската градина не са им ги чели, или въпреки това не е сторено от родителите в първите им години. Наложих се да потърсим тези книжки в училищната библиотека, за да им ги прочета, да се запознаят по-отблизо с героите и да ги анализираме.

Наложих се да имаме непредвиден приказен период, който много се хареса от децата. Отделях по няколко минути от часа за четене на приказка. Обръщам се към родителите, които отглеждат в семейството си деца между 2–5 години, в никакъв случай да не омаловажават този период от живота на детето си, като го заставят само да слуша, спи и яде. Учените психолози отдавна са доказали, че точно тогава, в този период, децата имат невероятната способност да натрупват най-много впечатления и знания и тогава е най-благодатното време за интелектуално общуване с децата, дори изразяващо се в учене на чужд език. Доказано е, че децата в тази възраст усвояват езика по-добре от възрастен човек, дори и на базата на своята непредубеденост. Мили родители, не пропускайте възможността да четете на децата си стихотворение или приказка — това не само ще обогати речника на вашето дете; това ще ви сближи по вълшебен начин.

Бих искала в този ред на мисли да споделя, че пак по това време имаше деца, които се обръщаха към мен с „лельо“, вместо с „госпожо“. Открих, че липсват доста навици и пакет от полезни умения за първи клас и училището като нова територия за тях. Отне около месец да наваксаме, доколкото е възможно тези пропуски в обноските и общуването на децата с възрастните.

Реших да интегрирам художествените умения на децата с часовете по български език и литература. Въведох работни тетрадки с големи квадратчета, в които им предлагам да рисуваме учената буква, да се опитваме да изобразяваме и предмети, които започват с нейния звук.

Ето една весела случка оттогава. Учим звук и буква П. Предлагам на децата да образуваме в работната тетрадка всички възможни срички и да ги съчетаем в думи, а тези, които се справят по-добре — да образуват и изречения. Доста от децата съставиха думата пиле. Предложих им да нарисуват някои от думите с цветни моливи, а под тях да напишат словосъчетание или изречение.

Виждам как Станислав се справя доста умело с поставената задача и рисува пиле като за реклама. В междучасието при нас влиза колежка, вече класна на втори клас. Пита ни как върви работата в първи клас. Аз ѝ отговарям, че всичко е наред и за разлика от другите, ние рисуваме, добруваме и стихове умуваме. Всъщност тогава ми хрумна идеята да говоря на децата в рими най-напред в часовете по български език, а после това стана любимо наше занимание и по другите учебни предмети. Не се насилвах да го правя, стана някак спонтанно, от само себе си. Та, да се върна на разговора с колежката, която прояви любопитство относно писането и рисуването като съчетание в процеса на огромяване. Споделих с нея на драго сърце как правим рисунки на предмети, които започват с изучавания звук и буква в работната тетрадка с широки редове. Обясних ѝ, че вече сме стигнали до звук и буква П и децата са нарисували много интересни неща. Тя надникна в тетрадката на Станислав, който стоеше на първия чин, и усмихнато каза:

— О-о-о, как сполучливо е нарисувало печено пиле това дете! Гледай ти какви хубави кълчици му е направило! Човек колкото и да не е гладен, направо му се дояжда! — каза колежката и ми се стори, че в този момент неволно преглътна.

Представих автора на рисунката, тя го потупа по рамото, усмихна се и каза:

— Браво, Станиславчо, — много хубаво рисуваш! От теб ще излезе истински художник!

В класа имаше истински надарени деца — Мирослав, Никол, Десислава, Мартин — бих изброила всички и няма да бъде несправедливо. Специално внимание заслужава Добромир Матеев. Това дете се справяше невероятно добре по всички учебни предмети. Ученето за него бе игра и то с много лесни за възрастта му правила. Любимият му предмет беше математиката.

Той не само решаваше преди всички задачите, но и предлагаше различни оригинални начини за решаването им. Друг такъв ученик математик имах в първия си випуск, който дойде при мен от втори клас. Това беше Едвин Живков Желев. Той не пишеше красиво, дори бих казала, че почеркът му бе грозен, неподреден, но беше наистина невероятен математик. Аз винаги съм изпитвала угризение спрямо тези деца, надраснали възрастта си, на които българското училище открай време е длъжник. Не знам как се разви Едвин по-нататък и къде продължи образованието си, но много бих се радвала, ако е намерил мястото си и е попаднал в среда, в която максимално да развие възможностите си, което да му носи истинско удовлетворение и щастие. Това е по отношение на талантливите деца.

ЗА ДЕЦАТА МЕЧТАТЕЛ, ЗА ДЕТСКАТА ЛЮБОВ

Иска ми се да отделя специално място и на един друг, бих казала изчезващ духовен вид — децата мечтатели, онези, които умеят да се привързват и обичат истински, без да очакват нещо в замяна! С много умиление си спомням за Радост Филипова. Това момиче напълно заслужава името си, защото излъчваше радост, тя беше едно истинско слънчице в класа. Общуваше с децата искрено и неподправено, беше открита и пряма — качества, които са все повече и повече дефицит в днешните взаимоотношения между хората. Това момиче рисуваше прекрасно и аз все още пазя рисунките, които е правила специално за мен с посвещения и пожелания — да не се разделяме никога.

Мила, Радост, моето пожелание към теб е да пазиш душата си все така чиста, не се страхувай да бъдеш пряма. Това може да причинява неприятности, да създава проблеми и да прави живота труден, но само така хората се открояват сред масата със своя собствен облик и авторитет. И макар много от нас да се обезверяват и да се страхуват от истината, тя винаги се е ценяла и ще продължава да се цени като стойност, защото рано или късно, въпреки всичко — излиза наяве и побеждава.

Тъй като заговорих за стойностните неща в човешкия живот, в тази насока ми се ще да споделя случка, свързана с нежни, красиви детски трепети на обич.

Едно от будните и живи деца в класа беше Веско. Той бе палав в междучасията и нерядко започваше часа зачервен, или гневен на някого. Реших да го накажа, като го преместя да стои с момиче на чин. Това за децата в началното училище минава за сериозен вид наказание, особено за момчетата. В тази възраст децата не желаят или по-скоро не изразяват гласно желанието си да стоят на чин момиче с момче.

Преместих Веско да стои с Катерина. Направи ми впечатление, че той никак не се възпротиви на това ми решение. Седна до нея и стана неузнаваем в следващите дни. Слушаше в час, вземаше участие,

като даваше много добри и отлични отговори на поставени въпроси по време на беседата, домашните му бяха написани красиво и това не беше временно явление. Поговорих с майка му и попитах кой се занимава с него вкъщи, като изразих възхищението си от напредъка на Веско. Тя каза, че и на нея ѝ е направило впечатление това, но нищо по отношение на самоподготовката вкъщи не се е променило отпреди. Той сам си сядал и учел, без някой да го подтиква за това.

Един ден майката на Кати дойде при мен в класната стая и ме помоли да подготвя документите за напускане на училището, защото семейството им е спечелило зелена карта за Америка и те до един месец трябвало да заминат.

В първия момент това ме натъжи. Кати бе едно прекрасно дете, семейството ѝ — също. Тези способни, образовани хора, тази млада българска кръв щеше да се влее някъде другаде, много далеч, в чужда държава. Така си мислех аз тогава, а после не ми оставаше друго, освен да им пожелаая успех и се надявах да намерят щастието си там, където са се запътили.

Влязох в класната стая и неволно погледнах към чина на Кати и Веско. Сигурно съм задържала по-дълго погледа си на тях, защото Веско първо погледна странно мен, а после се обърна встрани и изглежда момичето до себе си. Аз не казах нищо, продължих си часа, като се стараех да не издавам с нищо за тъгата, която ме бе обзела.

В междучасието Веско се приближи до мен и тихо ме пита:

— Госпожо, вярно ли е, че Кати заминава за Америка?

— Кой ти каза това? — отговарям аз на въпроса с въпрос.

— Чух момичетата да говорят... Вярно ли е, а?

— Да, Веско, вярно е. Кати ни напуска и дано мястото, където отива, наистина се окаже по-добро както за нея, така и за семейството ѝ.

Започва следващия час. Разбирам, че Веско вече не е същият човек. Забелязвам, че е разсеян, не пише, от време на време се обръща към Кати и се взира в нея, а тя не смее като че ли да го погледне.

Учебните занятия свършват, а Веско, за разлика от друг път, не бърза да си тръгва. Вяло слага учебниците в чантата си. Идва при мен и с трепереща брадичка ми шепне:

— Госпожо, искам нещо да ви кажа, ама само на вас. Моля ви, обещавайте, че на никого няма да го казвате, дори и на майка ми!

— Какво е това нещо, което дори на майка ти не бива да казвам, моето момче? Сигурно е много важно и тайно?

— Да, моля ви закълнете ми се!

— Добре, Веско, на никого няма да кажа, можеш да ми се довериш!

— Ами, госпожо, аз много харесвам Кати. Обичам я. Ако тя остане в България, аз ще обещавам, че винаги ще съм послушен, никога няма да ви ядосвам, винаги ще уча! Ще се старая, ще съм най-добрият! Само да не заминава! Моля ви, кажете и!

Ето къде се криела тайната на Весковия успех! Ние, педагозите, смятаме, че това се дължи на методики и теории! Да, те могат да подобряват технологиите на учене, може да се подобрява материално-техническата база и да се внедрява последната дума на науката в училище. Всичко това ще поддържа буден интереса на учениците, ще провокира мисленето им към нови висоти, но... мотивът-двигател на всичко това е и си остава любовта! Не, няма да откривам топлата вода. Това всеки един от нас по някакъв начин е усещал сам за себе си. Аз, като учителка на малки ученици, съм прочитала това в очите им, разгадавала съм го в постъпките им. Аз ги учех на азбуката, за да могат да четат уроци и книги, а те мене ме учеха на азбуката на живота, връщаха ме към изконното в човека — детството, и свързаните с него най-искрени преживявания. Дадох си сметка, че разковничето за успех на педагози и родители се крие в това — да не забравяме, че и ние някога сме били деца, че частица от детето в нас е останала жива и до днес. И ние, възрастните, имаме нужда да бъдем понякога деца с децата си или поне да се опитаме да видим света през техните очи!

Милият ми Веско! Готов е на всичко само и само човекът, който го мотивира да е толкова старателен в ученето, да е до него. Та той устоя толкова време на всички присмехулни подмятания от страна на момчетата в класа, че е единственият, който стои с момиче на един чин. А сега момичето, заради което е устоявал, не просто заминава някъде, а отива в толкова далечна чужда държава!

Веско стои в очакване да му кажа възможно ли е това да стане?

— Веско, Кати няма как да остане — тя трябва да замине със семейството си. А ти ще продължиш да си все така добро и умно момче, въпреки че тя ще е много далеч от теб и от нас. Ще си все така

добър и в училище, и въщи заради твоето семейство, заради приятелите ти, заради мен!

— Много ще ми е мъчно без Кати...

— Всичко ще бъде наред. Нека пожелаем на Кати късмет!

Веско ме поглежда с доверие и двамата излизаме от класната стая.

Кати замина и Веско доста тъгува по нея. Беше най-щастливото дете в класа, когато получихме първото ѝ писмо от Америка. Радвахме се, че тя не ни беше забравила и че всичко при тях беше наред.

Завършихме първи клас, като си организирахме прекрасно тържество. Украсихме класната стая с рисунки — нали са паралелка по изобразително изкуство! Имаше състезание между три отбора, на които бяха разделени децата — Буратино, Мики Маус и Червената шапчица. Участниците получаваха бонбони вместо точки. Атмосферата беше много емоционална, защото децата бяха маскирани като героя на своя отбор.

Раздадох удостоверенията и им пожелах весела ваканция!

НА ДЕЖУРСТВО С ИЗНЕНАДА ПОЗДРАВ!

На следващия ден отивам на дежурство в училище. Още от вратата лелите, строени като в шпалир, ми подмятат:

— Рачева, слуша ли снощи радио „Веселина“?

Гледам недоумяващо.

— Защо, какво е имало по радио „Веселина“?

— Значи не си слушала. Е, много си изтървала! Твоят ученик Сашо те поздрави.

Влизам в стаята на обслужващия персонал, сядам на дивана и ги моля да ми разкажат на спокойствие какво се е случило. Ето какво било:

Става дума за едно късно нощно предаване, в което слушатели се обаждат, за да поздравят свои близки по някакъв приятен повод с избрана от тях песен. Същата вечер в ефир се чува следния разговор:

— Ало, кой се обажда, моля представете се.

— Обажда се Сашо.

— На колко си години, Сашо?

— На 8.

— Нека се обадят мама или татко.

— Те не са вкъщи. Сам съм.

— Защо не спиш по това време — късно е. Да не би да те е страх?

— Не, не ме е страх — заключен съм. Искам само да си говоря с някого — не ми се спи, скучно ми е...

— С нас можеш да си говориш, но не задълго, защото и други хора искат да се обадят по телефона, за да поръчат поздрав. В нашето предаване можеш да поздравиш някого с избрана от теб песен. Кажете кой искаш да поздравиш — навярно мама или татко, или някой приятел?

— Не. Искам да поздравя моята госпожа.

— Коя е тя?

— Тя се казва Соня Рачева. Днес ни даде свидетелствата и излязохме във ваканция.

— Защо точно нея искаш да поздравиш, Сашо?

— Защото ме обича и аз много я обичам и... ще ми липсва цяло лято...

— От кое училище е тази твоя госпожа? Къде учиш?

— Аз съм от Второ основно училище „Петко Рачов Славейков“.

— С коя песен искаш да поздравим госпожа Рачева?

— С песента „Ти си моят ангел, ти си моят Бог“!

След този отговор в студиото на радио „Веселина“ избухнал смях. После водещият се обърнал към малкия среднощен слушател и със сериозен тон му казал:

— Сашо, разбрахме всички в радиото, а и тези, които ни слушат, че ти наистина много обичаш учителката си. Надяваме се и тя да ни слуша в момента, за да чуе поздрава ти. Дано да хареса. Всъщност няма как да не ѝ хареса! Лека нощ, Сашо!

Това ми разказаха хората, станали свидетели на среднощните бдения на моя малък ученик.

Още същия ден се обадох на Сашо и му благодарих за вниманието. Беше наистина много мило от негова страна, беше истинско признание.

Така продължихме и по-нататък — бяхме се опознали с децата и се приехме такива, каквито сме — с всичките ни характерни черти и странности. Децата свикнаха с чудатостите на Сашо, с неговите внезапни изблици на гняв и тъга. С децата свикнахме да си говорим за всичко. Те знаеха за трудностите, които има семейството му, и се опитваха да го разбират по детски. Това, което истински ме радваше, беше детската толерантност — приемането на хората такива, каквито са, без ненужен коментар и подигравка за каквото и да е. Те знаеха, че никой не се ражда образован, никой не избира външния вид и съдбата си. Имаше и други деца с проблеми — както семейни, така и физиологични, но те винаги бяха приемани като част от колектива и никога не се чувстваха изолирани.

Такива деца имах и в следващия си випуск, но не допусках по никакъв начин да бъдат унижавани и да се чувстват неразбрани в класа. Искаше ми се времето, прекарано заедно в ученическия колектив и самото училище, да бъдат нещо като оазис за тях.

В това отношение много ми помагаха: Деси, Никол, Мирослав, Деян, Зорница, Калоян, Цветомира. А Мартин дори поде инициатива да издава списание, от което още пазя някои броеве. И сега ги преглеждам и препрочитам с интерес.

ЧАСОВЕТЕ НА КЛАСА

И тъй като стана дума за Мартин, иска ми се да кажа колко съм му благодарна за помощта, която на няколко пъти ми оказа. Той беше едно от най-дребничките деца, които постъпиха в първи клас. Отличаваше се с вроден финес в общуването с другите — мил, внимателен, деликатен. Майка му все се притесняваше, че е бавен и не успява да се справи със задачите за часа. Но това момче израсна изведнъж. Дойде време, когато не само успяваше да направи нужното за часа, но се заемаше и с други задачи.

За възрастта си беше невероятно мъдър и търпелив.

Ето как се опита да ми помогне веднъж. Имахме час на класа. Трябваше да разгледаме темата за половото съзряване. Казах на децата това още от предния ден и ги помолих да помислят с какво ще вземат участие.

Започна часът. Аз поставих темата и започнах да навлизам в същността. И колкото повече навлизах, толкова повече усещах, че ми е трудно да продължа, защото изпитвах неудобство пред децата. Започнах да се сконфузвам, направих мълчалива пауза и после ги питам забелязват ли промените, които настъпват вече във външния им вид?

Децата се споглеждаха — някои недоумяващо, други се подсмиваха. Получи се друга, по-продължителна пауза... Опитах се да ги насоча, като уточних, че става въпрос за промени по тялото, които занапред ще ги определят като юноши и девойки, а по-късно като мъже и жени. Никое дете не желаше да говори. Тогава Мартин спасително вдигна ръка и каза, все едно ще обяснява урок:

— В нас се забелязват следните промени... промените това са... А бе какво да ви кажа, госпожо, — като се погледна и виждам, че целия започвам да космисвам. Ето това са промените в мен! — уточни Мартин и седна на чина си.

Аз не знам дали да му благодаря, или да не избухна в смях. Но Мартин наистина спаси положението, защото неговото откровение

отключи детското откровение сега един през друг всички се надпреварваха кой по-напред да разказва за промените по тялото си от приближаващия пубертет.

Мислено му благодарих и го прегърнах. Милият ми, спаси ме от неудобството да продължа с обясненията, по оказалата се и за мен неудобна тема за половото съзряване.

Всъщност май не бива отрано да им говорим ей така, изведнъж, за тези неща. Струва ми се, че това трябва да става на етапи, с течение на времето, последователно с напредването на възрастта. И още нещо — в тези моменти е хубаво да има винаги една шега, която не само да улесни възрастния, но и да покаже на децата, че това са неща от живота, които не бива да превръщаме нито в табу, нито в самоцел.

Децата в тази възраст имат нужда от близък човек, който да ги разбира, и мисля, че в най-голяма степен това са родителите и техният класен ръководител. Казвам го с цялата отговорност на учител, преминал през доста училищни изпитания и перипетии.

Случи се в този клас да влизат доста колеги — и начални, и прогимназиални учители. Като започнем от специалиста по изобразително изкуство заради спецификата на паралелката и минем през другите, които правеха сборни нормативи с часовете по Човек и природата, Човек и обществото, Физическо възпитание, Домашен бит и техника. В един момент се оказа, че аз преподавам на класа си само по български и английски език.

От една страна, този факт може да се разгледа като положителен, защото е свързан с по-бързото привикване към системата на преподаване в прогимназиален етап. Но има и нещо друго, което по мое мнение е по-съществено за децата — единството и целенасочеността на изискванията, както обобщаването на знания и умения за целия четиригодишен период в начален етап от техния класен ръководител.

ЗА ТРАНСФЕРА НА ЗНАНИЯ ИЛИ... ЗА ДЕЦАТА ДИПЛОМАТИ

Началният учител поставя основите, гради детския колектив и това съзиждане е подчинено на системните му изисквания, което е изключително важен компонент в създаване на ценности, навици за учене и труд. Мисля, че при децата от начален етап не е целесъобразно да влизат повече от 2–3 преподаватели.

Във връзка с това си спомням как колежката, която преподаваше Човекът и природата, влязла при тях афектирана от друг клас преди това. Започнала да изпитва за същите неща и в нашия клас, но и там се очертал същия проблем. Това много я ядосало и тя започнала масово да пише двойки. Тогава Сашо, като видял накъде духа вятърът, помолил да отиде до тоалетната и стоял там до свършването на часа с избиването на звънеца.

Когато влязох аз, дежурният ученик ме уведоми, че всички в класа, с изключение на Сашо, имат двойки по Човека и природата. Но не за това, че е знаел повече от другите, а защото е постъпил доста съобразително за възрастта си. Не оправдавам постъпката му за това, че е излъгал за тоалетната и е стоял там до края на часа. Но ако разгледаме поведението му в социален аспект, като казус на спасяване и оцеляване при трудни обстоятелства, Сашо би получил оценка Отличен (6).

Тази наглед твърде обикновена училищна случка ме накара да си задам доста сериозни въпроси като:

1. Защо в училище приоритет имат отличните оценки по учебните дисциплини, а в живота нерядко успяват хора, които не са били отличници в училище?!

2. Кое всъщност определя успеха на човека в живота — количеството натрупани знания или умението да си служи с тях гъвкаво и целесъобразно?

3. Докога на децата ще се предлагат учебници с несъобразено за възрастта им учебно съдържание, написано на стил, трудноразбираем

за тях?

4. Защо да не се структурира учебното съдържание там, където е възможно, на базата на житейски ситуации като ролеви игри?

5. Защо се губи логическата връзка на учебното съдържание между 4-ти и 5-ти клас?

6. Защо при изготвянето на учебници съставителите не се позовават на последните постижения в психологията като например: ефективността на ученето на базата на емоционалната интелигентност на децата?

МОТИВАЦИЯТА В ОБУЧЕНИЕТО

Какво движи хората да постъпват по определен начин? Коя е онази сила, която те кара да надвиеш себе си понякога и, както се казва в приказките планини да повдигнеш? Пренесени в училище, тези разсъждения биха звучали така: Кое кара един ученик да слуша внимателно в часа и да учи упорито, без да е задължително с изключителни интелектуални способности? Кое кара друг да не е така заинтересован? Е, ще ми опонират някои:

„Та нима е възможно всички хора да са еднакви?!“

Разбира се, че хората са различни, но все пак много са нещата, които ги обединяват, или биха могли да ги обединят. Как това би могло да се случи в училище за нуждите на обучението? Тези въпроси са с повишена трудност и за тях еднозначни отговори няма. Откриваме ги спонтанно, в процеса на работа като просветления, които ни карат да се чувстваме откриватели, но не при научен експеримент, а в човешкото общуване.

Бих искала във връзка с това да споделя какво се случи веднъж в часовете по развитие на речта, или както по-старото поколение ги познава като писмени упражнения. Разглеждахме в два поредни часа по литература приказката на Константин Константинов „Захарното петле“. Усетих, че на децата много им допадна не само сюжетът, но и идеята, заложена в нея. И тъй като бяха в паралелка с разширено изучаване на изобразително изкуство, направиха прекрасни илюстрации по темата. А тя беше за добротата като себеотдаване и саможертва. Главен герой в приказката е захарно петле от панаира, което не е красиво и наперено като другите, защото е със счупен крак, и никое дете не пожелава да го купи. Същото това неугледно петле обаче спасява болното дете, като разквасва напуканите му от треската устни и се раздава докрай. Това се случва, защото нежеланото от никого петле има сърце, а сърцето символизира човечността и любовта. Добротата е изява на любовта. До тези изводи стигнаха децата по време на анализа на приказката. Радваха ме много

разсъжденията им, които показваха интелектуална зрялост, но много ме огорчиха буквално минути след часа по литература, когато видях някои от децата ожесточено да спорят в училищния двор, та дори и замахват да се ударят. Много въпроси си задавам в такива моменти — защо в часовете така красиво се изразяват и разбират с лекота замисъла на литературното произведение, а не прилагат в действителност емоциите, породени от общуването с литературата като изкуство, което възпитава в ценности? Казано накратко: защо се разминават думи и дела? Какъв е смисълът да учим това в училище, а в реалното общуване то някак трудно да намира приложение? Спомних си неволно един филм с незабравимата Невена Коканова със заглавие — „Най-добрият човек, когото познавам“. Тогава ми хрумна идеята да провокирам децата да напишат съчинение със същото заглавие. Това бе нещо извън програмата, някакъв мой психолого-педагогически експеримент, който може би в някаква степен щеше да отговори на въпроса ми: Какво се крие в детските сърца като критерий за доброта погледнато в по-широк план?

Ето какви определения дадоха децата за доброта като човешко качество в предварителната подготовка за съчинението:

— Доброта е, когато правиш добро, а добро е това, което радва някого, кара го да се усмихне.

— Добротата е черта от характера на човека — може да я има, може да я няма. Това означава, че не всички хора са добри.

— Преди да станеш добър, ти се случва нещо лошо.

— Доброто се създава по-трудно от злото.

— Всички искат да им се случват само добри неща, но не всички правят добрини.

Кой човек е добър?

— Този, който е тих и не се кара.

— Този, който е милостив.

— Този, който помага.

— Който ни мисли доброто даже когато ни се кара.

— Който не се подиграва.

— Който не се бие.

След като направихме мисловен портрет на добрия човек, пристъпихме към избор на това кой кого ще описва. Една голяма част

от децата решиха, че ще описват в съчиненията майките си. Други бащите си или някой приятел.

По едно време Сашо боязливо вдига ръка и ме моли да го пусна в тоалетната. Всички се споглеждаме — какво ли е намислил пак? Е, казвам си, нека не бъде толкова мнителна за всяко негово действие! Обстановката в момента е приятна, няма масово изпитване и стрес. В крайна сметка човешко е да отидеш до тоалетна.

Толкова съм се улисала в съчиненията, че даже не съм забелязала кога Сашо се е върнал и вече е седнал на чина си. Изби звънеца и аз събрах тетрадките със съчиненията. Децата излязоха в голямо междучасие, а аз отидох в канцеларията по работа. В коридора срещнах Георги Славчев, който широко ми се усмихна и любезно ме покани да вляза.

Разбирам, че нещо иска да сподели с мен и аз също му се усмихвам. Тогава той ме попита:

— Госпожо Рачева, знаете ли кой ми беше на гости преди малко тук, в канцеларията?

— Представа нямам, но ако ми подскажете малко, може и да се сетя.

— Сашо идва на консултация при мен.

— Сашо ли?!

— Да. Както винаги чука на вратата, поздравява учтиво и пита може ли да помоли за нещо. Аз разбира се му задавам въпроса защо не е в час, а той ми обяснява като на стар приятел, че в момента класът пише съчинение за най-добрия човек. Почти всички деца описвали майки и бащи, а Сашо решил да пише за госпожа Рачева, за да я изненада приятно и да я зарадва. Само че нещо правописа му куцал и се нуждаел от сериозна помощ в лицето на някой по-възрастен човек.

Сашо извадил изпод пуловера си тетрадката по писмени упражнения и там, на бюрото на Георги Славчев, написал съчинението като много внимавал да не допусне грешка, което би развалило приятната изненада.

След като ми разказа това, Славчев ме помоли да не го издавам, защото е дал мъжка дума на Сашо, че всичко, каквото се е случило, ще си остане между тях.

Вземам съчиненията вкъщи, за да ги проверя на спокойствие. Започвам подред. Ето я тетрадката на Сашо. Вземам я в ръце и си го

представям как бързо-бързо крачи към стаята на Славчев и се оглежда предпазливо, да не би някой да осуети плана му. Представям си как старателно е крил тетрадката си под пуловера и как е искал да ме зарадва, като не само пише за мен, но и държи да е грамотно написано. Отварям тетрадката и виждам неравния му детски почерк. Зачитам първите редове. Още в самото начало откривам, че изреченията не са добре конструирани, но това не ме впечатлява толкова. Трогната съм от съдържанието — по детски наивно, но искрено. Питам сама себе си:

„Е, госпожо Рачева, как ще анализирате ситуацията? Какви изводи ще направите? Сашо май пак успя да Ви изненада!“

Следващия път, когато трябваше да е часът за поправка на съчинението, всяко дете прочете какво е написало. Аз поставих шестици на всички, защото не може да пишем за добрите хора в живота ни и да получаваме по-малко от шест. Всички се постараха да направят прецизни поправки.

За съжаление, в действителния живот няма възможност за поправки, защото няма връщане назад във времето. А по отношение на добротата — за нея Андрей Германов беше казал в едно от своите стихотворения, че един грам доброта тежи колкото сто воденични камъка...

С този випуск се случи така, че заминаха на пленер дни преди завършването на 4-ти клас и не можахме да подготвим прощално тържество. На пленера в Трявна се разболели доста деца от стомашно-чревни инфекции. В последния ни ден имаше голям брой отсъстващи.

Случваше ми се за пръв път да се сбогувам с класа си, който не е в пълен състав. Това ме натъжи допълнително. След като раздадох на децата първото им удостоверение за завършена образователна степен и си пожелахме на добър час, всички си тръгнаха... с изключение на Сашо.

Той остана докрай с мен. Мълчаливо и през сълзи ми помогна да си събера нещата. Взе една част от багажа и мълчаливо вървя редом с мен през целия път. Така преди четири години аз го поведох за ръка към класната стая, сега той отведе мен в обратната посока — от училище към дома.

СТАВАМ КЛАСНА НА МУЗИКАЛНА ПАРАЛЕЛКА

*В учение, игри и весел смях
Пораснахме големи - аз и моят клас.
Сега, задружни като птиче ято
Нагоре се стремим да полетим.
Прекрасно е и ... малко тъжно -
С учителката първа трябва
да се разделим.*

Случи ми се и това — да поема паралелка с разширено изучаване на музика. Класът се състоеше от 27 първолачета. Още на

предварителната родителска среща стана ясно, че ще работя не само с чудесни деца, но и с много млади, интелигентни и отговорни родители. Усетих готовността на тези хора активно да се включват и да помагат в училищните и класни дела, с каквото могат. Това много ме окуражи и ме зареди с нови сили в нелекото изпитание, наречено първи клас, към което като в кръговрат се връщах отново.

Решихме да освежим класната стая с нови пердета и завеси за черната дъска. С новосформирания родителски актив закупихме плат, а майката на Симеон Хранков, ги скрои и уши в модното си ателие. Друга майка, тази на Ванина, закупи учебни табла за класа по математика и околени свят. Таткото на Поля измайстори много красива закачалка и това се разбра в цялото училище, защото след това и колеги, и родители, повикани от тях, идваха да видят идеята на този сръчен татко.

След като почистихме и сложихме новите придобивки, класната ни стая сякаш грейна. Бях много благодарна на тези хора, че се отзоваха и всеки помогна с каквото може. Работата с родителите и приобщаването им към училището е чудесна практика и традиция във Второ основно училище. Това е един от успехите на класния ръководител — да сплотява не само децата, но и техните родители.

Голяма заслуга за това имаше и един друг родител — свещеникът отец Стефан — баща на Доника. На родителската среща за избор на представител на класа за училищното настоятелство, всички родители единодушно решиха това да бъде точно той, отец Стефан, като се мотивираха с факта, че този човек духовно е обвързан и с родители, и с деца, защото едните е венчавал, а другите е кръщавал. Това определи всички ни като едно голямо семейство.

Отец Стефан имаше изграден авторитет на обществена личност в града. По-нататък той истински беше полезен в дейността на класа и училището — когато имаше проблеми за разрешаване, когато трябваше да беседва, да съветва.

Работата с децата още в самото начало на първи клас тръгна много добре, но в края на учебната година три от тях напуснаха и заминаха за чужбина, където родителите им щяха да работят. Отливът от България беше станал национална тенденция — все повече и повече хора търсеха щастието си извън родината. Занапред това щеше да се усети болезнено в броя на учениците в следващите випуски.

Случи се така, че през зимата на първи клас се разболях от пневмония. Нямаше как — трябваше да отсъствам 2–3 седмици. Това ме притесни, но на помощ ми дойде една великолепна учителка, каквато беше и остана в спомените ми Цветана Гайдарова. Тя беше не само изключителен педагог, чийто опит ценях, но и благороден, невероятно добър човек.

Още с постъпването ми във Второ основно училище, тя майчински ме съветваше. Усещах колко много ме уважава и затова в този випуск ми повери внука си Павлин.

Ако можех да направя една условна класификация на поколенията учители не само по възраст, но и по маниер на преподаване, следване на определена методика на работа, то, без да се замисля, бих съотнесла стила на Цветана Гайдарова към онази стара, утвърдена школа на учителите, които изпипват нещата бавно, търпеливо и с много човешки финес.

Всеки ден тя идваше в училище и посрещаше с огромна, неподправена любов внука си. Понякога вървахме заедно, защото живеехме в една посока и си говорехме уж обикновени, делнични неща, но тя умееше да вплете в разговора ни по деликатен начин свой съвет към мен, или да сподели нещо, което би ми било полезно в работата.

Виждах как Павлин идва на училище с изрядни домашни и научени уроци и нещо в мен носталгично трепваше по един отминал, но много мил период — свързан с моето детство и с начина, по който и мен са ме обучавали. Изписването на буквите с тънко и дебело, разказването на уроците по плана, многократното прочитане на текста от читанката на глас, за да се усвои съдържанието, и работата върху изразителен прочит по роли.

Спомням си за нея и макар да не съм вече млад учител, усещам как ми липсват нейната подкрепа и мъдри съвети. Да, аз имах щастието да се докосна до тази школа, да бъда по някакъв начин последовател и ми е тъжно, когато хора с такъв опит си отиват, без да са успели истински да ни посветят в същината на професионализма си. Тези учители свързвам с периода, когато с основание се твърдеше, че в България има качествено, сериозно образование.

Госпожа Гайдарова не само ме замества. Тя успя с търпеливия си и благ характер да внесе спокойствието, така необходимо на днешните

деца. Успя да се сближи с всяко дете и да записва в тетрадка интересни неща за всекиго през времето, когато е общувала с тях. След това обменихме с нея много ценна информация и насоки за работата ми занапред.

Завършването на първи клас отбелязахме с музикална пиеса, в която децата се изяха не само като артисти, но и като певци. А тези, които имаха часове по пиано, ни зарадваха с чудесните си изпълнения.

ЗА САМООРГАНИЗАЦИЯТА НА МАЛКИЯ УЧЕНИК

Още в началото на първи клас впечатление ми направи едно момиче, което макар и на крехката възраст — седем години, имаше добре уплътнено време. Освен че беше първокласничка в музикална паралелка и трябваше да свири на пиано, Михаела ходеше и на тренировки по художествена гимнастика. През четирите години, докато бях нейна класна, тя нито веднъж не дойде неподготвена по някой предмет или без домашна работа. Дори когато ходеше на състезания, тя се информираше какво сме учили и по най-бързия начин наваксваше пропуснатото. Невероятно трудолюбиво и отговорно дете, което винаги съм давала за пример на другите си ученици. Много често съм си задавала въпроса като педагог — кой движи тази постоянна мотивираност за труд? Безспорно семейното възпитание е основата, канавата, върху която може да надгражда училището, но струва ми се, че има и нещо друго, вътре в самия човек, което си остава мистика и едва ли скоро ще бъде разгадано от амбициозни психолози и педагози. Мисълта ми обаче се насочва към един друг, твърде съществен въпрос, стоящ както пред образователната ни система, така също и пред родители, и деца, а това е проблемът за пълноценното уплътняване на времето. Нещо повече — струва ми се, че с всяка следваща година, той ще стои пред обществото ни с все по-голяма острота. Тук става дума за натовареността на децата с излишните неща, които учат в училище и със съществениите, с които се разминават. Много често съм забелязвала как млади хора бездействат и скучайт по пейки и барчета, при постоянното тръбене, че имат много за учене?! Компютърните зали са пълни, а и вкъщи една голяма част от времето преминава пред компютъра...

Мисля, че децата не бива да се товарят в училище със сложно учебно съдържание, а с различни по вид дейности. Идеята да се премине към целодневно обучение е интересна, но за това ще е нужна сериозна материална база. Децата могат да вземат сутрин

задължителните си часове, а следобед да се подготвят, като ползват читалня, библиотека, компютърна зала, плувен басейн, игротека. Спортът е нещо, което училището трябва да предлага. Групите по интереси — музика, изобразително изкуство, танци възпитават ценни качества на характера, така нужни на всеки човек.

Какво препоръчват медици и психолози на хора, които са агресивни или депресирани — спорт, труд, общуване с изкуството, т.е. пълноценно и целенасочено уплътняване на времето.

В този клас имаше и други будни деца, но те предпочитаха да си работят тихо, не вземаха почти никакво участие, когато имаше беседа, но на поставената писмена задача се справяха блестящо. Такива бяха Катерина, Петя, Вяра, Денина, Тихомир. Тези, които се отличаваха с ярък, запомнящ се темперамент, бяха: Кристиан и Валентин.

Във всеки випуск се отличаваха и няколко добри математици като Виктор, Ивайло, Симеон, Михаела, Катерина.

Усет към езика имаха Вяра, Поля, Петя, Стефка, Павлин, Ранина, Пламена, Нели.

Децата оформиха добър колектив и за награда ги заведох на екскурзия по маршрут Калофер, Карлово, Сопот.

Самата подготовка за екскурзията протече много интересно. Няколко дни преди заминаването се учехме:

— Как да правим списък с нужните вещи?

— Как да подбирате най-подходящите за случая принадлежности?

— Как да ги подреждаме в раницата?

— Как да съхраняваме парите си?

— Как да се държим в автобуса?

— Как да се предпазим от прилошаване в автобуса?

— Как да постъпим, ако се изгубим?

Децата осъзнаха, че това са умения, които ще им трябват за цял живот и нямаше такъв, който да не иска да се научи на това.

По време на екскурзията всички бяха много послушни и спокойни. На връщане в автобуса се оказа, че никой от тях не е изгубил пари, всеки си е купил интересни сувенири от тези забележителни места и най-важното — запомнили са много интересни неща от

историята на родината си. С две думи — предварителната подготовка изигра своята положителна роля. Ето защо тя никога не бива да бъде омаловажавана.

КАК ИЗГЛЕЖДАМЕ В ДЕТСКИТЕ ОЧИ?

Въпреки че класът се оформи като добър колектив, аз гледах на децата като интересно съчетание от различни индивидуалности. Едни бяха ярки и емоционални, други динамични, трети непостоянни като успех. Имаше и такива, които не пораснаха така бързо като другите, а запазиха детското в себе си за по-дълго. Това бяха Поля, Петя, Доника. След всяко междучасие те идваха при мен със светнали лица, поглеждаха ме с цялата си детска обич, на която са способни, и нежно ми казваха:

— Госпожо, много сте красива!

Имаше деца, които още в първи клас се държаха типично като възрастни, подражаваха.

В първите ни часове по писане, в моментите, когато си правехме кратки почивки, тези деца държаха молива като цигара и дори имитираха пушене. В началото не обръщах внимание, но броят на децата, които се държаха като пушачи, започна да се увеличава. Тогава реших да се пошегувам, че ще сложа табела в класната стая: **ТУК НЕ СЕ ПУШИ, ЗАЩОТО ИМА ДЕЦА И ТЯХНОТО ЗДРАВЕ Е НАЙ-ВАЖНО!**

Тогава едно момиче ми казва:

— Госпожо, ние на ужким го правим!

— А защо трябва изобщо да го правите?

— Защото вкъщи всички го правят!

На следващата среща споделих това с родителите и ги посъветвах да избягват да пушат в присъствието на децата си. Много от тях идваха на училище с дрехи и учебни пособия, напоени с тютюнев дим.

Бих искала да споделя и нещо друго, което ме впечатли с няколко деца от последните випуски. Посягам да взема молива, за да покажа нещо, а детето закрива главата си с ръце, все едно се предпазва да не го удари. Питам го защо се пази? А то ми отговаря:

— Помислих, че ще ме ударите!

— Защо? Нима допусна, че ще го направя?
— Не, знам, госпожо, направих го по навик!
— Бият ли те вкъщи?
— Понякога...

Няколко деца тихичко се обаждат, че и тях понякога...

Връщам се в детството си и се питам — бита ли съм? Спомням за един-единствен шамар от баща ми, който като характер беше много милозлив и благ човек, но имаше тежка ръка. Бях хлапе на 9–10 години и дори не си спомням за какво ме удари, но помня какво бе чувството след това — обида и усещане за нереалност към човека, когото толкова обичаш и който в един миг, сякаш те предава с отношението си. Това съм почувствала тогава с детското си сърце.

Не по този начин възприемаше нещата моя съученичка и близка приятелка, която често беше бита от баща си. Той минаваше за изключително строг и сдържан човек. За да избегне поредния бой, моята приятелка се омъжи в 9-ти клас, защото я било страх да се прибере вкъщи след сериозно закъснение в малките часове на денонощието. Тогава, в онова време, това беше някакъв изход от подобна ситуация. Моят баща беше благ и кротък, разбрах, че е съжалил за шамара, още в момента, в който ме е ударил, защото ми потече кръв от носа и той се уплаши. Накара ме веднага да легна и да вдигна лявата ръка нагоре, тъй като това се случваше често с мен заради слаби капиляри. Аз се зачудих наум и не можех да си обясня — как така ме удря, нали ме обича, а след това съжaliaва? Усетих слабостта му и реших този път аз да го накажа, като не се подчиних и останах права. Дори се заканих, че ще остана така, докато ми изтече кръвта, за да го видя какво ще прави без неговото момиче. Тогава баща ми ме прегърна и заплака заедно с мен.

Никога повече през живота си, докато беше жив, не съм го разочаровала. За мене думите му имаха много по-голяма тежест, отколкото физическото наказание. Чувствителните деца страдат повече психически, а другите привикват до такава степен, че съм чувала да казват — какво от това, че ще ме бият — ще изтърпя!

Добре е да познаваме истинските деца си — какви са по темперамент, как приемат наказанията, какви реакции имат при отделни ситуации. Ако успеем да възпитаваме с авторитет по един естествен, непринуден начин, примесен с човештина и искрена

загриженост — то значи сме постигнали нещо много голямо в общуването с тези, които ще ни наследят един ден в ролята си на родители.

Много ми се иска да вярвам, че преди родителят да вдигне ръка, за да накаже, ще помисли за трудностите, които го чакат с децата му след това.

ЗА ИЗКУСТВОТО ДА ВЪЗПИТАВАШ, ИЛИ ДАРБАТА ДА СИ УЧИТЕЛ

Никой не може да определи какво е учителската професия, ако сам той не е бил учител. Никой учител не знае какво е да работиш с деца от начална училищна възраст, ако не е заставал пред тях макар и само за един ден. А когато се наложи учителят да отсъства, налага се не само известяване по телефона, а трябва да се помисли и кой ще го замести, после болният учител следва да обясни докъде си е стигнал с темите за преподаване, да каже по някоя дума за всяко дете и още много неща, свързани със спецификата на работа с малките ученици. Спомням си как някои от бившите ми, вече в пенсия колеги, са споделяли с мен, че почти никога не са отсъствали от работа, дори в моментите, когато не са се чувствали съвсем добре. Може би за някои от младите хора в съвременния живот това е налудничаво. Те се мотивират с аргумента на широко разпространената житейска стратегия напоследък, че незаменими хора няма. Може и така да е, зависи от гледната точка. А гледната точка на началния учител е винаги в полза на децата — да не губят те, защото моментът на обучение и възпитание в начална училищна възраст е най-важният в живота им — нали тогава се наливат основите на бъдещата личност.

Мили хора, представете си построяването на една сграда! Всички сме виждали как най-напред се определя мястото, огражда се, после се копаят основите, след това се наливат. Всичко това трябва да се направи по предварително изработен план, който се материализира с изключителна прецизност, качество на труда и материалите, за да бъде постройката стабилна. Когато се направят основите, след това бързо и лесно се гради нагоре. После като че ли изведнъж постройката израства пред очите ни.

Така е и при децата на 7–11 години. Спомням си как екипът на учителите, водещи първи клас, трябваше да отиде на семинар. Възложиха на колеги от прогимназията да ни заместват.

Един ден имахме почивка между 10–11 часа. И тъй като семинарът се провеждаше в близост до нашето училище, ние решихме да идем да си нагледаме малките ученици. Отиването ни съвпадна с голямото междучасие, а там и деца, и колеги се втурват към нас с думите:

— Хайде, идвайте си вече по местата, защото е много трудно! Едва се справяме!

След това колегите от прогимназията съвсем откровенно споделят, че това е изключително трудна и отговорна работа в много отношения. Не можеш да кажеш:

„Сядайте и пишете в тетрадките!“

В междучасието не върви да ги оставиш, защото трябва да им покажеш коя тетрадка да извадят, за кой предмет да се подготвят и какво ли още не.

Ето това са основите на зданието, наречено човешка личност. Това, както всяко нещо в живота, се получава добре само ако са налице условия за развитие и много, много търпение и любов.

Учителската професия е трудна по много причини, но тя е уникална с това, че в съзиждането на основите на човешката личност, учителят вгражда не сянката, а сърцето си. Той дава от душата си най-хубавото и не се щади. Рядко си позволява да отсъства, защото макар някои да твърдят, че незаменими хора няма, началният учител е незаменим за децата — бих го сравнила с присъствието на майката за детето в първите месеци след раждането му — незаменимо! Не познавам колега, на когото, ако се наложи да отсъства, не осъществява постоянна връзка със заместника си, а децата го търсят и заедно с родителите очакват с нетърпение завръщането му сред тях.

ИЗВЪН СТРОЯ

С тъга си спомням периода, когато започнах да боледувам. Пневмония в първи клас, а в трети клас се яви и друг, вече по-сериозен здравословен проблем, който можеше да бъде отстранен само по оперативен път.

Веднъж получих силни болки в началото на втория учебен час. Търпях и не се издавах. Казвах си, че ще ми мине и трябва да издържа. Изби ме студена пот по челото. По едно време вече не можех да издържам и седнах на стола. Изглежда съм прежълтяла, защото едно дете ме попита лошо ли ми е.

Тогава помолих децата много да ме слушат, защото нямам сили да говоря. В миг всички притихнаха. Всеки стоеше безмълвен на чина си.

Тогава Кристиан, едно много будно, живо момче, но също така и чувствително, започна да подканя децата да стават и да се подреждат като хор, за да ми пеят. Никой не се възпротиви, а зае чинно мястото си по начина, по който щяха да представят заучените песни за предстоящото тържество.

Аз едва-едва ги питам:

— Какво ще правите, деца?

— Госпожо, не говорете! Пазете си силите! Ние ще ви излекуваме с музика! Нали казват, че изкуството лекува?...

— Да, дечица, вярно е! Само вие можете да ме излекувате... — казах аз повече на себе си и ми се доплака от вълнение.

Болката ми сякаш се притъпи, докато децата ми изпяха почти целия си репертоар.

А часът беше по математика...

След време постъпих в болница за операция. Налагаше се да отсъствам 2–3 месеца. Всичко това съобщих на родителската среща, като едва сдържах сълзите си.

Операцията беше в началото на декември 2005 година. Изписаха ме няколко дни преди Коледа. Хората, преживели подобни моменти, от опит знаят, че тогава човек остава насаме със себе си и прави сериозни равностетки за живота си, преподрежда си чекмеджетата на паметта, осъзнава азбучни житейски истини, които при обикновени, делнични обстоятелства е приемал като даденост.

И моите дни се заредиха белязани от тези мисли и настроения.

В ДЕТСКАТА ОБИЧ Е СКРИТА ЧАСТИЦА ОТ НАС

Един ден непознат мъжки глас ми се обади по телефона. Попита ме със Соня Рачева ли разговаря в момента и на посочения домашен адрес ли съм в момента? Отговорих му, че съм си у дома, и след това се упрекнах в непредпазливост. Усмихнах се на себе си и си дадох сметка, че тази моя спонтанна реакция означава на езика на самотника, че много съм закопняла за разговор.

След няколко минути се позвъни на вратата. Отидох и плахо отворих. Насреща ми стоеше едър мъж с обемист пакет. Увери се, че аз съм получателката, накара ме да се разпиша, пожела ми весели празници и си тръгна. Аз се добрах до стаята си с пакета. Сложих го на масата и не смеех да го отворя. При мен дойдоха и моите, вече пораснали синове — прекрасни момчета, които много ме радват. Те бяха по-нетърпеливи от мен да отворим пакета. Заехме се с това свещенодействие, като бързахме да ускорим момента на откриването и да разберем какво има вътре и кой го праща. Само след секунди извадих най-напред една по-малка кутия, в която имаше толкова картички и писма, колкото са децата в 3 „в“ клас!!! После изваждам и отварям по-голямата кутия, в която намирам красива нощна лампа. И тъй като аз кръщавам с моята емоционалност всеки, дори най-мъничък предмет — веднага поставих име на подаръка — Вълшебната лампа на Аладин.

Зачетохме с моите момчета писмата и картичките на глас. В това време в стаята влезе и майка ми, която ми оказваше неоценимата си помощ в кухнята. Събрахме се цялото семейство и така прочетохме на глас всяка една картичка и писмо, изпратени до мен от децата в моя клас. Милите ми те! Майка ми плачеше безмълвно от вълнение, а големият ми син каза с разтреперан глас:

— Мамо, тези деца много и искрено те обичат...

А малкият, който всъщност вече не беше никак малък, а висок строен младеж в гимназията, ме прегърна и каза:

— Мамо, много се гордеем с тебе! Ти си нашата страхотна мама Рачева!

Тези мигове бих определила като едни от най-щастливите в живота си! Никога няма да забравя радостта и щастието, което ми подариха моите ученици!

На следващия ден на гости ми дойде моя близка приятелка, а аз още от вратата започвам да се хваля какво ми се е случило предния ден. Тя няма търпение да ѝ покажа писмата и любопитно зачита. После вдигна глава и ми каза:

— Вярно е, че вие, учителите, давате много от себе си, но много и получавате. Дори само заради преживяването на един такъв момент, си струва да си учител! — прави извод моята приятелка, която по професия е икономист.

Мили мои, благодаря ви за това, че ми помогнахте да оздравея по най-красивия начин — вашите детски песни и чистата ви, неподправена обич!

ЗЕЛЕНОТО УЧИЛИЩЕ И УЧЕНИЧЕСКИЯТ КОЛЕКТИВ

С много радост се завърнах отново в училище. Реших да отвърна на жеста на моите ученици за вниманието и подкрепата по време на боледуването си и да ги заведа на зелено училище в Дряново през последната ни съвместна година — 4-ти клас.

Всички чакаха с нетърпение края на март, когато беше тръгването. Направихме сериозна предварителна подготовка относно местата, които щяхме да посетим: Велико Търново и Дряново.

Училище сред природата е една великолепна възможност за децата да излязат от рамката на класната стая и да пренесат учебната дейност в други условия. И още: отделянето от семейството за няколко дни със съучениците е:

- предпоставка за възпитаване в самостоятелност и отговорност;

- начин за установяване кой как умее да се справя в други условия (адаптиране, комуникация);

- средство за отчитане в каква степен са формирани културно-хигиенни навици;

- възможност за обогатяване на знанията по *Човекът и природата* и *Човекът и обществото*;

- опознаване на децата и сплотяването на техния колектив;

- спортуване на чист въздух;

- привикване към определен режим.

Там, в Дряново, аз установих, че за четирите години общуване с класа, сме изградили един невероятен колектив, в който всеки е намерил своето място и се чувства по-уютно. На децата им беше приятно сутрин да се събуждат заедно, да закусват заедно, да пишат, четат, учат, да се забавляват заедно.

По време на пътуването екскурзоводката разказа много интересни неща от историята. Дворецът в Царевец беше разгледан по-обстойно с подробна беседа. Нашите български деца имат дефицит на

самочувствие. Мисля, че ние, педагозите в начален етап, трябва максимално да използваме всяка възможност да ограмотим децата исторически, да им разкрием по достъпен за възрастта им начин, че ние, българите, имаме с какво да се гордеем, че от векове сме европейци и поколението, което ще ни наследи, заслужава достойно място не само в Европейския съюз, но и в света!

Мисля, че знанията, впечатленията, които децата натрупаха в Дряново, ще се помнят дълго.

Едно от най-хубавите ни занимания, бяха разходките в следобедните часове из градчето. И тъй като беше пролет, ние заедно се любувахме на природното оживление в багри, цветни ухания и птичи песни.

Почти всеки ден нашето школко ято радостно оживяваше иначе тихите улички на родното място на големия Колю Фичето.

Един ден решихме да направим обиколка, като отидем до моста, който е построен от него. Тръгнахме по най-цветната улица на града. В дворовете бяха нацъфтели цветя, които никъде преди не бяхме виждали. Децата вървяха край мен — говорехме си, смеехме се. Имаше тук-там възрастни хора, седнали на пейките пред къщи. Ние минавахме край тях и ги поздравявахме, а те ни се усмихваха. Питаха ни откъде сме и ни се радваха. За тях нашето присъствие там беше част от възраждането на живота през пролетта. Децата — това волно ято, оцвети със смеха си това място, където някога се е родил един велик българин.

А аз се чувствах като част от новия живот, този, който носи надеждата за промяна и трепетното чувство на вяра и убеденост, че нашите български деца заслужават да живеят по-добре от нас.

Толкова бях вдъхновена и щастлива, че в миг реших да направя нещо, което щеше да ме слее с децата, нещо повече — аз самата да се превърна в дете като тях!

Спряхме пред един магазин и им казах:

— Деца, искате ли да направим нещо, което много често друг път ви е забранявано?

Децата се спогледаха...

— Какво да е то, госпожо? — викнаха Валентин, Кристиан, Виктор, Асен...

— Да тичаме...

- Да викаме...
- Да нямаме домашни...
- Да нямаме уроци за учене...
- Да играем футбол до 9 вечерта...
- Да си легнем в 12 през нощта...

Стоях на тротоара и ги слушах с усмивка, докато изброят целия репертоар от забранени неща. Аз отрицателно клатех глава.

— Предаваме се, госпожо! Какво е това, което ще правим?

— Хайде всички да си купим сладолед и да си направим разходка със сладолед из Дряново!

— Хайде, госпожо, всички викнаха заедно в хор!

Влязохме в магазина и изкупихме всичкия сладолед. Имаше един клиент, който каза:

— Ех, в този магазин никога не са влизали толкова много деца наведнъж! Откъде сте, деца?

— От Стара Загора! — завикаха въодушевено всички.

— Това е много хубав град. Някога като млад съм ходил там, а сега кой знае как е променен — с носталгична нотка произнесе възрастният човек.

— Това е градът на липите!

— И на поетите!

— И на правите улици! — надпреварваха се да отговарят децата.

— А вие в кое училище учите? — продължи разговора непознатият мъж.

— В най-хубавото — „Петко Расов Славейков“!

— Второ основно училище! — с гордост заявиха децата.

— А-а-а второ значи...

— Като второ няма второ, чичко!

— А вие слушате ли учителката си?

Всички погледи се устремиха към мен. Децата ме загледаха изпитателно. Какво ли ще отговори учителката им на този случайно срещнат човек, когото никога другаде може би нямаше да срещнат?

Погледнах децата окуражително и казах с неприкрита гордост и задоволство:

— Това са най-послушните деца, които познавам! Затова съм ги довела тук, в Дряново, на зелено училище, защото им имам доверие и знам, че никога няма да ме изложат!

Хората ни гледаха възхитени, радваха ни се... Казахме им „Довиждане“, пожелахме си приятен ден и нашето заедно ято се устреми напред. Вървим всички заедно, плътно един до друг, говорим, смеем се, радваме се на пролетта, на красотата... Аз самата се почувствах като една от тях, слях се с детската им радост и глъч и усетих как детето в мен се усмихна.

Стигнахме почти до края на града. Разгледахме моста, построен от Колю Фичето. Обясних на децата какъв невероятен българин е той и колко много можем да се гордеем с него.

На връщане минаваме край дворове с нацъфтели лалета и нарциси. Виждам как една възрастна жена се приближава към оградата и бърза да отвори пътната врата, за да излезе при нас на улицата. Усмихва ни се.

— Добър ден!

— Добър ви ден и на вас!

— Ние сигурно вдигаме много шум и нарушаваме спокойствието ви — извинявам се аз.

Тя поклати глава, погали децата, които бяха до нея, погледна ме и каза с насълзени очи:

— Нека вдигат шум, нека играят, нека да тичат, да скачат — та те са деца! Знаете ли, видях ви отдалеч как вървите заедно и се радвате — стана ми драго. И аз преди време като вас съм била учителка на малките. Но то беше много отдавна. Не вярвах, че някога ще видя как покрай къщата ми минават толкова весели деца с такава усмихната учителка, ама ето, че се случи. Не ми издържа сърцето и реших да изляза навън да ви видя отблизо, да ви запrikaзвам.

Поглеждам жената с умиление, вирам се в хлътналите ѝ очи и подавам ръката си. Тя я поема и ми казва:

— Как сте учителите сега? Трудно ли е много?

Жената не дочака отговора ми и допълни:

— Ех, всичко минава и заминава, само обичта на децата и хубавите спомени остават!

— Така е. Много се радвам, че се запознах с такава мила и добра жена като вас. Сигурна съм, че сте била много красива и добра учителка.

Жената ми дава знак да почакам и бързо се обърна. Влезе в градината си и ми набра красив букет от пролетни цветя. После изрови

няколко луковични, загъна ги във вестник и с влага в очите ми ги подаде:

— Вземете това за спомен от мен. Букета натопете да ви радва очите, луковичните си насадете, като се върнете в Стара Загора, и ме споменавайте с добро... Нали сме колежки... Учителите трябва да си помагаме, с каквото можем.

Прегърнах крехката жена и от сърце ѝ благодарих. Знаех, че никога повече няма да я видя, но в себе си благодарях на случайностите в този наситен с емоции ден!

Децата вървяха с мен и някой попита:

— Госпожо, тази жена наистина ли е била учителка?

А друг допълни:

— Тя е много стара...

— Деца, тя невинна е била стара. Някога и тя е била млада и красива, имала е ученици като вас. Но времето минава, на никого не прощава и всеки остарява...

Момичетата от фен клуба — Петя, Доника и Поля единодушно заявяват:

— Госпожо, вие никога няма да остарееете. Вие ще сте все така млада...

— Бих искала да ме запомните такава! — повече на себе си казах аз.

БОЛЕЗНЕНА РАЗДЯЛА

Много бързо се изтърколиха четирите години и с този мой випуск — децата от музикалната паралелка, с които преживях толкова хубави мигове и които винаги ще пазя в сърцето си като мили, незабравими спомени.

За първи път реших да отбележим завършването в ресторант заедно с другите класове от випуска. Един-два дена преди тържеството се шегувахме кой как ще се издокара и с каква прическа ще бъде.

Броени дни — бързо минават! Дойде и последният, в който щяхме да сме заедно. Събрахме се всички в градинката пред ресторант „Кипарис“. Децата идваха един по един с прекрасни, големи букети цветя, а те самите бяха най-красивите цветя на света! Всички пременени с нови костюми, рокли, поли, блузи, обувки... Уж беше на шега, но всеки се беше постарал да изпълни последното желание на учителката. Бях споделила с тях колко много харесвам спретнатите, добре облечени и с прически мъже и жени. Как му е драго на човек да види едно измито, сресано дете! И ето ги сега — всички до един, все едно излизат от списание.

Тържеството беше много добре организирано — имаше най-различни състезателни игри с другите класове, танци, закачки, награди, но когато наближи краят децата седнаха смълчани. Забелязах, че почти не бяха яли от сандвичите и пастите... Забелязах колко тихи са този път Симеон, Валентин, Кристиан, Ивайло, Асен, Виктор, Петър...

Тържеството свърши и всички излязохме навън. Беше последният ден на месец май, беше последният ми ден с тези деца като класен ръководител.

Денина, Доника, Поля, Михаела, Катерина, Кармен, Пламена, Ванина, Вяра, Стефка, Сашка ме наобиколиха и гледаха с питащи очи:

— А сега накъде, госпожо? Къде ще отидем?

Решихме да се върнем там, откъдето започнахме преди четири години — двора на Второ основно училище „Петко Рачов Славейков“.

И тръгна нашето школко ято пак един до друг по улицата на прекрасния ни град, в който вече се усещаше дъха на липите, само че този път нямаше весел детски смях. Вървахме и плачехме — всички! Хората ни гледаха, но веднага разбираха за какво са сълзите...

Влязохме в опустелия училищен двор. Спряхме до оградата, там, където ги бях посрещала и изпращала толкова много пъти за четири години. Прегърнахме се всички заедно и стояхме вкопчени един в друг няколко минути. Дошло беше времето вече всеки да поеме в своята посока, нагоре по стълбицата на следващия клас, напред във времето...

Някои си тръгнаха. С мен останаха Стефка, Ивайло, Ирен, Виктор и ме изпратиха до вкъщи.

След като останах сама, реших да прочета писъмцата, които ми дадоха някои от тях в този последен ден. Отварям писмото на Стефка и зачитам написаното от нея, което ме разтреперва. Това преждевременно пораснало за годините си дете, на което се наложи да преживее болезнено тежки семейни проблеми, ми благодари за подкрепата в миговете, когато се е чувствало самотно и неразбрано. Страхувам се да предполагам какво ще се случи занапред с нея, защото е изгубила вярата в близките си, защото ѝ липсва сигурността на семейството. Истината е, че за всички ученици, постъпването в прогимназията е не само преход от една образователна степен в друга, а и преодоляване на предизвикателства, трудности, за които ние не сме съвсем подготвени.

КАКВО СЕ СЛУЧВА С ДЕЦАТА СЛЕД 4-ТИ КЛАС?

От раздялата ни изминаха около три години. Тези деца пораснаха и сега са в седми клас. Всъщност те вече не са деца, а прекрасни младежи — юноши и девойки, които в моето съзнание завинаги ще живеят с детските си образи. Срещаме се с тях понякога в училищния двор или в коридорите на училището в интервала между двете учебни смени. Питам ги как се справят с ученето, слушат ли. Някои се усмихват многозначително, други започват да ми разказват за настоящите проблеми на класа и поотделно. От колегите разбирам за слабите оценки, за промените, настъпили с тях, за някои, от които те са болезнени не само в оценките по определени предмети, но и промени, настъпили в характера, изразяващи се в проявление на типичните за подрастващите самоувереност, критичност към околните и света, агресивност, та дори и безразличие към ученето и към забележките на по-възрастните за това... Но нещото, което ми дава надежда е, че те въпреки всички тези промени накуп, не са забравили онзи мил навик да се прегърнем, когато се видим, да се гушнем като много близки хора, но вече само като приятели... След една такава среща си тръгнах към къщи унила от споделеното с моите пораснали ученици. То ме накара да мисля през цялото време, докато се прибера, да разсъждавам и да си задавам все същия въпрос от няколко години насам: Защо децата ни след 4-ти клас рязко се променят като характер, като мотивация за учене, а ценностната им система, създавана през четирите години в началния етап не само не се обогатява, но и като че ли рязко и за кратко време взема други посоки?... Защо нишката с децата ни се къса и защо това се случва толкова рано? Мисля, че незабавно трябва да анализираме тази ситуация и да си отговорим на този и на другите, свързани с него въпроси спешно! Колкото може по-скоро да обмислим за програма за действие. Ето какво предлагам аз като начало:

1. Класният ръководител, който поема 5-ти клас, да преподава дисциплина, която му позволява контакти с децата най-малко два пъти в седмицата.

2. Да се преосмисли учебното съдържание в 5-ти клас, като връзката му с това от 4-ти да е логично интегрирана.

3. Да се организират с родителите лектории по въпросите на възпитанието в пубертета, да се организират консултации с психолози.

4. Да се търсят форми на работа, които да интегрират усилията на родители и учители по въпросите на възпитанието.

Остана най-важното, което не мога да запиша нито като параграф, нито като точка от добре подреден и обмислен план. Това е любовта към децата, изразена чрез лично човешко взаимоотношение с тях и професионализма в работата, изграден на основата на нашето отношение най-напред към нас самите и към децата, които стоят срещу нас на чина и очакват нещо повече от това да получават отлични оценки по предмета ни.

Преди няколко дена, случайно попаднах на интересен филм, свързан с темата за училището и за добрите учители, онези, които оставят след себе си ярка диря, онези, които децата истински обичат и на които искат да приличат. Във филма се разказваше за един млад учител, който нямаше награди и признания, но когото учениците уважаваха и никога не пропускаха часовете му, нещо повече, имаше случаи, в които специално го търсеха за разговор и съвет. Друг негов по-възрастен колега се дразнеше от липсата на достатъчно уважение от страна на учениците към себе си и не разбираше как и с какво този младок е станал любим на всички в училище. Случи се така, че младият учител се разболя и се наложи да отсъства дълго от училище, за да се лекува. Тогава, по неведомите замисли на съдбата, точно на по-възрастния педагог се наложи да успокоява децата да не унинат за своя любим учител, а да продължат да изпълняват ежедневните си задължения. С времето, този иначе добър педагог, се сближи с децата и сам си отговори на въпроса защо децата обичат младия му колега така безрезервно. Защото неговите учебни часове протичат в спонтанно, естествено човешко общуване без излишен авторитаризъм, така че учениците да се обогатяват не само със знания от учебната дисциплина, а най-вече от личността на учителя. Това, което възрастният откри и направи като извод за себе си, сподели с

учениците и ги мотивира да продължат напред, защото техният любим учител винаги ще съществува чрез тях, защото на всекиго е дал по нещо себе си — знанието, което е преподавал, съветите, които е давал в трудни моменти, топлината и разбира се, любовта, с която ги е дарявал всеки ден, когато е бил с тях. Това ме трогна до сълзи и ме накара да си дам сметка, че сред българските учители има немалко като този от филма, но никой, освен учениците им не разбира за тях. За съжаление, от времето на филма „Сбогом, приятели“ с прекрасния Владимир Смирнов в ролята на обичания преподавател, не е направен нито един филм, в който българският учител да не е карикатура, а достоен човек, с висок интелект и посветен на професията си.

АЗ И МОЯТ КЛАС СЕГА — СЪДБОВНО СВЪРЗАНИ ДА БЪДЕМ ЗАЕДНО!

Безкрайно голямо може да е човешкото сърце — то е създадено така, че да побира цялата обич и всеотдайност на света, за да я раздава на другите като светлина, която отново се връща при него, но стократно умножена, още по-силна отпреди, когато е искрено изживяна и споделена!

С много любов и умиление пристъпвам към разказа за настоящия си, все още незавършен випуск. Посрещнах тях, следващите мои ученици с цялата майчина нежност и обич, която извайвах търпеливо през годините, наситени с грижа и внимание към децата, преминали през живота и сърцето ми вече над 20 години.

Дали защото изстрадах приемането и записването на всяко едно дете, този клас ми стана тъй мил и скъп? Или май е от това, че с напредването на годините общуването с малките ученици за възрастния е истинска радост и дар Божии. Има и нещо друго, онова, което е предмет на изследване от социолозите, а то е, че през последните няколко години се очерта една сериозна, трайна тенденция към намаляване броя на децата. Факторите са много, но основните са миграцията и силният демографски срив.

Случи се така, че жребият отново ме избра за класен ръководител на музикалната паралелка и в следващия випуск. Най-хубавото от цялата ситуация бе, че това очертаваше един емоционално-драматичен, но за сметка на това пък изпитан начин за проверка на статуса на учителския ми авторитет за момента. Това е така, защото голяма част от родителите на бъдещите първокласници предпочитат да запишат децата си в общообразователна паралелка заради по-малката им натовареност в сравнение със специализираните.

В началото на септември, дни преди откриването на учебната година, разбрах, че в моя бъдещ клас има записани деца, чиито родители са предпочели мен като учител, независимо от вида на паралелката, която ми се пада да водя. Така съдбата не само отреди на

тези деца госпожа Рачева за техен класен ръководител, но и ги ориса с направения избор да се докоснат до най-великото изкуство — музиката, като я изучават и пресъздават с детските си ръце на клавишите на пианото. В това наистина имаше нещо не само прекрасно, но по някакъв начин съдбовно предопределено, защото някога и аз като дете, тайно мечтаех да свиря на пиано. За мое съжаление нямаше как в онова време да се сдобия с този великолепен, но скъп инструмент, затова пък като мил спомен в мен останаха детските превъплъщения от игрите, когато затварях очи и си представях как свиря на пиано, докосвайки нежно с пръсти клавишите му, а музиката, която чувах единствено в себе си, ме караше да летя нагоре на крилете на смелите си мечти. След време, като студентка по специалността „Предучилищна педагогика“ в родната ми Стара Загора, се научих да свиря на акордеон, а сега, когато и акордеонът събира прах на тавана, пеенето ми остана единствената утешителна награда за моментите, когато съм сама у дома или с близки на сърцето ми хора. В тези мигове парченцето любов, което добавям всеки път към онова, което правя, е песента.

Така стеклите се обстоятелства около сформирането на класа преплетоха съдбите ни — моята и на децата, с двойно по-голяма сила и определиха по неповторим начин нашето общуване. Може би за това се чувствам така силно привързана към тях и с времето ми стават все по-близки и мили.

ПЪРВА СРЕЩА С РОДИТЕЛИТЕ И ДЕЦАТА

От подадените молби не видях, че една голяма част от родителите са родени малко преди или след 1970 година. Децата от първия ми випуск бяха родени 1978–79 година, което означаваше, че колелото, отмерващо годините, така се е завъртяло, че от гледна точка на възрастта би могло да се каже, че ми предстои да уча децата на първите си ученици. Първият въпрос, който ми дойде наум, бе: По какво ще си приличат и по какво ще се отличават ученическите години на бъдещите първокласници от тези на родителите им? Предстоеше родителска среща, на която аз трябваше да съм максимално полезна на родителите, в чиито семейства щеше да има първолаче и още нещо — как щяхме да направим така, че усилията ни, тези на родителите и учителя да са полезно съчетани, за да дадем добър старт на децата? Реших да направя следното:

1. Да обобщя най-важното, изведено от мен, като ценен педагогически и родителски опит в практиката ми при постъпване на деца в първи клас.

2. Да се опитам да отговоря на въпроса на родителя: Какво очаква да чуе и да разбере той от бъдещия учител на детето си?

Основните въпроси, които си задават родителите на бъдещите първокласници, обикновено са: Трябва ли детето предварително да знае да чете и пише? Трябва ли да може да смята и до колко? Повечето неща, които интересуват родителите, са свързани като че ли с интелектуалните умения на децата и на по-заден план остава въпросът за психологическата нагласа на детето за училище. Реших на първата родителска среща да поставя акцента върху това. Вярно е, че за педагога е важно малкият ученик да дойде в училище с изградени умения, навици, знания, за които се работи в подготвителните групи на детската градина, но от изключително значение е психологическата нагласа за учене, с която детето да отключи своя свят към буквите и цифрите. Този ключ са и прочетените от мама и татко приказки, умението да разказва, да задържа волево вниманието си тогава, когато

е нужно усилие за това, да има изградени емоционални задръжки. Смятам, че това е повече от достатъчно. Ако започне да чете и пише от нулата, то често има шанс да изпревари децата, които са се научили да сричат, буквувайки, или са получили някакви знания, но по неправилен начин. Другият момент, който разгледах с родителите, беше нагласата у детето за тръгване на училище — важен момент в живота, който кореспондира със социалния статус, свързан със смяната на акцентите в основната дейност на децата до момента — играта като дейност се измества за сметка на ученето. Това променя условията на живот, средата, приоритетите. Тук най-напред основната роля се пада на родителя, а после на учителя. Детето не трябва да се плаши с училището с реплики като:

„Ти сега играй, че като почнеш да учиш, няма да има игра!“; „Тя, учителката, ще ти каже на тебе!“; „Ще видиш ти какво те чака!“

Посъветвах родителите да се отнасят с разбиране, нещо повече, да излязат на разходка с децата си и да закупят заедно раницата за училище, тетрадките, моливите. Това да е съпътствано с положителни емоции, които ще помогнат на бъдещия ученик да изгради полезна нагласа за учене, което по-лесно да го адаптира към промените в живота му. На тази среща за първи път се срещнах и с моите бъдещи ученици, които бяха дошли заедно с родителите си, за да видят и те как изглежда бъдещата им учителка. Ръкувах се с всяко дете поотделно, представих му се и така се запознахме. Първото ми впечатление бе, че всички деца ми се сториха някак много мънички, като пиленца, както някога ни нарече и нас, моята учителка.

ПЪРВИ УЧЕБНИ ЧАСОВЕ

Изпитах удоволствие от общуването си с тези деца още в първите учебни часове. Всъщност чувствата ни бяха взаимни, защото четях същото и в техните светнали детски очи. Има някакво специално, трудно описуемо с думи усещане на онзи момент, в който заставаш в първи учебен час пред дете в първи клас. Има някакво приказно, свещено тайнство в първите мигове на общуване и опознаване между детето, седнало на чина, чиито крачета висят, полюлявайки се, защото все още не могат да достигнат до пода, и впереният му взор в учителя, който трябва не само да отговори на всичките му въпроси, но и да го утеши като мама, когато не се справя с нещо, да му даде нужната доза нежност и внимание, което ще го накара утре да се труди по-добре от вчера.

Там, потопени в магията на учебния час, аз и моите малки ученици сякаш дишахме друг въздух, живеехме друг живот, изпълнен с учене и писане на букви, цифри, сричане на първите думи. Това бе началото техния социален и интелектуален живот и те имаха своето детско право да го изживеят красиво и пълноценно, да му се радват от сърце и да го изпълнят с красиво съдържание още с прохождането си в училище. Всъщност право на това има всяко българско дете. Ние, възрастните, сме длъжни да го сторим за тях, както някога други са го направили за нас с много любов и внимание. Ние нямаме право нито като родители, нито като учители да отнемеме на децата това, колкото и висока да е цената му, защото колелото на времето и историята неумолимо се въртят, защото утре тези деца ще пораснат и ще имат свои деца, на които ще трябва да предадат не друго, а вложеното в тях от нас.

Осъзнах това за себе си като контрапункт на фона на обхваналия ни повсеместен нихилизъм. Тези разсъждения ме накараха да погледна на професията си от по-различен ъгъл — не само като функция на обществото, а като посветеност в най-важното в живота на човека — отварянето на детските очи към света. Защото ограмотяването не е

само изучаване на букви — този процес трябва да бъде свързан с бъдещите интелектуални потребности на човека за четене, защото съвременните деца все по-малко четат, или въобще не четат. Ако децата ни не четат и не обичат училище, това означава, че някъде ние, възрастните, сме направили огромна грешка. Ние, техните учители, родители, сме мостът, по който те трябва да минат, за да свържат своя и нашия свят. Няма защо да се лъжем — времето е различно, животът — различен и това не се случва за първи път в човешката история. Допуснахме да дадем лошия пример, защото светът на книгите и идеите става присъщ, близък и естествен на едно дете само, когато това е светът в дома и училището му.

УСЛОВИЕ НОМЕР ЕДНО: ДЕЦАТА ТРЯБВА ДА ИДВАТ НА УЧИЛИЩЕ С ЖЕЛАНИЕ

Детето, което постъпва в първи клас, не може да промени изведнъж начина си на живот. Това не бива и да става така. Бихме могли дори да направим този преход интересен. Реших да предложа на моите малки ученици да ме запознаят с любимата си играчка, като я донесат в училище, стига тя да не е много голяма и да е лесно преносима в раницата. Казах им, че сигурно сега всички техни играчки ще се чувстват самотни у дома, без тях, защото те са вече ученици, но ние можем да направим нещо интересно, като им покажем класната стая, училището, новите другарчета, учителката. Децата бяха истински щастливи, защото училището наистина се оказваше интересно място, щом имаше специален кът за нещо, свързано с детството и любимите игри. Накарах всяко дете да разкаже защо е любима, донесената от него играчка, след което да я подреди в игровия кът, за да не пречи на учебния час. После посъветвах децата всяко от тях да обясни на любимата си играчка, че вече то вече е ученик и когато са в час, трябва да внимават, за да учат по-добре и така да радват всеки ден семейството си с това, което постигат. Родителите донесоха по една книжка с интересна приказка и така в класната стая имяхме вече два интересни къта — игров и приказен. Някои нямаха любима играчка, но затова пък с интерес разглеждаха малката ни класова библиотека. Имаше случаи, когато деца искаха да отнесат вкъщи книжка, която им се е сторила интересна, а не са имали достатъчно време в училище да я разгледат. Аз им позволявах, но на следващия ден трябваше да разкажат какво са научили от нея.

ОГРАМОТЯВАНЕТО САМО ЛИ Е ВАЖНО?

Уроците на запознаване с буквите могат да бъдат интересни и привлекателни за децата, ако сложният и продължителен процес на ограмотяване, който не свършва с буквара в първи клас, умело се съчетава с подходящи игри, емоционално подплатени с римувани стихове за по-лесното и трайно усвояване на звуковете и буквите. Първият учебен час като първа стъпка по пътя на ограмотяването, започна с неспринудена драматизация на Вазовото стихотворение от първата страница на буквара:

*Детенце хубаво,
пиленце любово,
къде под мишница
с таз малка книжчица?*

Аз влязох в ролята на тази, която пита, а децата ми отговаряха. Най-напред го изпълнихме хорово, а после всяко дете поотделно казваше стиховете, като държеше буквара под мишница. Това първо превъплъщение много въодушеви първокласниците и очерта начина ни на общуване занапред — те на книга да се учат, за да могат добро да сполучат, но това да става винаги с усмивка, с положителна емоция и разбира се, много артистично. Добре е в класната стая да цари обстановка на приказно тайнство, децата да са с усещането, че са участници в игра, а те всъщност да откриват, научават, създават.

Всяка буква и звук се опитах да представям артистично, като съставях кратка приказка. Започвах например така:

„Дечица, днес буква... ще ви покажа и за нея кратка приказка ще ви разкажа.“

Децата притихват в очакване на приказка, но не каква да е, а такава, каквато никой досега не им е разказвал — за буква. Приказката може да започне от името на буквата:

„Аз съм първата буква в азбуката и пазя останалите букви, най-вече малките. А колко работа имам — трябва да съставям и срички с онези, които сами не могат. Днес съм дошла при вас, за да разберете как изглеждам, как звуча и как се пиша.“

Играем с децата „Хвани звука“. Аз казвам срички или думи, а децата плясват с ръце, за да хванат звука.

След това показваме как можем да направим буквата с ръце, с пръчици, с конец, а за домашна работа по желание може да я направят и от пластилин.

Писането на буквата може да бъде придружено със стихове:

*Ще покажа погледнете,
после с мен отново повторете!*

Децата така свикнаха с римуваната реч, че всеки ден от вратата ме посрещаха с въпроса:

— Госпожо, днес ще съчиняваме ли пак? За коя буква?

В такива моменти ги провокирах сами да измислят рими.

Така успяхме да съчиним стихове за всички букви. Използвахме общо взето една структура. Ако не учителката, то някой друг показваше как се пише буква — имаше такива, които съчиняваха както в час, така и вкъщи.

ТРАДИЦИИТЕ, ПРЕНЕСЕНИ В УЧИЛИЩЕ

Така минаваха дните един след друг. Изпратихме златната есен. Децата често заставаха до прозореца и ги чувах да си говорят, че чакат с нетърпение да падне първия сняг. Когато не можеха да играят по график във физкултурния салон, организирахме така наречените „тихи игри“ в класната стая. Бяха донесли в училище старите си детски одеяла от къщи, които постилаха на пода на празното пространство край прозореца, и играеха заедно както с любимите си играчки, така и на други интересни игри като: „Домино“, „Черен Петър“. Това внасяше уют и класната ни стая наистина се превръщаше в наш общ дом, където на всички ни беше приятно. Когато чуеха звънеца да слага край на заниманията им и станеше време да ги изпращам, чувах да казват:

— Госпожо, не може ли да останем още малко, не ни се прибира! Някой дори подхвърли:

— А не може ли направо да спим тука и утре сутринта направо ще сме готови за часа!

Аз се радвах, че на децата им харесва да са в училище. Направих неволна асоциация с времето, когато в българското семейство е имало много деца и вечер всички заедно са сядали край домашното огнище. Не са имали телевизия, телефони и други технически средства, с които да се развличат, но там, край огъня, всички били заедно и споделяли всеки ден този миг, който ги определял като едно неделимо цяло. Тези мисли породиха в мен идеята да се съберем всички заедно — деца, учители и родители и да отбележим Коледния празник, но не някъде другаде, а в класната стая, мястото, което по духовен начин обединяваше всички нас. Родителите не само се бяха опознали за изминалото време от 15 септември — някои от тях вече се бяха сприятелили. Всички заедно бяхме станали едно голямо, задружно семейство. Затова, когато споделих идеята си за отпразнуване на Коледа в духа на старите ни български традиции, тя не само бе приета с одобрение, но без да губим време, всички се заехме да я осъществим.

Класната ни стая стана неузнаваема. Всички чинове бяха изнесени в коридора, а на тяхното място застлахме домашно изтъкани шарени черги. На малката масичка в средата подредихме коледната пита, колачета, пуканки, ошав и други постни ястия. Майката на Цветомир донесе няколко автентични български народни носии, които подредихме в специален кът. На мен толкова ми хареса това женско облекло от едно време, че се премених в един от сукманите. Така аз се превърнах в стопанката на нашия необикновен училищен дом. След празника моя добра приятелка, шеговито ме определи като Малката стопанка на голямата къща. Момчетата ги бяхме пременили като коледари — освен че бяха облечени в народни носии, те имаха геги, с които тактуваха на песента „Станенине, Господине“ и торбички, в които да събират коледните дарове. Всички деца от класа имаха своя роля и участие в програмата — Снежен човек, Вrabче, останало с децата през зимата, Снежинки балеринки, Коледна звезда. Класната ни стая се беше превърнала в едно приказно място, сътворено сякаш с вълшебна пръчица, а героите бяха истински — това бяхме ние.

След като тържеството свърши и всички си отидоха, аз и няколко жени от помощния персонал подредихме отново чиновете, защото следващия ден беше последният учебен преди коледната ваканция. Както винаги отидох на училище рано сутринта, преди децата. Отключих стаята и влязох. Седнах на бюрото и се вгледах в чиновете,

детските рисунки... Запитах се: На какви ли истории с деца са били свидетели тези стари, вековни стени? Колко мигове с човешки преживявания е попил всеки кът, а сега са само мълчаливи свидетели! В миг вратата се отвори и в стаята боязливо пристъпиха няколко деца. Те се стъписаха като че ли невидима стена ги беше спряла да пристъпят по-напред. Всички възкликнаха едновременно:

— А, къде ни е стаята от снощи?

— Къде е изчезнало всичко? Няма ги чергите, няма ги трикраките столчета!

Надойдоха и другите деца. Стояха прави и се чудеха. Тогава аз има казах:

— Деца, седнете, имам да ви кажа нещо много интересно!

Децата заеха местата по чиновете си и притихнаха. А аз им разказах приказка, не от книжка, а тяхната!

— Деца, с нашата класна стая беше направено коледно вълшебство, което беше само до полунощ! Точно в 12 дойде Добрата фея и превърна нашата стая отново в учебна, с чиновете и всичко останало.

— Това да не е онази фея от приказката за Пепеляшка, дето винаги идва в полунощ? — попита някой.

— Не, това сигурно е някоя друга?! — допълни друг.

— Деца, знаете ли защо тя е Добрата фея?

— Защото прави чудеса.

— Защото е от добрите!

— Деца, тя посещава само онези, които вършат добри неща, като вас! Затова им подарява такива вълшебства, дори и в класната стая.

— Ще дойде ли пак?

— Разбира се!

— Тя каза ли ви?

— Каза ми, че имам най-прекрасните ученици!

СБОГУВАНЕ С БУКВАРА

Дойде време да се разделим с буквара. За него отделихме специален час. Нарекохме го час по сбогуване с буквара и превърнахме този момент в неповторим ритуал. Предложих на малките първолаци да донесат кутия, в която букварът ще бъде добре опазен за времето, когато те самите ще имат деца. Реших да отделим специален час за това, защото си давам ясна сметка за ролята на детството в човешкия живот и най-вече за спомените, които формират началните и основни възприятия за света и значението им за изграждане на личността по-нататък. Децата донесоха красиви кутии, панделки, специално подготвен лист, на който написахме следното:

Днес аз се сбогувам с буквара, моята първа книга, от която научих буквите, научих се да чета, да разсъждавам и да откривам поуки от прочетеното. Ще мине време и аз ще имам деца, на които ще покажа първата мъдра книга в живота си, която ми помогна да отворя очите си за света.

Децата очертаха ръцете си на лист и записаха датата. Сложихме всичко в кутията, добавихме молив и гума, предмети, свързани с периода на ограмотяването. После завързахме кутията с панделката и сложихме етикет с надпис:

БУКВАР НА..., КОГАТО Е БИЛ В ПЪРВИ КЛАС ПРЕЗ 2007–2008 ГОДИНА.

На следващия ден децата споделиха с мен какво място за съхранение са избрали на своя буквар — техния първи в живота добър другар.

Много от тях казаха, че най-подходящото място за него е кътче в домашната им библиотека. Препоръчах на родителите да направят, ако не детска библиотека в стаята на детето си, то поне да му отредят полчица от домашната библиотека за първите книги, които престои да прочете.

Ето, че дойде време да станем читатели в училищната библиотека. Това в нашето училище е традиция, превърната в специален ритуал, който е създаден преди години, и поколения деца са били посвещавани в тайнството на четенето по начин, който не само създава положителен спомен, но дава и богати знания за книгата, провокира интереса към четене. Това води към създаване на трайни навици за общуване с книгата, което е от изключително значение за живота на човека.

Това не само е етап от обучението в първи клас, това е събитие, което през годините е отбелязвано по различни начини в педагогическата практика. В детството си аз самата съм участвала в тържество, където всяко дете представя буква с коронка на главата, драматизират се интересни случки от училищния живот, в които герои са Букварът, Читанката, Червеният молив, който успешно се справя с правописните грешки на разсеяните в час ученици. Появиха се и осъвременените модерни чествания на грамотността в ресторант, където децата от няколко паралелки се забавляват с професионални актьори. Преди време бях гост на тържество в Регионалната библиотека, което намерих за интересно като замисъл. Имаше и такива периоди, в които някои намираха тези и други тържества за морално остарели и безсмислени.

Вярно е, че подготовка и организацията на такава изява коства много труд, време и усилие на учителя, но по мое мнение моментът на осъзнаване на грамотността от малкия ученик, от семейството му и близките е момент на духовно израстване, който трябва да приобщава децата ни към ценностите и историята на нашия народ — ето защо не бива да бъде игнориран.

Във всяка една от формите на провеждане трябва да се търси най-хубавото, най-интересното, най-запомнящото се.

Тържеството на буквите с последния ми випуск реших да проведа заедно с бившите си ученици, които бяха вече петокласници.

Създаде се приятна атмосфера за общуване между децата; организирахме състезателни игри между бившите и настоящите.

ЗА ПЪРВИ ПЪТ В УЧИЛИЩНАТА БИБЛИОТЕКА

Децата споделиха с родителите си, че и те ще стават читатели, за да подготвят данните им за издаване на читателски карти. Всички бяха в празнично настроение, когато всичко необходимо беше направено и можехме да посетим библиотеката, където госпожа Денчева, библиотекар на училището, ни очакваше. Тя беше подготвила за децата интересна беседа с исторически данни за пътя на книгата през вековете. После стана записването и вземането на първите книги от децата, вече като читатели.

Върнахме се в класната стая и всеки имаше своята минутка, за да сподели какви книги е избрал. Казах на моите малки читатели, че очаквам с нетърпение какво от прочетеното ще споделят с мен и съучениците си на следващия ден.

След сбогуването с буквара направихме запознанство с читанката. Обясних, че в нея ще четем приказки, разкази, откъси от големи творби. Ако са им интересни, могат да потърсят и други книги от същия автор. Може той да им стане любим, както всеки човек има свои любими автори. Носех и аз книги в часовете, които раздавах на малките си ученици, а те си ги разменяха. Споделих с тях, че съм читател на две библиотеки. Говорех им за книгите, които чета в момента. На родителите препоръчвах да съчетават разходките с децата с посещение в книжарницата, където също има книги. Там те могат да разгледат какви нови издания и помагала има за тях, да закупят своя книга или да подарят такава на приятел или съученик. Направихме си и наша, класова библиотека, в която децата носеха свои, вече прочетени книги, придружени с кратки писмени отзиви. Но това ставаше със специално представяне на книгата от самото дете.

В края на първи клас, когато трябваше да дам препоръчителен списък от литература за следващата учебна година и да ги насоча да си въведат читателски дневници, реших да подхожда по друг начин. От опита ми с предишните випуски, когато децата все ме питаха: „Това

трябва ли да го чета?“ „Задължително ли е да си правя читателски дневник?“ разбрах, че когато задължаваш някого да прави нещо, той по някакъв неписан човешки закон оказва известно съпротивление и прави тъкмо обратното.

Идеята да си направим тетрадки за спомени ми даде един филм с Брад Пит, в който главната героиня съхраняваше в личния си дневник билети от гледани филми, театрални постановки, музеи, картички от посетени градове. Освен това тя рисуваше в дневника си моментните си състояния по най-различни начини — с молив, пастел... След време всичко това придобива изключителна емоционална стойност — събужда в паметта интересни асоциации, кара човек да преживява отново приятните моменти от живота си. Ето така въведохме нашите тетрадки за спомени. Родителите направиха с децата си интересна разходка из книжарниците и им подариха красиви тетрадки, в които са съхранят най-хубавите моменти от детските си ученически години.

Дадох идея на децата как могат да започнат да водят тетрадките си, но те имаха свободата да го направят самостоятелно, без задължителен момент. В първите страници беше отразена екскурзията ни до Калофер, Карлово и Сопот. А наесен ми показаха в картички, рисунки и билети, разкриващи с какво съдържание са изпълнили безгрижните си летни ваканционни дни.

РОДИТЕЛ ЗАД КАТЕДРАТА, ИЛИ КАК ДЕЦАТА СЕ СОЦИАЛИЗИРАТ

Изграждането на ценностната система на човека продължава през целия му живот, но нейното съзнателно начало се поставя в начална училищна възраст. Това не може да стане изолирано от обществото, в което живее малкият ученик. Детската общност по своеобразен начин отразява заобикалящата го действителност като начин на поведение, начин на изразяване, ежедневни взаимоотношения в семейството с връстниците и възрастните. Струва ми се, че в това отношение една голяма част от децата растат и се възпитават в известна степен в изолация от социалните и професионални ангажименти на родителите си. Понякога, в непринуден разговор с моите ученици, съм установявала, че някои от тях нямат представа за професията на родителите си или съвсем бегло са запознати с това как мама и татко, изкарват прехраната на семейството. Напоследък все повече ме впечатлява и това, че нашите деца не оценяват най-напред стойността на закуската, която получават безплатно в училище, защото тя или не им харесва, или веднага я хвърлят в кошчето за боклук, след което правят покупки в близкия магазин за няколко левчета, с които ежедневно разполагат. След учебните часове нерядко събирам разпилени химикали, тетрадки, учебници, дрехи и какво ли още не. Все неща, за които родителят е отделил от заплатата си, а децата с лека ръка разпиляват, изхождайки от някакво внушено им по незнаен начин правило, че мама и татко са длъжни да осигурят ежедневно джобните им и да закупят отново неопазените вещи. България не е богата държава, но въпреки това децата не се възпитават целенасочено да опазват вещи, дрехи, та дори имущество. Не ги учим отрано да оценяват стойността на заработените с труд пари, а после се опитваме да ги възпитаваме повече на емпирична основа, което не дава почти никакви ефективни резултати в поведението им. Това са въпроси от изключителна важност и аз започнах най-напред да въвеждам децата в темата с непринуден разговор как да съхраняват парите си и

целенасочено да ги харчат. След като на няколко пъти намирах банкноти по пода, обясних им, че трябва да имат свои портмонета, където не само грижливо да подреждат монетите и банкнотите, но и разумно да ги харчат. Разигравахме игри с изрязаните банкноти от приложенията по математика за това какво е бюджет и как се разпределя в семейството за всеки месец. Реших, че ще бъде интересно за децата, ако и родителите им се включат в тази полезна социална дейност. Дадох им възможност в някои от часовете на класа да идват при децата в класната стая и по избран от тях начин да представят професията си.

Една от най-интересните срещи бе с татко, който е бил няколко месеца на мисия в Афганистан. Той прие сериозно поканата и дойде в училище много добре подготвен. А децата тръпнеха в очакване — какъв ли ще е този час? Никога досега родител не беше заставал пред класа, там, където обикновено е мястото на учителя. Аз също очаквах с интерес разказа на човек, живял далеч от България, в условията на една страна, където години наред се води война. Седнах на чина до едно дете и с интерес заслушах разказа на нашия гост, илюстриран с картини и кратки филмчета. Всички видяхме опустошени или напълно разрушени сгради. Вследствие на безразборно изсечената растителност, скалите така са ерозирали, че вятърът посипва всичко по пътя си с фин прах. Това така е повлияло на местните жители, че жена на 25–30 години изглежда като старица. Децата в Афганистан започват да имат проблеми със зъбите още в най-ранна възраст. Нашият гост показва снимки с хора и деца, които е направил по време на дългия си престой. После предложи на децата да задават въпроси, ако нещо ги интересува. Тогава едно дете стана и попита:

— Има ли училища в Афганистан?

Друг се обади от място:

— Какви са им учебниците?

Последвах и други въпроси, свързани с това, което най-много ги вълнува:

— Колко часа имат на ден?

На тези въпроси нашият гост отговори, че войната, която се води вече години наред в тази страна, е разрушила почти всичко и сега децата там учат в палатки. Няма класни стаи и чинове, а седят на земята. Всички деца — и малки, и големи са събрани в един клас.

Няма учебници за всеки, няма и тетрадки, няма безплатни закуски. Най-хубавото нещо, което може да се случи на дете на тяхната възраст е да получи от мисията една малка бутилка с минерална вода за деня, защото водата там струва повече от храната. Афганистанчето грабва бутилката и я стиска здраво, докато си отиде, за да не му я вземат по-големите. Много често и това се случва. Животът на афганистанските деца е много труден и по нищо не прилича на този на едно българско дете.

Звънецът избива и оповестява края на разказа на нашия гост, но този път никое дете не бърза да прибира нещата си, за да излезе на двора да играе. Децата стоят мълчаливо по местата си и като че ли не вярват, че по света могат да се случат и такива неща — това, което за тях е нещо съвсем обикновено и естествено — като малка бутилка с минерална вода например, някъде далеч, на същата планета, за друг — това е най-големият подарък на света.

ГОСТИ ОТ ГЕРМАНИЯ

С доцент Бялко Бялков, преподавател в Тракийския университет, се познаваме от години. Една сутрин той ми се обади по телефона и сподели, че неговата дъщеря, която е омъжена и живее в Германия и има две прекрасни деца — близнаците Александър и Мария, му гостуват в Стара Загора. Доцент Бялков изрази желание внуците му да посетят Второ основно училище, където майка им някога е учила, и ако е възможно, да посетят урок по български език във втори клас, защото са на възраст колкото моите второкласници. Идеята беше чудесна и аз на драго сърце се съгласих да посрещнем тези деца, чиято майка е българка и чийто майчин език е българският, само че по стечение на обстоятелствата тяхното детство, а може би и по-нататъшния им живот, ще преминат в Германия. Съобщих на моите ученици, че ще имаме гости, които са на тяхната възраст, но живеят в друга държава. Избрали са да дойдат тук, защото искат да видят училището, където майка им някога е учила.

Предстоеше да подготвя урок по български език, но не като друг път, а малко по-специален. Искаше ми се не само да покажем от всичко, с което се занимават българските деца в часовете по български език и литература, но Алекс и Мария да научат нещо за майчиния си език, да усетят атмосферата на общуване между учителя и децата, което да се превърне в един мил спомен, който да запазят в сърцата си и да отнесат със себе си в Германия.

Предстоеше да се запознаем с темата за изречение — съставяне, словоред и правопис. Подготвих урока с много занимателни игри, където главен герой бе Мечо, който спал няколко месеца зимен сън и пропуснал доста уроци в училище. Трябваше да навакса и децата бяха тези, които му се притекоха на помощ. Не оставих Алекс и Мария изолирани от урока, а ги включих да търсят заедно с децата скритите думи в ребуса. Всъщност те разбираха какво им говорим, но не можеха добре да се изразяват на български език, трудно им беше да построяват изречение — точно това, което учехме в часа. На моите ученици им

беше много интересно да общуват с гостите и през цялото време се надпреварваха да изпълняват един от друг по-старателно упражненията. Най-много желаещи имаше за играта „Малкият учител“. Всеки, който заслужиеше тази чест, вземаше показалката и обясняваше така, че най-напред поглеждаше към нашите гости, за да им обясни колкото може по-добре правописното правило за словореда в българския език. Тогава едно дете от класа каза:

— Госпожо, нашите гости сигурно знаят по-добре какъв е словоредът в немския език, защото учат уроците си на немски. Нека да ни кажат!

От нашите гости разбрахме, че в немския език словоредът е строго определен и не е така свободен както в българския език. И тъй като ни предстоеше час по английски език, казах на децата, че ще разберем какъв е и английският словоред. Часът завърши с драматизация на приказката „Дядовата ръкавичка“, пресъздадена от децата с кукли петрушки и специално подготвен реквизит. Звънецът сложи край на този наситен с емоции час по български език. Видях как Алекс и Мария шепнат нещо на майка си. Тя ми се усмихна и каза:

— Много им харесало всичко и не искат да си тръгнем веднага. Искат да разгледаме рисунките и написаните неща, подредени на таблото от техните връстници.

Тогава аз помолих някогашната бивша ученичка на Второ основно училище да разкаже за това как е организирано училището в Германия. Тя ми каза, че там, в частното училище, където учат нейните деца, дават приоритет не толкова на количеството знания, а на свободното възпитание, разработено от Мария Монтесори. Това ще рече, че детето само избира за деня какви предмети да учи и с какво да се занимава. На нея това не допадало много, защото децата не се научавали кой знае на какво. Аз се съгласих с нея, защото в тази възраст децата трудно биха направили целесъобразен избор без помощта на възрастен човек. От друга страна, отново си зададох въпроса: Нужно ли е да товарим децата в българското училище с толкова много и все трудни за изучаване дисциплини? Аз бих казала, че в живота ми досега никога не ми се наложи да изравнявам химични уравнения, нито да решавам уравнения с няколко неизвестни... Мисля, че е време да се отсее това, на което трябва да учим децата, за да имат обща култура и нека всеки да надгражда оттам нататък според

способностите и възможностите си. Едно е ясно — на българското дете ще му се наложи да учи езици, защото ще трябва пълноценно да общува като гражданин на Европа и света, но преди това, трябва да работи сериозно в овладяването на родния си български език.

ЗА СИЛАТА НА СЛОВОТО ИЛИ КАК ДА НАУЧИМ ДЕЦАТА ДА ЧЕТАТ МЕЖДУ РЕДОВЕТЕ

„В началото бе словото.“ — така започва свещената книга, наречена Библия. Замисляли ли сте някога, извън общоизвестните тълкувания, какво всъщност е заложено в този израз? Аз, като учител, чийто основен инструмент в работата е словото и който има привилегията да бъде първият — онзи, който гради основата на грамотността, осъзнах с годините огромната роля и значение на това послание, защото в словото наистина е скрита огромна сила — за този, който е вникнал в дълбочината на думите, за този, който умее да прочете скритото между редовете, и този, който се научава да облече в слово мислите и чувствата си.

Сега по-силно от всякога разбирам смисъла на Вазовото стихотворение „Българският език“, посветено на родното слово, ковано през вековете, оцеляло в мрака на робските години, сладко за душата ни, когато сме в чужбина — далече от родина. Човек трябва да преживее това, да го изстрада, за да го осъзнае. И аз, като много наши сънародници, опитах вкуса на живота в чужбина. Имах възможността да приложа на практика уменията, придобити в езиковата гимназия, която преди години завърших, и да ги усъвършенствам писмено и говоримо. В настоящия момент мога да се справям сравнително добре на три езика. Всеки от тях ме обогатява по своему, показва ми света от различен ъгъл, дава ми великолепната възможност да вниквам и възприемам нещата от живота по своеобразен начин. Живях извън пределите на България около година и половина в една прекрасно уредена държава, каквато е Франция и към която имам изграден афинитет от дете. Харесвам френския език, но след продължителното отсъствие имах моменти, в които си казвах:

„Как ми се иска да се порадвам на своя си, роден български език, да поплача на български, да се смея на български език!“

Само човек, който го е преживявал, би могъл да ме разбере. Тези разсъждения, породени от натрупания опит, определиха до голяма степен подхода ми с децата в часовете по български език и литература.

В часовете по литература отделям повече време върху работата с непознатите думи от изучавания текст. Допада ми да анализирам с децата думи, които са архаични и почти са изчезнали от употреба в езика ни. Например: паламарка, вретено, котле, одър, хурка, къделя и др.

Това са думи, наследени от нашите прадеди. Далеч съм от мисълта, че те някога ще влязат в активната лексика на децата, а и това едва ли е необходимо. Хубаво е все пак да ги познават, защото им предстои да учат в по-горните класове български автори, претворили време, в което земеделският труд е бил свързан с тези понятия. Споделих с децата, че като ученичка в прогимназията, имах специална тетрадка, в която записвах стари диалектни думи, които бях чувала да употребяват моята баба и другите на нейната възраст хора на село. И сега обичам да разговарям с възрастните хора на техния език. Удивлявам се на това поколение, което си служи с езика по един различен от по-младите хора начин на изразяване — те не само произнасят думите, те ги преживяват по своему, добавят им самобитен колорит.

Спирам се и на думи със славянски произход като:

Отец — свързвам думата с Отец Паисий — първия български будител. Обяснявам, че някога нашите деди са си служели с тази дума, с нея се обръщаме към Бог (Отче наш), оттам идва думата Отечество, синоним на родина, татковина.

Друга интересна дума е *лес*, също със славянски произход. Свързваме я с лесничей, която е синоним на горски.

Нозе — стара българска дума за крака.

Сбогом — славянска дума, която съдържа благослова „Бог да е с теб!“

Лексикалната работа харесва на децата. Въвеждаме речник още от втори клас и номерираме думите в него. В края на учебната година децата установяват, че сме обяснили повече от 150–200 думи.

Друг важен момент е работата с текста, или по-точно да научим децата да четат между редовете, да откриват не казаното от автора, но заложено като идея в литературното произведение. Първото, което

бихме могли да направим, се свежда само до техническата осигуреност на децата с добре подострен молив и текст маркер. Хубаво е отрано да приучим малкия ученик да чете, като проследява всеки ред с молива, да си отбелязва в работна тетрадка онова, което му е направило впечатление или онова, за което иска да попита. Когато работим в помагало, задължително оцветяваме с текст маркер онова, което е важно и трябва да бъде запомнено от децата. Това е и ефективен метод в работата с текстовите задачи по математика, защото и там има опорни думи. Вниманието на децата се насочва към онези думи, които подсказват ключа към решаването на задачата. Така ние учим децата не само да четат задълбочено. Ние ги учим как да учат.

ЧУЖДОЕЗИКОВОТО ОБУЧЕНИЕ И РОДНИЯТ ЕЗИК

Децата започват да изучават английски език още във втори клас. Някои от тях са учили този език година-две по-рано на друго място.

Обучението по английски език започва с още един ограмотителен период — усвояването на латиницата. Интересното и полезното за нас, преподавателите начални учители е, че децата не само не се затрудняват, но за тях това се превръща в забавно занимание. Създават се прекрасни възможности в процеса на изучаването на чуждия език да се правят полезни аналогии с родния език. Например: в българския език броя на звуковете в думата в повечето случаи отговаря на броя на буквите, но в английския не е така. Децата започват постепенно да осъзнават, че всеки език може да се разглежда като своеобразен начин на мислене и отразява характера на определен народ. Една от интересните игри, която използвам в часовете по английски език, е „Малкият преводач“. Обяснявам на децата, че на тях им предстои да растат и да се обучават в обединена Европа, което означава, че ще попадат в най-различни ситуации на общуване с хора от други националности, в които ще им се налага да разговарят, да говорят, да пишат, или да превеждат — както за себе си, така и за някого друго. Мисля, че е добре те отрано да знаят, че преводът е не само знание за езика, а и изкуство, което се овладява на базата на отлично усвояване на роден език с много труд и постоянство. Децата вникват в значението на думите и изкуството да превеждаме не буквално, а смислово — важен компонент в овладяването на английския език. Измисляме различни ролеви игри, в които действието се развива на улицата, на летището, в магазина. Едни от най-интересните са драматизирането на песни на английски език, в които децата изпълняват роли на солисти, китаристи и др.

ЗА ТЕСТОВЕТЕ В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ, ИЛИ КАК ДЕЦАТА СЕ ОЦЕНЯВАТ

Децата започват да работят с тест, след като се научат да четат и пишат и четивната им техника е на такова ниво, което им позволява да вникнат в условието на задачите и упражненията. И все пак, независимо от степента на разбиране, децата възприемат текста с характерните особености на възприемането на тази възраст нагледно-образно. Спомням си как за първи път направихме тест по околн свят и на въпроса: Какво дава овцата?, едно дете беше отговорило:

„Кожух.“

Докато проверявах тестовете на моите ученици, до мен стоеше синът ми и наблюдаваше с интерес реакциите ми на почуда и смях, предизвикани от прочетеното. Той ме погледна въпросително и аз му показах теста на малчугана във втори клас. Тогава синът ми се засмя и каза:

— Защо пък не?! Вярно е, че овцата дава кожух, но това се случва само веднъж.

Друго дете, на въпроса за хигиенните навици пише:

„Децата трябва да носят потници, защото като играят физкултура и се изпотят, трябва да си сменят потника, за да не стои потта по тях. Ето защо тази дреха се казва потник.“

Изводите от казаното дотук са, че тестът сам по себе си не е само лист, на който детето ще покаже какво е научило, а преди всичко е умение за работа с такава форма на обратна връзка. Необходимо е не само да даваме на децата да работят с тестове, но и да възпитаваме нужната техническа култура за това. Когато върнах тестовете на децата, някои от тях ме попитаха защо съм подчертала с червено отговорите на определени въпроси. Обяснявам, че с течение на времето и те ще се научат как по добре да се изразяват. Така, както е написан, отговорът предизвиква усмивки. Детето унило ме пита каква оценка ще получи. Тогава аз отговарям на въпроса с въпрос:

— Оценката ли те тревожи?

— Да. Не искам да получавам ниски оценки. Искам да бъда отличник и в бележника ми да има само шестици. Досега съм получил повече от десет и съм на първо място в класа.

Разбирам, че в класа има негласно съревнование между няколко деца за това кой повече шестици ще получи. Трудно е да обясня на дете във втори клас, че знанията са по-важни, а не оценките. Всъщност тези две неща са взаимосвързани, защото оценката би трябвало да е огледало на това, което си научил и можеш. Ако имаш задълбочени знания, които умееш да покажеш устно или писмено, тогава ще имаш и шестици. Да, но процесът на усвояване е по-продължителен и изисква време, през което да показваш, че се трудиш и в определен момент можеш да бъдеш оценен. А оценката, когато е отлична, грее гордо в бележника. Научавам още от децата, че родителите им дават пари за всяка получена шестица. А когато получат тройка или двойка, родителите не разписват бележниците на децата като своего рода в знак на протест. Налага се да обяснявам, че подписът на родителя в бележника не е вид отношение към успеха на детето му, а знак, че е уведомен за резултатите на ученика в училище. Има случаи, когато при получаване на двойка, детето неистово се разплаква, защото щели да го бият вкъщи, а като контрапункт на това, друг отговаря, че на него са му казали въобще да не се притеснява за оценките, които получава — каквито и да са те, това няма значение за никого вкъщи. Мисля, че най-правилният подход в такава ситуация е родителят да подпише бележника на детето си, след това да седне с него и спокойно да разгледа грешките, да поговори и да реши заедно с детето какво ще следва да се прави по-нататък. Ако вдигате скандали за оценки, ще дойде време, когато детето ви ще започне да крие най-напред бележника си, а после и други неща, свързани с живота му в училище и извън него. Това не бива да допускате в никакъв случай. Друг много важен момент е изграждането на критерий за самооценка. Нерядко децата сверяват не грешките си, а оценките и възкликват:

— Защо аз имам само три грешки, а оценката ми е по-ниска от...?

Налага се да обяснявам, особено в случаите, когато оценката не е формирана на базата на брой точки, че грешките са различни — може да са технически, а може и да са груби, да речем свързани с правописа. Децата предпочитат да коментират неуспеха на друго дете, а не своя

собствен. Мисля, че педагогът не бива да отминава тези моменти, защото в тях е заложена и възможност за възпитаване в етичност и толерантност.

Основната цел на тестовете е да се проверят и оценят знанията и уменията на учениците на определен етап от учебния процес. Този момент е констативен за учителя — ученикът се подготвя, прави предложения тест, получава оценка за това. Нерядко съм виждала забравени под чиновете, или изхвърлени в коша за отпадъци измачкани листове с тестове по различни предмети. В такива моменти съм си задавала въпросите: С това ли се изчерпва смисъла на теста? Нима той е просъществувал сам за себе си, без да е брънка от цялата верига на усвояването? Това ме подтикна да предложа на децата да си въведат папки с джобове, в които да събираме текущите тестове през цялата учебна година. Идеята ми бе да се върнем отново към тях по време на годишния преговор и да ги анализираме още веднъж. Мисля, че това е ценен похват за превенция от грешки. Освен това възпитава ценното качество за подредба и организация. Децата свикнаха да не изхвърлят върнатия от учителя тест, а грижливо да го подредят в папка, след време да го преразгледат и да запомнят къде не бива да грешат. За да ги убедя в това, им предлагам след известен интервал от време да решат тест, който вече са правили. Сравняваме резултатите и съпоставяме: допуснати ли са отново същите грешки и ако е така, работим отново върху темата. След края на такова упражнение в полезно повторение, предлагам сами да запишат с червен химикал в тетрадките си: **Аз вече мога да се справям отлично в...**, след което се разписваме взаимно.

ЕЗИКЪТ, НА КОЙТО ГОВОРЯТ ДЕЦАТА И ВЪЗРАСТНИТЕ

В края на втори клас в часа по литература анализирахме приказката на Джани Родари „Бриф, Бруф и Браф“, която бързо се превърна в любима на моите ученици. Те пожелаха да я включим в сценария на годишното утро и се заеха да я драматизират. На тези от вас, които не знаят какво означават трите думи, веднага обяснявам, че това всъщност е езикът на децата, който само те си разбират и по изключение разбира и някой възрастен, но той трябва да носи все още в себе си нещо от времето, когато е бил дете. Нерядко са случаите, когато имаме усещането, че с децата си сякаш разговаряме на различни езици, а уж говорим за едни и същи неща. Кога се получава това? Мисля, че приказката на Джани Родари дава отговор на този въпрос по един твърде оригинален и мъдър начин. Възрастните не бива никога да забравят, че и те някога са били деца, преди да станат възрастни. Онзи, в когото все още живее детето, винаги ще съумява да намира общ език с децата. Как да стане това ли? Мисля, че има начин и той е като се вглеждаме по-често в децата и се опитваме да преоткрием себе си в тях, като в същото време им даваме и възможност да разширяват кръгозора си от впечатления както за света, така и от общуването с повече хора.

Наближаваше края на учебната година и предстоеше родителска среща, на която щях да предложа да организираме с класа двудневна екскурзия.

Това е един вид награда за послушание, защото организацията и провеждането на такава форма е голямо изпитание за учителя. Отговорностите са много големи, защото се отнасят за живота и здравето на децата. За всичко това разговарям с тях открито и те обещават както пред мен, така и пред родителите си, че много ще слушат. Всеки момент от екскурзията трябва да е добре обмислен и организиран така, че това да е комплекс от забавление, развлечение и,

разбира се, полезно поучение. В такива моменти децата се опознават още по-добре и се сближават, изгражда се детският колектив.

На тази екскурзия посетихме Къкринското ханче, мястото, където е заловен Левски, Плевенската панорама и разгледахме забележителностите на град Ловеч. Няма съмнение, че най-интересният момент за децата беше предстоящото съвместно ношуване. Споделиха с мен, че имат желание да си организират пижамено парти, за което им е нужно моето разрешение. Тъй като никога не бях участвала в подобно нещо, реших да поразпитам в какво се изразява то. Децата ми обясниха, че всички се събират в една от стаите по пижами, хапват по нещо, разказват си разни весели неща — с една дума — забавляват се. Разреших им да си организират пижамено парти, но до 21:30 и после да си лягат. След известно време една от колегките ми казва, че видяла няколко от моите ученици да се събират в една от стаите, като си носели и възглавници. Усетих, че не всичко са ми казали и реших да ги изненадам. Попитах едно от момичетата дали и аз съм поканена на партито, защото ми е много интересно. Събрахме се всички заедно. Разказах им на какви игри сме играли ние като деца като: „Оракуле, оракуле“, „Държави, градове и села“, „Нашата тиква родила“ и др. Децата много се забавляваха, но забелязах, че си шушукаха нещо и крадешком ме поглеждаха. Питам ги дали има някакъв проблем, а те се споглеждат. Най-накрая едно дете ме уведомява, че чакат с нетърпение да си тръгна, за да завършат партито с бой с възглавници. В първия момент реших да проваля плановете им, но после се размислих. Разбрах, че те така или иначе ще го направят. Затова прецених, че е по-добре да съм с тях, за да ги наглеждам? Обясних, че всичко е приятно, когато е на шега и затова нека сме внимателни и добронамерени един към друг. Разделихме се на два отбора и се започна. Не помня откога не се бях забавлявала така. Падна голяма игра и смях до сълзи. Накрая всички се разотидоха по стаите уморени, но доволни. Сигурна съм, че това ще им остане като един весел спомен, още повече че учителката им участва в тяхното пижамено парти, като игра заедно с тях на война с възглавници.

БЕЗСМИСЛЕНИТЕ СПОРОВЕ, ИЛИ КАК ДА НАУЧИМ ДЕЦАТА ДА РАЗГОВАРЯТ

Предстоеше на студентка от Тракийския университет по специалността Начална училищна педагогика да изнесе пред децата урок по литература върху творбата „Ръцете на мама“, разказ от Георги Константинов. В уречения ден тя дойде в училище, за да консултираме урока. На пръв поглед, като се почне от заглавието и се стигне до края на разказа, всичко подсказваше, че насоката в работата се очертава към признателността и обичта към майката. В този дух и бъдещата моя млада колежка беше разработила своя план-конспект. Предния ден аз прочетох няколко пъти разказа и с всеки прочит в мен се назряваше друга, по моему по-важна идея. Тъй като сюжетът в разказа е изграден върху спора на предметите вкъщи за това, кой от тях е най-важен, ми хрумна, че можем да го свържем с ежедневните, нерядко безсмислени спорове между децата и да насочим анализа в тази посока. Защо трябва да вървим по отъпкания път и да внушаваме нерядко обич и уважение по един изкуствен, натрапен начин. Освен това в семействата на моите ученици, нерядко бабите се грижат почти изцяло за домакинството, защото майките са ангажирани да работят вече на повече едно място. А какво да кажа за татковците, които са пренебрегнати в някаква степен в детската литература! Аз познавам такива бащи, които се грижат не по-лошо за децата си и по нищо не отстъпват в това отношение на майките им. Тези свои разсъждения споделих с младата си колежка, която се усмихна и ми се довери. Заложихме ударението в анализа да падне на това:

1. Има ли смисъл спорът между героите в разказа?
2. Вие за какво най-често спорите и с кого?
3. Как да избягваме безсмислените спорове?

Децата съчиниха следните стихчета по време на урока:

*Човек не трябва безсмислено да спори,
а преди всичко да се научи възпитано да говори!*

Урокът протече много интересно, защото за всички от класа темата за споровете беше близка и всеки искаше да изрази свободно своето мнение, всеки искаше да получи роля на някого от героите. Накрая все пак спорът трябваше да бъде разрешен и окончателното мнение за това кой е най-важен от предметите въкъщи изказан на глас. Имаше такива, които се сетиха, че отговорът е скрит в заглавието на разказа — „Ръцете на мама“. Всички се съгласиха, че предметите са създадени от човешкия ум и ръце, за да служат на хората. Всеки има своето значение и място в живота! След това Соломоновско разрешаване на спора, на децата беше предложена интересна домашна работа: да напишат кратко разказче на тема:

ЗА КАКВО СИ ГОВОРЯТ НОЩЕМ ПРЕДМЕТИТЕ В КЛАСНАТА СТАЯ?

На следващия ден много се забавлявахме от прочита на домашната работа. Децата могат да развият по невероятно интересен начин дадена тема, стига умело да сме ги провокирали за това и най-вече, темата да е близка до живота им. Ето един пример:

След като всички деца си отишли по домовете и се мръкнало, предметите в класната стая заспорили кой е най-важен. Първи започнали чиновете. Те казали, че им е най-тежко, защото ежедневно трябва да понасят върху себе си деца с наднормено тегло и такива, които им причиняват болка, като ги стържат с пергели, или ги драскат с маркери, за да напишат безброй безсмислени неща, които после с нищо не могат да се почистят. Прозорците също заявили, че са най-важни, защото пропускат светлината, така нужна на децата и учителката, за да четат и пишат. Друг, който

настоявал, че е най-важен, бил шкафът, защото в него госпожата съхранявала учебници, тетрадки, маркери, без които не може в учебния час. Така спорели до сутринта, когато влязло едно дете и казало, че най-важни са учителката и децата, защото без тях няма да има нужда нито от чиновове, нито от класна стая, даже от училище!

Разказът на моя ученик ме кара да се усмихвам и да се радвам. Да, мило мое дете, хората са най-важни, защото с ума и ръцете си дават живот дори и на най-незначителни на пръв поглед предмети!

ЗА ОТГОВОРНОСТИТЕ В ОБЩУВАНЕТО ИЛИ ЕДИНИЦА МЯРКА ЗА УЧИТЕЛ

Наложи се да отсъствам за една седмица от училище. Заместването пое една пенсионирана колежка. След ден-два, ми позвъни мой ученик и разтревожено ми съобщи, че нещата с новата госпожа никак не вървят. По гласа му разбирам, че тревогата му е искрена и че той истински е притеснен. Питам го какво се е случило. Той ми отговаря, че децата не слушат новата госпожа и дори назрявал бунт, който се изразявал в умишлено непослушание. Поинтересувах се защо се е получило така. Детето посвоему ми обясни, че децата са свикнали с мен и трудно възприемат новата си учителка, моята заместничка. Преглътнах, сякаш корав залък беше заседнал в гърлото ми. Помислих и казах на обезпокоения ученик да предаде на следващия ден много поздрави от мен на децата и да им каже още, че това, което правят, не само ме огорчава, но и ме кара да се срамувам, защото класът ме излага.

— Ама, госпожо, не мога да кажа това. Всички ще ме помислят за клюкар и доносник! — възпротиви се досетливо малчуганът.

— Не, не е така! Това, което си споделил с мен, не може да е доносничество, нито клюка, щом се отнася за доброто име на учителката и учениците или на когото и да е. Запомни го. Утре ще разговаряме пак, а сега отивай да си лягаш, че е късно вече! — завършвам разговора ни аз със сериозен тон.

На следващия ден се чуваме отново и моят довереник ми каза:

— Госпожо, извинете ме, но аз не казах на децата, че съм разговарял с вас.

— А какво направи? — нетърпеливо го запитах аз.

— В голямото междучасие, когато новата госпожа отиде в учителската стая и останахме сами, аз излязох отпред, казах на децата да мълчат и ги предупредих, че когато се върнете другата седмица и попитате как сме се държали, няма ли да се чувстваме неудобно. Казах им да внимават как се държат.

— Какво стана после?

— Мисля, че имаше ефект, защото започнаха да слушат. Сега вече е по-добре положението.

В началото на следващата седмица се върнах в клас. Виждах, че се радваха да ме видят отново сред тях. Седнах зад бюрото си, помълчах за миг, а след това погледнах към тях и ги попитах:

— Е, как сте? Радвам се, много, че отново сме заедно! Цяла седмица не сме се виждали.

Всички притихнаха.

— Как се представихте пред госпожата, която ме замества?

Няколко деца вдигнаха ръце, за да кажат. Посочвам първия, вдигнал ръка, и му казвам:

— За кого ще ми казваш — за себе си, или за някой друг от класа?

— Ама аз слушах. Те другите.

Децата веднага му възразиха шумно.

— От днес нататък всеки, който реши да коментира другарчето си, нека най-напред погледне себе си — всичко ли прави така, както трябва? По-лесно е да обсъдим другия, нали?

Децата наведоха глави. В класа беше тихо. Всеки като че ли потъна в собствените си мисли и вълнения.

— Ученици, сега аз съм ваша учителка, но след време вие ще имате и други учители. Всеки един от тях ще ви учи на много интересни неща. Независимо кой е учителят, учениците трябва да му показват уважението си — така постъпват възпитаните хора! Когато дойде моментът да отидете в прогимназията, постъпете така и знайте, че го правите най-напред за мен!

НОВИЯТ УЧЕНИК

За две години класът се оформи като чудесен, сплотен детски колектив. Когато свършваха учебните часове, децата не бързаха да се прибират вкъщи, а оставаха да играят в двора на училището. Докато те играеха, родителите им ги изчакваха край оградата и оползотворяваха това време, за да споделят помежду си как вървят нещата с малчуганите вкъщи. Веднъж една майка ми казва:

— Госпожо Рачева, класът е чудесен — децата са толкова мили и възпитани, сякаш са избирани с конкурс. Това наистина беше така. Всички преподаватели, които влизаха в класа, споделяха мнението, че децата са много приятни и възпитани. Каквото и мероприятие да се подхванеше, класът беше като депо за таланти — за артистични, спортни и всякакви други изяви.

През месец ноември в класа постъпи нов ученик. Разбрах, че е сменил вече две училища. Когато за първи път го видях, изпитах умиление към него — слабичко, симпатично русо момче, което стоеше прилепено до майка си. Запознахме се и аз ги поведох към класната стая. Не разпитах майката защо детето сменя училището по две причини — първата беше, че не желях да изграждам в себе си още в началото прегради от предубеденост, другата причина беше майката — реших да ѝ се доверя, защото нещо в нея го внушаваше. Това, което няколко пъти повтори тя в разговора бе, че желяе детето да се чувства спокойно в класа с децата и с учителката. Уверих я, че са попаднали на добро място. Предположих, че новият ученик бързо ще се адаптира към новата си среда, ще съумее да си открие приятел сред момчетата, но очакванията ми не се оправдаха. Дори напротив! Направи ми впечатление, че в общуването си с мен и децата, той реагираше винаги от позицията на провинен, държеше се така, сякаш трябваше да оправдава всяко свое движение и дума, дори за най-незначителни неща. Започна да идва системно на училище неподготвен — без домашни, учебници и материали по някои предмети. Това започна да ме безпокои и първата стъпка, която предприех, бе да разговарям с

колегите, които преподаваха в моя клас, за да разбере и в техните часове ли е така. Оказа се, че и при тях ситуацията е същата. Това дете оказваше някаква своя вътрешна съпротива на средата, в която учи, и на всичко, което му се случва. Не търсеше приятели и като че ли му беше безразлично какво се случва край него. Най-много от всичко ме тревожеше безразличието му, което за мен се изразяваше в повтарянето на все същия отговор на въпроса ми защо е без домашно:

— Писал съм, имам домашна, но не я нося!

Това се случваше всеки ден. Децата започнаха да реагират нервно на еднообразните му обяснения. Това затрудняваше не само неговата адаптация към класа, но и го отчуждаваше със сигурност от децата. Нещо повече, случваше се така, че иначе хубавите ни и интересни часове, се превърнаха в обяснителни разговори по темата: нередовността на един ученик. Ситуацията беше несправедлива спрямо останалите ученици, за които не можех да отделя толкова индивидуално време. Нямаше как, не можех да оставя новия ученик да продължава по този начин, защото с това рискувах и други да започнат да му подражават. Трябваше незабавно да разговарям с родителите на това дете, за да ги уведомя какво се случва с него в училище. Оказа се в един момент, че това, което градихме с децата повече от две учебни години, бе на път не само да се помрачи, но да се изградят определени негативни структури на взаимоотношения в детския колектив. Новият ученик бе на път да се превърне в аутсайдер, защото не само не прие подадените ръце за приятелство, но и ги отхвърли по един свой, детски начин. Децата бяха свикнали да ме възприемат като мила и добра, но в моментите, когато новият ученик не се съобразяваше с изискванията в класа, аз бях назидателна и строга — нещо, на което децата рядко са ставали свидетели. Определено трябваше да се действа и то колкото може по-бързо.

Един ден, когато новият ученик отново беше неподготвен за деня, аз осъзнах, че трябва да променя подхода си към него. В общи линии сценарият беше един и същ. Отговорът на въпроса ми:

— Защо си без домашно? — беше последван от неизменното повтаряне на:

— Имам домашно, писал съм, но не го нося.

Така буксувахме известно време като в омагьосан кръг. Време беше да предприема нещо друго. Тогава извиках момчето при мен и му

казах пред целия клас:

— Виж, моето момче, това повече не може да продължава. Ти си единственият в този клас, който не спазва правилата в училище. Имаш ли обяснение защо се случва това?

Момчето навежда глава и за първи път не прави опит да се оправдава. Бях сменила назидателния тон със спокоен и това сякаш повлия на тактиката му вечно да се оправдава. Замислих се. Дадох си сметка наум колко сложно нещо са човешките реакции и колко трудно се контролират. После продължих да говоря все със същия спокоен тон, но нещата, които казвах, всъщност бяха много сериозни.

— Предлагам да направим следното нещо — давам ти срок от две седмици да наваксаш онова, което си пропуснал като писмени задачи и упражнения, за да настигнеш децата от класа. Ако през това време има нещо, което не разбираш, ще ме питаш в междучасията. Стриктно ще следя дали си записваш както трябва домашните и в края на учебния ден ще се разписвам в организационния ти бележник. Ако си съгласен, пишем договор, подписваме се двамата и започваш да работиш. Ако не си съгласен, можеш да си търсиш клас, където няма правила за учене и писане, няма изисквания. Ако не откриеш такъв, можеш да си потърсиш и работа, тъй като не ти се учи. Можеш да не ми отговаряш веднага, давам ти един ден да си помислиш.

Всички деца се споглеждаха учудено — нима е възможно в училище да има подобен избор — нима има класове, където децата не учат, на които не им се налага ежедневно да пишат домашни, да учат уроци? Нима и децата могат да ходят на работа? В класа цареше тишина, която беше нарушена от думи, сякаш произнесени внезапно и неочаквано?

— Съгласен съм.

— С какво си съгласен?

— Да си пиша и уча всеки ден.

— Хубаво си помисли, защото това няма да са само думи, казани ей така във въздуха! Ти си мъж и ще трябва да удържиш на обещанието си и то с подпис пред свидетели — децата от класа!

— Готов съм да подпиша, обещавам.

Така, в тетрадката за планове по Човека и обществото, новият ученик подписа може би първия си писмен договор. Часът свърши и аз останах да седя на бюрото си, като наблюдавах как това момче с бавна

походка отиде до чина си и седна. Другите деца бързаха да излязат в голямо междучасие, единствено той остана с мен в класната стая. Забелязах, че гледа вторачено в някаква точка от тавана. Запитах се: Какво ли мисли се въртят в главата на това дете? Как ли ме възприема? От първото му съчинение като мой ученик, видях, че не само има интересен, подреден почерк, а и се опитва да разказва по свой начин, макар и с доста правописни грешки. В един момент ми се прииска да се приближа до него и да го погаля, да го окуража, но размислих. Нека го оставя насаме със себе си, може би ще направя това, когато ми покаже, че наистина е готов да заслужи моята окуражителна прегръдка.

СЛУЧАЙНИ ЛИ СА СЛУЧАЙНИТЕ СРЕЩИ?

Същия ден си тръгнах късно от училище. Макар че времето беше студено и валеше дъжд, не бързах да се прибера веднага вкъщи. Обичам дъжда, защото ме концентрира върху неща, където мисълта не върви гладко, а се накъсва от умората на напрегнатия ден и от сложността на обстоятелствата, които ни заобикалят все по-жестоко напоследък. Взирах се в хората, с които се разминавах, и усещах по някакъв странен начин как всеки се е свил в себе си като че ли не толкова от студа, а от безверието на времето, в което живеем. Докато тези мисли висяха над главата ми по-тежко от сивите от студеното влажно небе, чух някой да казва:

— Здравейте, госпожо! Къде отивате?

До мен застана нисичко слабо момче, с набола рехава брада и само за част от секундата се сепнах, но веднага по очите познах Сашо, моят някогашен ученик. Само че образа му, който пазя в паметта си, е този на дете, а сега пред мен стоеше вперил поглед един вече младеж!

— Здравей, Сашо! — изразих радостта от срещата си аз и чак тогава забелязах, че той беше без чадър и по косата му се стичаха струйки вода. Опитах се да сложа чадъра така, че да не го вали дъждът и продължих разговора:

— Сашо, как си ти? Накъде си тръгнал в този дъжд без чадър? Или се връщаш от училище?

— Никъде не отивам, госпожо, просто вървя.

— Защо не си стоиш просто у вас? Гледай, целия си се измокрил! Ще се простудиш!

— Не ми се стои у нас. Там е по-студено, отколкото навън.

— Не включвате ли отопление?

— Не. Майка и татко останаха без работа и едва свързваме двата края.

— Сашо, коя смяна си на училище?

— Сутрин.

Иска ми се да кажа нещо мило на това момче, но не зная как да го направя така, че да съм истинска, да не звуча фалшиво и нагласено. Какви думи да намеря, с които да го стопля и окуража. Оставаме безмълвни за миг двамата в средата на тротоара.

— Много ми липсва Второ основно, госпожо! Ако ида сега там, дали ще намеря някого да си поговоря? — неочаквано за мен заявява Сашо.

Разбрах, че новият ни помощник-директор бил негов курсов ръководител, преди да постъпи на работа във Второ основно училище. Мисълта, която проблясва в главата ми, ме кара неволно да се усмихна. Господи, наистина са неведоми пътищата на съдбата! Преди години, с тогавашния помощник-директор имахме какви ли не перипетии със Сашо и ето, някаква странна случайност, след трудния ми ден с новия ученик, срещам един бивш труден... Всичко това люшка душевните ми преживявания от една посока в друга, а може би случайността е някакъв знаков ориентир, който ми се дава свише? И пак се питам: Случайни ли са случайните неща и забързвам ход, към вкъщи?

РОДИТЕЛСКА СРЕЩА, ИЛИ ПРОСТО РАЗГОВОР МЕЖДУ РОДИТЕЛИ

Предстоеше провеждането на текуща родителска среща. Ден-два преди това една майка сподели с мен, че има намерение да повдигне въпроса пред родителите за това, че с поведението си, новият ученик смуцава работата в класа. Успокоих майката, като казах, че съм взела нужните мерки и правя всичко възможно да приобщя новото дете към работата в часовете. Бях разговаряла вече и с педагогическия съветник на училището и двете се заехме да работим в екип, за да имат усилията ни по-добър резултат. Нещо повече, на помощ дойде и училищен психолог, който започна да опознава новото дете с помощта на специални тестове. Часове преди родителската среща се питах как да постъпя: да споделя ли откровено какво всъщност се случва в класа, или да изчакам, за да видя как ще се развие случаят. Нямах още отговор за себе си, но си казвах, че ходът на срещата ще ми подсказе какво да предприема. Вечерта в класната стая се събраха родителите на почти всички деца. Липсваха някои, между които и тези на новия ученик. Поздравих родителите с „Добре дошли“, благодарих им, че са се отзовали на поканата, запознах ги с дневния ред на срещата и започнахме. Докато говорех по отделните точки, гледах хората и си дадох сметка, че както те, така и аз съм родител, всички сме хора и можем много да си помагаме, ако общуваме открито и откровено. Когато и последната точка от дневния ред беше изчерпана, реших да споделя с родителите на моите ученици какво всъщност се случваше в класа. Разказах им всичко, без да премълчавам нищо, дори моите и детските реакции във всяка създада се ситуация. Казах, че най-общо пред мен стоят две алтернативи — едната е да оставя нещата така до момента, в който ще се стигне до наказание, а то ще е: преместване в друг клас или училище. Накратко казано, проблемът А се премества в точка Б, но макар и в точка Б, проблемът А продължава да съществува неразрешен.

Другата алтернатива е по-трудната — да се заема аз и с помощта на децата да помогнем на това нелюбо дете. Забелязах, когато в нещо успее като че ли не смее да повярва, че е способно на това. Мисля си дори, че то преди още да е започнало да прави нещо, вече не вярва, че ще успее и така предварително се обрича на неуспех.

Няколко майки изразиха притеснение, че новият ученик ще повлияе зле на децата в класа, като с поведението си и отношението си към учебната работа дава лош пример. Други родители изразиха мнение, че на децата така или иначе ще им се наложи да се сблъскат с тези неща от реалния живот и по-важното е не да ги държим настрана от тях, а да ги подготвим за предизвикателствата на действителността, в която живеят. Общо взето оформиха се две гледни точки: едни, които смятат, че трябва да пазим децата си от лошо влияние, като ги изолираме от факторите за това. Другите смятаха, че не можем да възпитаваме децата в стерилна среда, защото съвременният живот е много динамичен и напрегнат, крие в себе си много предизвикателства, които в един момент от развитието на децата са като подмолни камъни за тях. Има и нещо друго: кой може да застрахова детето си, че ще расте винаги без проблеми? Ами ако утре и собственото ни дете изпадне в подобна ситуация, как бихме реагирали, ако останалите се дистанцират от него? Споделих с родителите за случайната си среща с моя бивш вече ученик. Те ме слушаха внимателно, а когато времето на срещата завърши, всички родителите си тръгнаха и отнесоха със себе си мислите и вълненията, породени от разговора ни тази вечер.

Забелязах как един баща не бърза да си тръгне. Предположих, че ще иска да ме пита нещо за детето си. Той изчака всички да излязат и когато останахме сами в класната стая, ми каза:

— Госпожо Рачева, знам, че вие ще постъпите като професионалист в създалата се ситуация, но ми се иска да ви кажа нещо просто като човек. Подайте ръка на това дете, помогнете му. Мисля, че така и класът ще стане още по-задружен. По този начин ще възпитаваме у децата си нещо много ценно, което не се възпитава с думи, а само на дело. Когато се отнася за човек, трябва всичко да се опита. Някога и аз бях трудно дете, но имах щастието да срещна добър учител, който не ме остави на произвола, а ми подаде ръка, зае се с мен и ме вкара в пътя. Беше отдавна, но няма да го забравя!

Таткото бавно се отдалечи от бюрото, усмихна ми се топло и излезе бързо навън.

ДЕЦАТА ВЗЕМАТ РЕШЕНИЕ, ИЛИ ДЕМОКРАЦИЯ В ДЕЙСТВИЕ

В началото на месец ноември на дневен ред в училище излиза въпросът къде и как ще се отпразнува Коледа с класа? Това е един от най-желаните от децата празници и те го очакват с нетърпение. Вече има доста фирми, които предлагат варианти за организирано празнуване в ресторант или на дискотека. Предстои да обсъдим този въпрос в часа на класа. Вземам от учителската стая няколко листа с оферти и ги съобщавам на моите малчугани, като наблюдавам реакциите им. Само при прочитането на първите думи някои от децата засияват в усмивка, други зашумяват и започват да се обръщат назад, за да коментират с другарчето. Има и деца, които мълчаливо гледат, не им допада празника в ресторант. В миг ми хрумва идея. Въдворявам тишина и казвам:

— Деца, чували ли сте думата демокрация?

Всички хорowo отговарят:

— Да-а-а!

— Знаете ли какво означава тази дума?

Неочаквано за тях продължавам разговора с друг въпрос аз. Някои, без да се замислят, веднага отговарят, че знаят. Тогава аз предлагам някой, който знае, да стане и да обясни. Най-увереният измежду тях отговаря:

— Демокрация е това, когато всеки прави това, което иска.

Децата погледнаха съученика си и след като той седна самодоволно на мястото си, всички впериха поглед мен, очаквайки да отсъдя вярно ли е това, което каза техният съученик. Аз въздъхнах и им казах:

— Не, деца, това, което чухте преди малко, не е определение на думата демокрация. Ще ми бъде трудно да ви го обясня, защото сте още малки, но има начин да разберете какво е демокрация на дело и сега ще ви обясня как. Ще започна с това, че тази дума произлиза от гръцката дума *демос*, което означава *народ*. Народът стои в основата

на взетите решения. И тъй като ние с вас сме си една общност, аз няма да ви наложа как да празнувате Коледа. Решението за това ще вземете вие. Днес ще си помислите и тази вечер ще напишете на един лист какво е вашето предложение. Ще разгледаме резултатите и тогава ще вземем заедно най-доброто решение. На следващия ден децата, още с влизането си в класната стая, възбудено коментират какво са решили. Идват при мен и с усмивка слагат листовете си в една кутия, специално сложена за това. Наближава моментът на истината, който децата очакват с нетърпение. Изваждам листовете и започвам да чета и броя предложенията им, като записвам резултатите на дъската. Оказа се, че от 19 деца, 12 са предпочели да отбележим празника, като си организираме тържество в класната стая, 5 от децата са пожелали да празнуваме на ресторант, а 2 — като организираме екскурзия. След като резултатите бяха ясни за всички, аз обявих:

— Децата, тъй като по-голямата част от вас са пожелали да организираме празника в класната стая, значи това ще бъде така. Решението е взето от класа. Ето това е демокрация в действие. Народът взема решение — това, което е най-доброто за всички. Тогава едно момиче се обади:

— Ами то и без това е криза и трябва да пестим и да не ходим на ресторант.

— Хубаво е, че се сещате да пестите, но сега трябва да решим как точно ще празнуваме? — припомних темата аз.

Децата сами решиха:

1. Маскират се като любим герой от книга, приказка, филм и го представят по избран от тях оригинален начин (с мимика, жестове, песен);

2. Изпълняват (драматизират) изучавано литературно произведение;

3. Изпълняват фокуси;

4. Представят куклен театър (театър на маса);

5. Задават гатанки, логически, математически задачи;

6. Изпълнение на танци (индивидуални и колективни);

7. Организация по украсата на класната стая, приготвяне на коледна пита, варива и друг реквизит;

8. Размяна на подаръци;

9. Коледна поща (подготвя се пощенска кутия за децата от трети в клас, като картичките могат да се надпишат и на английски език).

Така започна подготовката за празника. Всеки беше включен в един, или няколко номера, които щеше да представи на Коледното тържество.

Когато специалният ден дойде, наредихме чиновете покрай стените и осигурихме свободно пространство, което почистихме много добре с децата и го застлахме с домашнотъкани черги. В средата поставихме автентична кръгла масичка — паралия. Децата си донесоха от къщи малки възглавнички, на които седнаха около масата. Всички бяха обути в домашни терлички или плетени шушони. За деня носеха въведената от втори клас тетрадка за спомени, химикал, цветни моливи. В стаята оформихме два къта — един, в който сложихме украсената елха и наредихме подаръците под нея, и друг, в който подредихме коледната пита и седемте постни ястия — варен боб, ошав, варена царевица, пуканки, орехи и др. Това беше подредено в традиционни керамични съдове. На учителското бюро бе постлана покривка с българска бродерия, дадена ми от една уважавана от мен възрастна съседка, чиито син и снаха живеят далеч от нея. Предния ден, докато и гостувах, споделих с нея, че с моя клас вече за втори път организираме коледно тържество в духа на народните традиции. Тогава тя стана изведнъж от стола и мълчаливо ме поведе в стаята, която никога досега не беше ми показвала. Докато все така продължаваше да мълчи, тя отвори една ракла и заизважда оттам бродирани карета и покривки, завивки, черги и какви ли не още красиви неща, пред които ахнах!

— Всичко това аз и моята майка, Бог да я прости, сме бродирали и тъкали — изрече моята възрастна приятелка и се просълзи.

— Това съм си го правила за чеиз с такъв мерак! Е-е-х, беше преди много време!

Погалих нежно с ръка бродерията на една покривка, сякаш се докосвах до моминския порив на едно отдавна отминало време, което безвъзвратно и завинаги беше си отишло, и само влажната миризма от раклата напомняше, че това е било някога, много отдавна.

— Харесват ли ти? — сепна ме домакинята.

— Нямаш представа колко! Тези неща, които си направила с двете си ръце, не само ми харесват, почувствах ги със сърцето си,

защото ми напомнят за моята баба, която преди време, когато бях съвсем малка, ми е показвала такива бродирани и тъкани неща от нея, но какво съм разбирала аз тогава?! Прочетох някъде, че българската шевица е съставена от космически знаци. Има хора, които изследват това. Колко много неща не знаем, за колко много неща няма да ни стигне живота да се научим!

След като помълчахме заедно, вгълбени в мислите си, жената до мен рече:

— Виж какво, един ден, когато умра, моят син и жена му ще изхвърлят всичко това на боклука. Затова вземи, каквото ти харесва! Подарявам ти го от сърце!

— Мисля да взема само някои неща и да ги покажа утре на децата за коледния празник. Не само ще ги покажа, но и ще застеля с тях, за да оживеят те след дългия си престой на мрак в раклата, за да ги погледат и им се порадват детските очи.

Възрастната жена ме прегърна и заплака. После дълго стиска ръцете ми, преди да си тръгна от дома и!

ЗА ПАТРИОТИЗМА И ДУХОВНОСТТА

Нашето училище има традиция всяка година на 19 февруари да се поднасят от децата цветя на паметника на Левски до храма „Св. Димитър“. С моите ученици това ще стане за трети път, откакто сме заедно — може да се каже, че се превръща в традиция. Подготовката започна няколко дена преди това — с четене на стихотворения, откъси от книги, разглеждане на снимки. Тръгваме към паметника и децата вървят подредени в колона по двама. Не се налага да правя забележки, нито да напомням как трябва да се държи възпитаният човек в такива моменти. Усещам, че с поведението си децата изразяват уважение към великия българин. Стигаме до затрупания с цветя паметник и заставаме в полукръг, после всеки поднася цветята, които е донесъл. След това навеждаме глави за едноминутно мълчание. Забелязвам как всичко това прави впечатление на възрастните хора около нас. Чета по лицата им приятно учудване, че тези малки ученици знаят как да изразят почитта си. После тихо се отправяме с децата към класното училище, където някога е учил Левски. Влизаме вътре и аз започвам да обяснявам написаното под всяка снимка. Забелязвам, че към нашата група се е присъединила възрастна жена, която ме гледа с благоговение. На излизане тя се приближава към мен и ми казва с тих, но много мил глас:

— Госпожо, от кое училище са тези деца? Как само ви слушат! А и вие така хубаво им говорите, че и аз реших да застана до децата и да послушам тези интересни моменти от нашата история.

После жената споделя, че от години живее сама, но на всеки 19 февруари посещава метоха, за да се потопи в неспирния поток от деца, което я зарежда с много вяра за бъдещето на нашата страна.

Предлагам на децата да влезем в храма, за да видим паното, изобразяващо посрещането на руските войски от П. Р. Славейков. Някои ме питат дали могат да запалят свещ за Левски. Обяснявам им, че това е много хубаво и който желае, може да го стори, освен това им обяснявам за начина, по който се влиза в храма. Това прави човек,

когато има нужда от уединение. Влизаме в храма. Децата смирено застават един зад друг, за да си купят свещ. Всеки е притихнал, разглежда стенописите с благоговение и се възхищава на купола, от който ни гледа Божият син. Едно дете казва, че точно там трябва да застанем, когато се молим. Излизаме заедно и навън някой казва:

— Докато бях в храма, ми беше едно такова приятно, леко...

— Аз пък бях много спокоен — допълва един иначе енергичен малчуган.

Възрастната жена подава ръка за довиждане и ми казва:

— Госпожо, не разбрах коя сте, но сте на прав път с децата. Много добре ги възпитавате, на хубаво ги учите, като ги водите тук. Бъдете жива и здрава!

Връщаме се с децата в училище, а по пътя потъвам в размисъл за силата на духовността и вярата, които са крепили народа ни през вековете, а сега тези духовни устои все по-трудно се възпитават у подрастващите.

УРОЦИ ПО РОДИТЕЛСТВО

Осми март е, а навън зимата бушува, сякаш е януари. Децата влизат в класната стая облечени като за пътешествие в планината — с якета, качулки и носят сняг и студ отвън. Но това, което крепят грижливо в ръцете си, са стръкове цветя. Бързат към мен да ме поздравят за празника на жената. Поемам от детските ръце заснеженото цвете и в миг се сецям за онази приказка, дето през декември цъфнали кокичетата. Трогвам се всеки път, когато дете ми дари букет, защото за мен това е прекрасен миг от общуването между учителя и ученика. Благодаря им от сърце и ги целувам топло по измръзналите бузки.

Време е да започнем първия час, който в понеделник е литература. Темата на урока е стихотворението на Надя Кехлибарева „С мама е светла нощта“. С много нежност и сред прекрасните букети с цветя, започваме да четем стиховете, посветени на мама, която успокоява уплашеното от тъмното дете. Питам децата дали ги е страх от тъмното и ако е така, кой ги успокоява. Те дават различни отговори — някои се страхуват, други — не. Много често мама ги успокоява, но и татко го прави, когато нея я няма. В миг ми хрумва нещо. Накарах ги да си представят, че момичетата са майки, а момчетата — татковци. Предложих им така да прочетат стихотворението, сякаш успокояват собственото си дете. Някои деца приеха въодушевено това интересно упражнение в изразителен прочит, другите малко се сконфузиха. Тогава едно момче се престраши, вдигна ръка и прочете стиховете със следното уточнение:

*Няма чудовища в мрака,
с **татко** е светла нощта;
само прозореца трака,
само въздишат листа.*

Това дете се справи чудесно. Много умело замени думата *мама* с *татко*. След него всички момчета се надпреварваха да вдигат ръце, за да влязат в ролята на татковци, които успокояват детето си. Атмосферата в класа стана истински задушевна — децата и аз се почувствахме близки по един красив, човешки начин. Тогава аз започнах да им говоря, но не като учител, а повече като майка, че създаването на нов живот, отглеждането на дете и възпитаването му са всъщност най-хубавите неща, които се случват на хората по света.

ВМЕСТО ЕПИЛОГ

Уважаеми читателю, пътуването ми през годините е към своя край. Нишката на моя разказ се разплете и стигна до днешния ден, който се оказа прекрасен, защото забелязах от прозореца си, че дръвчето отвън вече е разцъфнало и се е окичило с прекрасни бели цветове. Топлият пролетен вятър нежно ги отронва, за да ги отнесе някъде далече със себе си в простора. Докато съм пътувала през спомените си, зимата си е отишла и навън улицата отново се оглася от детска гълчава, примесена с птичи песни под безоблачното синьо небе. Усмиввам се някак в себе си и примигвам като в киносалон, в който се оказва, че филмът вече е свършил и осветлението светва изведнъж. Пътуването ми през времето, през онази част от моя живот, предопределена и осмислена от една детска мечта, бе наистина като филм за мен. Филм, който се опитах да опиша в тази книга, доколкото това е възможно. Ако по някакъв начин съм трогнала читателя, значи съм успяла да го направя съпричастен на преживяванията си. Ако съм го накарала да се замисли за това, каква е истинската същност на професията начален учител, значи съм осветила малка част от отговора на въпроса, какъв човек и личност трябва да бъде началният учител. Този, който избере да се посвети на тази тъй трудна и изтощителна професия, трябва да има преди всичко голямо сърце, за да може да побира и радостите, и болките, които ще преживява с всеки ученик. Трябва да съумее да опази най-хубавото от детето в себе си, за да може да вижда света и през неговите очи. Трябва цял живот да се учи, за да открива и показва верния път напред във времето.

А годините ще минават и заминават незначайно някъде далече и ще се превръщат в спомени. Ще се променят хората, обществото и условията на живот. Но има нещо, което ще остава все същото през годините и времето — дългът пред човека да даде на децата си мирно и щастливо детство, да не поставя никога под съмнение дори когато е много трудно, че всяко нещо, което правим за оцеляването на

духовността ни, има смисъл. Всяко нещо, което би помогнало на децата ни да израснат по-добри — винаги ще има смисъл!

Иначе сезоните все тъй ще продължават да се редуват и белият цвят в косите ни само ще ни напомня, че сме част от вечния кръговрат на живота.

Стара Загора

2010

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.